PÅ ROMANOVS OCH HABSBURGS RUINER

KULTURPOLITISKA NUTIDSSTUDIER AV *ALFRED JENSEN*

STOCKHOLM. ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM. ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1921.

Förord till den elektroniska utgåvan

Romanov och Habsburg var kejsarfamiljerna i Ryssland respektive Österrike-Ungern, två imperier som föll samman i följderna av första världskriget. Boken från 1921 digitaliserades i oktober 2016.

INLEDNING.

För fem år sedan skrev jag en bok om slaverna *under* världskriget. Föreliggande arbete skulle kunna betitlas Slaverna *efter* världskriget och är i själva verket en fortsättning av det förra. Dess syfte är närmast att lämna en populär överblick av världskrigets inverkan på den slaviska världen och dess nya statsbildningar. Och dessa förändringar äro i sanning betydliga, ty ingen europeisk folkras har haft mindre att riskera, men större utsikt att vinna och faktiskt vunnit genom världskrigets omvälvningar än den slaviska. I det nva Europa äro de slaviska nationerna nu kallade att spela en mer betydande roll både politiskt och ekonomiskt, och därtill berättigar dem redan deras numerära överlägsenhet, minst 160 millioner. Ordet *slav* kommer förmodligen av det slaviska ord *slovo*, som just betyder ord, d. v. s. innebär, att slaverna talade ett tungomål, varigenom de kunde göra sig begripliga för sina rasfränder, varemot slaverna kallade alla utlänningar, särskilt tyskarna, för *njemtsy*, de *stumma*, därför att dessa "tyskar" icke kunde svara på en slavisk fråga. I själva verket hava rollerna hittills varit ombytta. Det var just slaverna, som voro de stumma i Europas offentliga liv (om man undantar ryssarna i det nittonde århundradet). Nu skall även slavernas stämma göra sig hörd i "Nationernas förbund". Huru denna slaviska insats kommer att inverka på den europeiska kulturen, skall delvis belysas genom denna skrift. Om värdet av denna insats kunna meningarna vara delade, men visst är, att den icke skall gå spårlöst förbi.

Och världskrigets omvälvningar måste beröra även Sverigeoch Östersjöproblemet, eftersom det är Tyskland, som — jämte Ryssland — genom världskriget blivit den mest lidande parten. Denna bok skulle därför ock kunna betitlas *Slaverna och vi*, d. v. s. slaverna i motsats till germanerna. Man har icke utan visst skäl betecknat Tyskland som Europas ryggrad, och då denna ryggrad nu blivit knäckt, får Europa göra sig berett på en ny slavisk framstöt icke blott från öster, utan ock från söder. Världshistorien upprepar sig i mångt och mycket. För ett tusen år sedan var hela södra Östersjölandet ända till Elbe och Saale översvämmat av slaver. Därom vittnar ännu massan av slaviska ortnamn i Preussen, särskilt Pommern (landet *po morje, längs havet*). Den lilla vendiska fiskarby vid Spree, som bär det av språkforskningen ännu icke nöjaktigt utredda namnet *Berlin*, blev ju med tiden huvudstaden i Mark Brandenburg, Preussen och Tyskland. Och det för turisterna välbekanta Sassnitz på Rügen är blott en språklig kvarleva av det slaviska *sosnitsa, fura.*

Vi ha svårt att med ens inrätta oss i nya förhållanden och att räkna med plötsliga omkastningar såsom något beståndande, fast världshistorien lär, att intet är beständigt under solen. Det romerska världsriket störtades av

germanska barbarer, och turen kan komma till dem att undanträngas av slaverna, som också i mångas ögon äro "barbarer" och som på sina ställen verkligen ännu uppträda barbariskt (t. ex. i Makedonien). Men barbariet i historisk mening är kanske intet annat än en ungdomligt rå, obearbetad, men bildbar kraft. Nya gudar födas ur kaos. Slaverna äro unga folk i historisk mening med oöverskådliga framtidsmöjligheter, och de ha en rent animalisk vitalitet, som kräver ökat utrymme. Wien har kanske spelat ut sin roll i världskulturen, och nya metropoler framskymta bakom dess tomma adelspalats och stenmassor. Man får därför icke misströsta om framtiden. Den yttersta dagens profetior ha alltid kommit på skam. Och det är slutligen icke alldeles säkert, att världshistorien ären konstant spiralformig rörelse uppåt. Den kan lika väl vara en ständig växling av ebb och flod. Den "kultur", som Europa hade att uppvisa under världskriget, var sannerligen icke överlägsen den helleniska guldålderns. Civilisationen går oupphörligt framåt, till och med under "världskrig" genom nobelprisbelönta uppfinningar, som även kunna tillämpas i mordiskt syfte, men den verkliga kulturen följer andra lagar och banor.

Dessa studier, grundade dels på nyligen företagna resor, dels på ett rikt, för andra svenskar svåråtkomligt slaviskt material, har jag betecknat som "kulturpolitiska". Den rena politiken är mig verkligen främmande, ja, osympatisk, och för mig är politiken mer en känslosak än ett nyktert, objektivt sammanställande av vissa statliga och ekonomiska fakta. Men icke minst i våra dagar gäller Aristoteles' sats, att människan är ett *zoon politikon*, en för det offentliga livet och det allmänna bästa danad varelse, ty man kan nu ej undgå att befatta sig även med politik, om man eljest vill studera nationernas andliga liv, sådant det avspeglar sig i litteraturen. Jag skulle också kunna beteckna mina studier som en gammal slavofils bekännelser, och denna bikt kommer kanske att väcka blandade känslor just hos slaverna själva.

Men just därför att jag betraktar mig som "slavofil", borde mina omdömen om slaverna mottagas med en viss respekt just från slaviskt håll, ty en ärlig kritik är ett bättre vänskapsbevis än en meningslös panegyrik. Jag har icke kunnat ägna årtionden av mitt liv åt studiet av slaviska förhållanden utan kärlek till den slaviska saken. Slavist är jag alls icke, om man i detta ord inlägger en speciellt filologisk betydelse. Och som "panslavist" vill jag ännu mindre gälla. Panslavismen är ett nonsens, och från detta inbillade spöke hotar ingen fara för Europa. Panslavismen var ett poetiskt slagord, som i fönra hälften av det nittonde århundradet, under påverkan av "alltyska" samsträvanden, blev en politisk lösen för de små, undanskymda slaviska nationerna, särskilt iÖsterrike-Ungern och som i Ryssland fick en speciell, "allrysk" prägel. Men världskriget, slavernas största uppryckning till en politisk renässans, har tydligt visat, att panslavismen är en chimär, lika orealiserbar som t. ex. en panromanism eller en pangermanism. Ty skulle den senare termen beteckna ett *Deutschland über alles* i hela den germanska världen, äro väl skandinaverna de första, som betacka sig för denna politiska hopsmältning.

Jag törs väl själv påstå, att ingen svensk har blivit så vänligt omhuldad och så oförtjänt hedrad i samtliga slaviska länder som jag, och under mina långa vandringsår har jag just från slaviska nejder, från Volga till Adria, från Karpaterna till Athos, rönt en gästfrihet, ett "*salt-och-bröd*", som jag bevarar bland mitt livs bästa minnen. Huru min nästa slaviska rundresa skulle utfalla efter denna boks publicerande, återstår att se.

Att jag numer icke kan betrakta de slaviska nationerna med fullt samma ögon som för tio år sedan, beror icke blott på de totalt omkastade yttre förhållandena, utan ock på min egen lyriskt veka, alls icke stridslystna själsläggning. I allmänhet har jag sympati för de besegrade, de av våldet förtryckta, och jag ställer mig som Cato gärna på deras sida, även om gudarna taga segrarenas parti. Därav förklaras ock, att jag som svensk, d. v. s. german, har fått en viss stegrad medkänsla och medlidande för tyskarna. När världskriget bröt ut, hyste jag verkligen fruktan, att tyskarna med deras i sitt slag utomordentliga vapenmakt skulle avgå med segern på alla fronter, särskilt den västra, ty en definitiv triumf för centralmakterna skulle helt visst ha varit en stor olycka för hela Europa, icke minst därför att den för en längre tid skulle ha skjutit i bakgrunden vissa nationalitetsproblem, som krävde en grundlig lösning, t. ex. det polska, det tjechiska och det sydslaviska. Men sedan Amerika — helt visst delvis genom Tysklands oskickliga diplomati — hade lagt sitt tunga svärd i vågskålen, så att dentyska började stiga i luften, blev jag tveksam, och när den tysk-österrikisk-ungerska militärmakten totalt krossades,

fingo mina farhågor en alldeles motsatt riktning.

Dessa farhågor grunda sig icke på någon misstro särskilt mot slaverna och deras statsbildande förmåga, utan på den aggressiva och söndrande tendens, som *i allmänhet* har framträtt hos de mindre nationaliteterna och som i grund och botten blott är en fortsättning på den gamla stormaktsimperialismen, om ock i mindre skala. Denna söndring hade bort motverkas genom "Nationernas förbund", men det ser tyvärr icke så ut. Nationernas förbund är en av en "praktisk" amerikansk rättslärd framkastad idé, som helt visst aldrig skall dö, ty blotta tanken är ett frö, varur goda skördar för framtiden kunna och måste spira upp. Men hittills har denna vackra idé ingalunda motsvarat de sangviniska förväntningarna, och detta är slutligen helt naturligt, ty den föddes i en mycket olycklig stund, alldeles som då den s. k. heliga alliansen efter de Napoleonska krigen skulle omgestalta Europa. En sådan vacker tanke måste födas spontant under normala, fredliga tider och yttra sig i ett fritt avtal mellan likställda parter, icke omedelbart efter ett mångårigt människoslaktande, då luften ännu är full av folkhat och då parterna utgöras av segrare, som föreskriva sina lagar, och av besegrade, som släppas in i detta folkförbund, allt eftersom de visa sin foglighet. Ett europeiskt statsförbund utan Tyskland och Ryssland förblir alltjämt ett ofullgånget foster.

Att ett statskomplex av flera stater dock är icke blott möjligt, utan ock faktiskt — det har Schweiz visat i liten skala och Nordamerika i ofantligt stor. Vår världsdel har en gång europeiserat Amerika, men om Europas självmördande skall fortgå, är det kanske slutligen bäst, om Förenta staterna amerikanisera oss. Felet ligger i den sjukligt överretade nationalismen, som under den falska patriotismens täckmantel driver den krassaste politik av egennytta. Varje nationalitet har rätt att existera, följa sin egenart och odlasitt modersmål. Men den har därför icke rätt att pocka på isolering genom tullgränser, eget mynt o. d., som endast strider mot tidens sociala samsträvanden och den allmänna samfärdselns nivellerande tendens. Det är alls icke självklart, att t. ex. Bosnien går en lyckligare framtid till mötes såsom en "fri" lem av ett sydslaviskt statsförbund än då det som provins var inkorporerat i den österrikisk-ungerska dubbelmonarkien med dess stora kulturella och ekonomiska resurser. Och randstaterna vid Östersjön skola få stora svårigheter att övervinna för att trygga sin ekonomiska existens, om de eljest komma att bli långlivade i politisk mening.

För bekämpande av denna aggressiva nationalism eller chauvinism synes mig även den internationella socialdemokratien hava svikit de vackra löftena. Dess maningsord: "Proletärer i alla länder, förenen eder!" hava sannerligen icke förklingat ohörda, och i rent ekonomisk mening blevo "proletärerna" bönhörda mer än kanske Marx och Bebel skulle ha önskat, om de fått uppleva t. ex. socialdemokratiens urartning i Ryssland. Den nya tidens lösen måste lyda: Kulturmänniskor i alla länder, förenen eder!

Mången läsare skall kanske tycka, att jag i mina betraktelser över världskrigets verkningar på den slaviska världen intagit en konservativ, gammalmodig ståndpunkt. Med min eklektiska, passiva och opolitiska natur tillhör jag i själva verket intet parti, och vill man stämpla mig som "konservativ", så gärna för mig! Det finns tider, då den i och för sig berättigade liberala doktrinen kan vara på sin plats i den praktiska politiken, men det finns också perioder, då valet måste stå mellan ett antingen—eller, mellan konservatism och kommunism, och en sådan period genomleva vi nu, särskilt i de slaviska staterna. Med konservatism sammanställer mången kanske despotism eller överklassvälde, men klassvälde finns i alla partibildningar, icke minst den yttersta vänstern, och därom vittnar bäst Lenins tsarism. Men menas med despotism blott en stark, enhetligtkoncentrerad regeringsmakt såsom i den antika världen, kan jag icke finna annat än att den icke innebär större samhällsvådor än t. ex. den pöbeldiktatur, som nu brett ut sig i Ryssland, eller det mångröstade majoritetsvälde, som härskar i de slaviska parlamenten. Och varför skulle icke en "despotism" kunna vara lika upplyst som ett gatuparlament, framsprunget ur en oinskränkt rösträtt, där man blott räknar, men icke väger rösterna? Fredrik II:s, Josef II:s och Napoleons despotism gick verkligen i upplysningens tecken. Men den ryska tsarismen var allt annat än upplyst, och Wilhelm II:s Tyskland, liksom Frans Josefs Österrike, hade stelnat i byråkratisk-militäriska former. Det finns tider, då folken vilja och måste styra själva, men det kan ock tänkas tider, då folken behöva bli styrda av kraftiga viljor och låta nöja sig, om människorna bli mätta och få det så drägligt som möjligt. Men vår tid har ej överflöd på stora, starka statsmän, och kanske ha de slaviska staterna mest behov av starka regeringar, om de eljest skola

få njuta frukterna av sin politiska frigörelse.

Omvälvningarna i östra och sydöstra Europa hava närmast möjliggjorts därigenom att två stora kejsardömen, Ryssland och Österrike-Ungern, störtade i spillror. På ruinerna av Romanov och Habsburg skola de nya statsbildningarna uppföras. De äro endast skenbart nya, ty samtliga nybildade stater — Polen, Tjechoslovakien, Serbien-Kroatien och till och med det på Europas politiska karta ännu obefintliga Ukraina — ha en gång funnits till som självständiga stater, fastän de för så länge sedan förlorade sin politiska oavhängighet, att deras namn utplånats ur det europeiska medvetandet.

Innan vi nu taga en översikt av dessa statsbildningar, vilja vi först kasta en avskedsblick på den monarki (Österrike-Ungern), en av världskrigets "centralmakter", vars hittills dominerande tyskhet utgjorde det svåraste hindret för den slaviska frigörelsen.

”DET ÖSTERRIKISKA UNDRET.”

Under denna titel utkom under världskrigets förra skede en ”aktuell” reseskildring, författad av en framstående svensk politiker och historiker, och hans optimistiska syn på den habsburgska monarkien var så mycket mer ursäktlig som Österrike-Ungern under den tyska krigsledningen då ännu visade en överraskande stark motståndskraft och sammanhållning trots de inre slitningarna. Men det "österrikiska undret", d. v. s. den inre sammansmältningen och pånyttfödelsen, som skulle åstadkommas genom världskrigets eld och svärd, timade dock icke. Habsburg tog fastmer en ända med förskräckelse.

Även undertecknad, som under många år sökt göra sig förtrogen med den slaviska separatismen i Österrike-Ungern och med det svårlösliga habsburgska problemet, hade till det allra sista hoppet kvar, att världskriget för Österrike-Ungern skulle bliva en renande skärseld, varigenom dubbelmonarkien från språk- och nationalitetsfejdernas helvete kunde lyfta sig mot ett paradis av fredligt samgående enligt Frans Josefs valspråk: *viribus unitis* (med förenade krafter). Men även min förhoppning kom grymt på skam. Visserligen hade jag varken trott på eller önskat ett återställande av det gamla Habsburg i samma skick som före 1914, men jag hade föreställt mig, att Österrike-Ungern skulle kunna ombildas till en statsfederation, som skulle kunnat bliva förebildlig för ”Europas förenade stater”, där tyskarna ejlängre skulle vara dominerande i "Cisleithanien" (Österrike) eller magyarerna i "Transleithanien" (Ungern), utan där *alla* nationaliteter såsom fullt jämställda skulle fritt besluta i inre angelägenheter och gemensamt leda rikspolitiken i mån av sin numerär och sina kvalifikationer. Särskilt ansåg jag magyarernas övertag som en olycka för sydöstra Europa, ty det finns inga kulturella eller historiska skäl för att magyarerna skulle få försteg framför sydslaverna, vilka för resten ha äldre hemortsrätt i Europa än ungrarna.

Då man numer till fullo känner den olust, som Österrikes slaver länge hyst mot att gå tyskhetens ärenden, och då man vet, huru stark den militära strejkrörelsen var särskilt hos tjecherna mot att kämpa vid tyskarnas sida mot serber, ryssar eller fransmän, måste man betrakta Österrikes krigsförklaring mot Serbien som ett oförlåtligt lättsinne, helst som Serbien verkligen gjorde de allra största eftergifter, som en suverän stat kan ödmjuka sig till, för att ge upprättelse för mordet i Sarajevo. Och hade furstar och diplomater kunnat ana, till vilka konsekvenser denna krigsförklaring skulle leda, hade de styrande i Wien och Berlin säkerligen gjort allt för att *icke* släppa världskrigets onda andar lösa.

Huvudpersonen i det habsburgska dramat var Österrike-Ungerns näst siste krönte och faktiskt siste kejsare och konung Frans Josef, och över honom vilar ändå något av tragisk storhet, ehuru han som härskarpersonlighet eller genom begåvning alls icke höjde sig över medelmåttan. Med honom bortgick icke blott en av Europas märkligaste dynastier, utan ock en ovanligt hårt prövad människa, vilkens husliga sorger voro ägnade att i någon mån mildra domen över hans politiska livsgärning. Han var minsann inget snille och hade intet av Wilhelm II:s äkta eller inbillade härskarnatur. Personligen var han plikttrogen, arbetsam och hederlig — det var också

Wilhelm II, men härtill kom en nästan blygsam anspråkslöshet för egen del. Han litade påsina officiella rådgivare, så länge de voro i hans tjänst, och någon oansvarig "mellanregering" förekom icke i Wien i samma mening som i Berlin. Han lade sällan bort krigardräkten och sysslade gärna med militärtekniska detaljer, men saknade vidsynthet och förmåga att leda den militära apparaten. Han var ej oförstående för de olika nationaliteternas emancipationssträvanden, men han kom aldrig i intim kontakt med de olika folkslagen, och i själ och hjärta kände han sig alltid som *tysk* furste. Liksom Wilhelm II fick han aldrig veta sanningen, och han sökte ej heller få veta den.

Frans Josef var onekligen populär på sin tid. Men att han under en exempellöst lång regeringstid med sin plikttrogna arbetsamhet ändå hann uträtta så litet, kom sig icke blott av hans naturliga blygsamhet och brist på initiativlust (båda dessa karaktärsdrag voro sannerligen icke Wilhelm II:s!), utan ock därav att han med sin konservativ-katolska läggning stod kvar i de gamla habsburgska traditionerna och var fången av deras konventionella fördomar. Han var svag för adelsståndet, och det bjöd honom nästan emot att taga en ofrälse i handen, huru bevågen han än kunde vara mot honom för övrigt. Men framför allt var han icke den vidsynte, kraftige statsman, som den skröpliga habsburgska monarkien behövde för att lotsa fram statsskeppet genom bränningarna i den värsta stormen. När han besteg tronen, var han för ung och oerfaren att kunna omgestalta riket, och när den sista, värsta hemsökelsen kom, var han alldeles för gammal. De tre stora politiska problemen (det italienska, det tyska och det slaviska), som han skulle lösa, växte honom över huvudet. År 1859 förlorade han Lombardiet, 1866 utstöttes Österrike ur det tyska förbundet, och genom världskriget segrade slaverna på alla linjer.

Hans popularitet kom sig till någon del ock av det mänskliga medlidandet med de svåra familjeprövningarna, som han bar med både kristlig resignation och manlig undergivenhet.Hans broder Max arkebuserades som avsatt kejsare i Mexiko, hans gemål mördades av en schweizisk anarkist, hans brorson, tronföljaren, sköts av en bosnisk fanatiker. Hans ende son Rudolf jämte älskarinna avlivades under vidriga förhållanden, som ännu icke blivit fullt klargjorda och därför måste ge anledning till en mängd motstridiga rykten. Att Österrike-Ungerns tronföljare skulle ha blivit skjuten av rusiga dryckesbröder måste anses totalt uteslutet. Icke heller finnes någon rimlig anledning till antagandet, att den tvetydiga fröken Vetsera skulle ha dödat sin höge älskare och därigenom berövat sig det bästa stödet i sitt liv. Ett dubbelsjälvmord "i skönhet" låg säkerligen icke heller för de båda kontrahenternas levnadslustiga temperament. Generalkonsuln Philip i Göteborg, vilken hade starka försänkningar i Wien på 1890-talet, sade sig ha hört, att kronprins Rudolf så att säga av misstag skulle ha blivit skjuten av en skogvaktare, med vilkens dotter Rudolf samma stormiga kväll eller natt hade ertappats *in flagranti*, och därpå skulle Vetsera i förtvivlan ha begått självmord. Detta rykte skulle måhända ock förklara den slöja, som bretts över det verkliga förloppet.

Och i bakgrunden av dessa familjetragedier ett helt galleri av degenererade ärkehertigar, som delvis förfallit genom dryckenskap eller utsvävningar. Otto, far till kejsar Karl, gick tidigt under efter ett ärelöst liv. Ludvig Viktor blev internerad, Leopold Ferdinand-Wölfling — han som nu uppträder på kabaret i Wien! — och Ferdinand Karl väckte "skandal" genom mesallianser, och till den kära släkten kan man väl ock räkna den älskogstokiga kronprinsessan av Sachsen, som enleverades av en tarvlig musiklärare. I motsats till alla dessa galna dårar stod den borgerligt gemytlige Rainer, det glada Wiens populäraste ärkehärtig, vilkens kista följdes till graven av månglerskorna från Naschmarkt. Men i bakgrunden skymtar den gåtfulla skepnaden av Johann Orth, ärkehertigen, som spårlöst försvann på sin skuta ihavets djup. Vilka dramatiska stoff för en ny Shakespeare, som på Habsburg ville överflytta huset Plantagenets sorgespel! *Tu, felix, Austria, nube!*

I fråga om Österrikes krigsförklaring mot Serbien kan man icke fritaga Frans Josef personligen från skuld. Man kittlade hans fåfänga genom att betona, att mordet i Sarajevo förövats på en *habsburgsk* prins, varigenom brottet framställdes i ännu värre dager. Den utländska politiken sköttes då av den oduglige greve Berchtold, som höll icke blott det österrikiska parlamentet, utan ock Berlin i okunnighet om Habsburgs Balkanplaner. Han lät utsprida ett falskt rykte, att serberna redan skulle ha överskridit gränsen, och den serbiske generalen Putnik

häktades på ungersk mark, innan krigsförklaringen ännu var utfärdad. Att Frans Josef var obeveklig gent emot Italiens oblyga fredsförslag, kan man icke förtänka honom, men det goda förhållandet till Italien var rubbat redan 1907 genom den militäriskt duktige Conrad von Hötzendorfs självrådiga uppträdande som diplomat. Men Österrike hade länge haft brist på stora statsmän — det hade Aehrenthal visat redan 1908, då Bosnien-Herzegovina inkorporerades med Österrike-Ungern.

Hela Balkanfrågan skulle måhända ha kunnat få en fredlig avveckling, om Österrike hade frigjort sig från Ungerns övertag och givit sina slaviska nationaliteter större självbestämningsrätt. En vacker idé var den redan av biskop Strossmayer omhuldade s. k. trialistiska idén, d. v. s. sydslavernas uppgående i den habsburgska monarkien, så att den gamla dualismens ständiga slitningar kunde utjämnas genom en tredje part. Ett sådant tillfälle skulle möjligen kunnat erbjuda sig efter mordet på kung Alexander i Serbien 1903. Men alla dessa kompromissande tendenser strandade på de övermodiga magyarernas förblindade motstånd, och Ungern leddes då av energiska, målmedvetna statsmän, Koloman och Stefan Tisza, "mannen med järnhanden", vilken dock enligt andras förmenande var blott "en politisk gåpåare medbegränsad synkrets". Och när tronföljaren började få sina tankar riktade på detta håll, hade serberna redan tagit ledningen av den sydslaviska rörelsen.

Det tycktes vara skrivet i stjärnorna: *Austria est delenda*, Österrike måste förstöras. När den gamla byggnaden började svikta i sina grundvalar, vart dess fall lika snabbt som grundligt. Man kan blott förundra sig över, att den gamle monarken till det allra sista sökte sköta de yttre regeringsplikterna och hålla modet uppe. Först när Rumänien genom sin krigsförklaring ökade hopen av motståndare, föll han med ens samman. "Nu är det slut med mina krafter. Vad har jag ytterligare att genomgå? För sexton år sedan var jag den mäktigaste härskare i Centraleuropa, och nu skall jag kanske ej i hela mitt rike finna en vrå, där jag kan lägga mitt trötta huvud till vila."

Vid Frans Josefs begravning utbrast en av hans undersåtar: "Detta är det största nederlag Österrike lidit i detta krig." Yttrandet är betecknande för den tillit, som man på så många håll hyst till Frans Josefs förmåga att sammanhålla de olika nationaliteterna. Men han var dock endast det mekaniska knäppet, som hade hopfästat ett brokigt halsband. När knäppet gick sönder, trillade pärlorna isär. Namn på gator, lärda samfund, minnesmärken m. m., som förut varit förknippade med namnet Frans Josef alltifrån Erzgebirge till Adriatiska havet, blevo samvetsgrant utplånade utom i själva Donaudalen mellan Linz och Pressburg.

Kejsar och konung Karls tronbestigning, som under vapenbraket skedde lika obemärkt som Frans Josefs begravning, tycktes lova en ny dag för Österrike, men glädjen vart ej långvarig. Karl I var en käck, personligen sympatisk ung man, som säkerligen icke saknade vissa goda föresatser och ansatser, men han var oerfaren, kanske ock vankelmodig och ingalunda mannen, som kunde knäppa ihop halsbandet igen. Ve det rike, som kan hållas ihop endast genom ett mekaniskt knäppe!Det gamla Österrike-Ungern uppdelades på fyra stater: Tjechoslovakien, Sydslavien, Italien och Rumänien plus kvarlevorna av det forna Deutsch-Oesterreich och det rent magyariska Ungern. Inom denna sfär har redan bildats en "liten entente", en koalition bestående av Tjechoslovakien, Sydslavien och Rumänien, vars närmaste uppgift är att hålla tyskheten i schack och isolera den från det tyska riket. Det nästa steget torde bliva bildandet av ett Donauförbund, såsom fortsättning av det gamla Österrike-Ungern. Men denna statsfederation skall aldrig bliva fullständig, så länge Österrikes tyskar samt magyarerna hållas utestängda från detta förbund. Och då framställer sig osökt frågan: Var det absolut nödvändigt, att Österrike-Ungern krossades i bitar och revs ner, för att man på den avrödda tomten skulle kunna uppföra ett nytt byggnadskomplex? Voro de gamla våningarna verkligen *så* bristfälliga, att en grundlig reparation icke var tillräcklig? Och är det utsikt, att detta nya statsförbund skall kunna reda sig i längden utan det tyska cementet, som dock i så många århundraden har varit det befästande och sammanhållande elementet? Skulle denna ombyggnad icke kunnat ske utan att våldsamma medel tillgrepos och utan att en professor i Amerika, alls icke förtrogen med de östeuropeiska förhållandena, påtvingade den europeiska kulturvärlden sin rätliniga amerikanska demokratism?

Habsburg har redan fyllt en stor mission i Europas historia, och dess roll är utspelad. Men är det förmätet att

hoppas, att de stater, som nu taga arvet, också skola fylla sin uppgift och taga lärdomar av Maria Teresia och Josef II? Ingen statsfederation i Europa har ändå haft så stora historiska och geografiska betingelser att i praktiken visa vår arma världsdel, huru ett nationernas förbund kan och skall upprättas. Hälsosamma och varnande lärdomar från flydda tider saknas sannerligen icke.

I samband med de väst- och sydslaviska statsbildningarnafå vi tillfälle att återkomma till det "österrikiska undret". Dessförinnan måste blicken dock först riktas på det största och viktigaste slaviska landet, Ryssland, och på de kaotiska verkningarna av huset Romanovs störtande samt tsardömets söndertrasande.

BOLSJEVIKIEN.

I.

Östersjön har en gång varit ett svenskt inhav och därjämte en kulturbärare österut. Den förra rollen är länge sedan utspelad, och det återstår att se, om och i vilken mån den skall kunna fylla den senare uppgiften på nytt. Den gamla svenska storhetssagan är nu all, och andra vapen än väringarnas krävas för nya vinningar i österled. Men ur den väldiga kamp, som för tvåhundra år sedan utkämpades om Östersjön, utgick Sverige dock ännu som den kulturelle segraren, fast det besegrades.

Nu finnes det icke mycket på andra sidan Östersjön, som erinrar om det gamla Sverige, och icke ens det svenska Åland tyckes få bibehålla sin äktsvenska karaktär. Söder om Finska viken vidtager den estniska republiken; det forna Kurland (med södra Livland) heter nu Latvia (Lettland), och söder därom sträcker sig Litauen fram till havet. Alla dessa randstater skola nu bilda en molo mot den ryska störtfloden och för ögonblicket spåras intet ryskt från Torneå ned till Danzig. En och annan tom ortodox kupolkyrka pekar med sina lökar meningslöst upp mot skyn, och de än gemytligt fala och loja, än kitsligt övermodiga ryska tjinovnikerna äro ersatta av unga tjänstemän, talande tungomål, som varken äro germanska eller slaviska.

Denna försvarsmur mot ortodoxi och barbarisk mongolism är en vacker tanke, som redan föresvävade Gustav II Adolf och realiserades av honom, och man kan nu endast tillönskadessa små nationaliteter all rörelsefrihet och autonomi. Men äro de också så starka och så sammanhållande, att de i längden skola lyckas fylla denna uppgift, som det gamla Storsverige icke tycktes vuxet i längden? Varken ester eller letter ha hittills gjort någon nämnvärd insats i världshistorien, ty deras späda kultur var först svensk, sedan tysk. Och är det möjligt eller ens önskvärt, att några millioner människor med dunkla anor för all tid skola kunna utestänga hundra millioner slaver från det enda kulturhav, dit Peter den stores framsynta blick utstakade vägen från sitt fönster "i ögonvrån av somnad nord"? Tsar Peter var både apan och hyenan i människohamn, men han var i allt fall något mycket mer. Han var den övermänsklige timmermannen, som med knölpåk och yxa sökte knuffa fram sina moskovitiska landkrabbor till en segelbar kust. Nu är hans verk totalt nedrivet; till och med hans holländska namn på huvudstaden har förvanskats, och Petersburg är vordet ett Nekropolis, likens och vålnadernas dödsstad. Men hans verk kan och skall väl i sinom tid återupprättas av en ännu större timmerman, byggmästare även i andlig måtto. Och då kan det bliva en politisk livsfråga för dessa estniska, lettiska och litauiska republiker, eventuellt också för republiken Finland med sitt åländska påhäng, för så vitt dessa stater icke godvilligt uppgå i Europas "Förenade stater i östern" eller — vilket icke är uteslutet — av den expansiva ryska nationalismen åter med tvång assimileras till det yttre med den. Och vad skulle följden slutligen bliva, om ryssarna verkligen kunde utestängas från västerhavet? De skulle då bliva ännu mer "barbariserade" eller mongoliserade, och om de då sammanslöte sig med Asiens horder, skulle man med skäl kunna tala om "den ryska faran". Och då skulle det ock visa sig, huruvida de övriga slaverna, särskilt de ortodoxa sydslaverna, vilja bevara sitt samband med den västerländska kulturen eller av sin slaviska instinkt åter lockas till Moskva av panslavistiska locktoner.Den ryska "frihetsrörelsen", som efter århundradens olidliga tryck utvecklade sig med lavinens fart och tills vidare har

fastnat i bolsjevismens sumpträsk, har säkerligen ännu många faser och kriser att genomgå, innan Ryssland åter kan konsolidera sig till ett verkligt samhälle. Om den franska revolutionen behövde ett par årtionden, innan detta kultiverade land kunde repa sig efter villervallan, huru lång tid skall då icke omdaningen kräva i det ryska riket! Vad som alls icke lyckades vid 1825 års militärrevolt eller genom 1848 års "borgerliga" frihetsansats, vad de ryska emigranterna genom Herzens stormklocka och "nihilisterna" med sina sprängämnen ej mäktade utföra — det gjordes i en handvändning av ryska arbetare och soldater i "folkets" namn utan nämnvärt motstånd. Detta visar först och främst, att det ryska samhället var maskstunget allt ifrån toppen ned till de bredaste "borgerliga" lager.

Vad skall slutligen framgå ur detta ryska kaos? En reaktionär motrevolution är ännu ej alldeles otänkbar, och en militärdiktatur eller kommunistisk terrorism kan ännu länge få överhand. Men den halvasiatiska autokratien med europeisk etikett och den allsmäktiga byråkratien torde ha fått dödsstöten. Det ryska folket är i sitt flertal mer krigstrött och fredslängtande än något annat, men den nationella känslan har sannerligen icke blivit kvävd, utan snarare vunnit genom revolutionen, som säkerligen icke fört oss närmare den efterlängtade "världsfreden". Storryssarna känna sig även under bolsjevismens ok som ett *folk,* kanske mer än någonsin, och just genom sin nuvarande isolering kommer den ryska patriotismen förr eller senare att blossa upp häftigare än någonsin under den "stora oredans" tid före romanovska dynastiens grundande eller då Napoleon från Kreml åsåg det brinnande Moskva. Över hoparna av oräkneliga människolik och genom bräscherna i sönderskjutna fästningar vandrar Ryssland med snabba steg fram mot något okänt, nytt. Om det är ett steg uppåt och framåt, veta vi icke. Meni det längsta behålla vi tron, att mänsklighetens historia är utveckling, framåtskridande.

*

Mina allra tidigaste slaviska minnen äro förknippade med stepperna vid Volga, ett entonigt, ändlöst slättland, som inbjuder både till ett dåsigt "oblomoveri" och melankoliskt svärmeri, den äktryska *chandra,* hängsjuka, för moskoviten lika typisk som *spleen* för engelsmannen. Jag bevarar i kär hågkomst ett folk, som trots grov okunnighet och lastbarhet ägde så mycket sant mänskligt i sig, så mycken godhet, hjärtlighet och gästfrihet, som jag icke har funnit hos någon annan nation. Landet är kvar, men folket tyckes bortsopat.

Jag erinrar mig Moskvas bullersamma, men ändå gemytliga gatuliv — en sällsam blandning av öst och väst — och dess kälkborgerliga te- och snapskrogar med dofter av lök och läder, där helgonbilden i hörnet blickade ned på mer eller mindre rusiga kunder, som dock kanske just i detta tillstånd uppenbarade en inneboende godmodighet och skämtsamhet. Och ofta har jag tänkt på Petersburgs "vita nätter" med deras sällsamma skuggspel, då Raskolnikov sökte sin Sonja och då Dostojevskij svältande irrade kring i sina romantiska fantasier. Nu skulle jag säkerligen icke känna igen Rysslands båda huvudstäder. Där äro nu andra, nya människor, men icke av det ideella slag, som den ädle Tjernysjevskij drömde om. Över Kreml råder tills vidare en ny tsar, lika fanatisk och gåtfull som Ivan Groznyj, lika skräckinjagande och beklämmande som han. Vid anblicken av det nuvarande Moskva från Sparvberget krävs det i sanning en Kata Dalströms brinnande troshänförelse och renodlade idealism för att kunna lyfta sig till den feststämning, som hon gav uttryck åt i ett resebrev 1920 till det svenska bolsjevikbladet: "Det ligger något trolskt över hela denna, det heliga Rysslands urgamla(!) huvudstad.Dess äldsta kända anor gå tillbaka till början av 1100-talet. Mången nattstod jag vid mitt fönster njutande av den underbart härliga anblicken av Moskva med sina otaliga guldglänsande tempelkupoler övergjutna av ett silverglänsande månsken. Träden i parken nedanför susade sin vaggsång, och jag drömde, jag drömde om flydda tider och om kommande, då hela jorden är en enda brödraring, och nationernas och individernas kamp för evigt är slut och mänsklighetens broderskap fastställt som en verklig naturlag..."

Den snillrike Dostojevskij siade redan på sin tid om *bjesy, de onda andarna*, och den mystiske svärmaren Merezjkovskij fick rätt, då han i andanom såg sitt land översvämmas av *grjadustjij cham, den anryckande pöbeln*. Ex oriente lux — från östern kommer ljuset! Men det är ett underligt sken, som nu färgar Europas östra synrand. Dess purpur är icke den nyfödda frihetens skimmer, utan reflexen från mordbrandens lågor. Det är icke soluppgången för en ny värld, utan snarare en utlevad kulturs aftonrodnad. Det petersburgska kejsardömet var

ännu mer utlevat och dödsdömt än det habsburgska, och den siste romanovske ättlingen på tronen var mindre än någon föregående imperator i stånd att hindra den underminerade byggnadens instörtande. Gent emot "Nicky" kan man icke känna något av det medlidande, som mången hyser för hans "kusin Willy" i Berlin, och hos översten Nikolaj Romanov, såsom den avsatte gosudaren benämndes, spårades intet av det i sitt enkla slag grandiosa, som låg över Frans Josef, ett slags kung Lear. Nikolaj II:s blodiga försvinnande i Sibirien lämnade både Ryssland och Europa oberörda, men hela den ortodoxa världen drog en suck av lättnad, då hans onda genius Rasputin, ett av Rysslands olycksdigraste och tarvligaste vidunder i människohamn, som en dödad katt sänktes till den blodtörstiga Nevas botten.

Huru många var det icke, som med den temperamentfulle pratmakaren Kerenskij naivt trodde, att med det "bysantinska" kejsardömets fall en ny sol genast skulle gåupp för den arma moder *Rus!* Det inbillade sig också Ukraina och de många smärre nationaliteterna, som sargats av den storryska dubbelörnens klor. Den skräckfulla mara, som så länge vilat över vår världsdel, skulle vara oåterkalleligt borta! Men råder det frid på de ryska stepperna, är det tvångets resignation, och stillheten — om man eljest kan tala om en sådan — är dödens, den lamslagna träldomens, det slöa oblomoveriets och den förtvivlade svältens. Österns folk ha kanske aldrig stått det drömda frihetsidealet mer fjärran än nu. Tyranniet har blott bytt om namn. Det heter nu icke *samoderzjavie* ("självhärskardöme"), utan har fått benämningen *bolsjevism.*

För Europa kunde det tyckas likgiltigt, huru de östslaviska problemen lösas. Om ryssarna vilja gå sin egen väg till undergång — vare sig det sker genom Tolstojs icke-motstånd mot det onda eller genom Gorkijs naiva nävrättsmoral eller Lenins suddiga doktrinarism, så vare det slutligen deras ensak. Skådespelet är för oss mycket intressant och lärorikt. Men för kulturvärlden kan det icke vara likgiltigt, om bolsjevismens andefattiga tvångsvälde inympas på territorier, som förut tillhört tsardömet, och därigenom sprida smittan västerut. Mellan ett bolsjevikiskt Östslavia och ett uthungrat, lamslaget Germania är klyftan icke stor, och om bolsjevismen däröver slår en bro, skola fransmännen själva en gång få erfara, varthän en omättlig revanschlystnad driver Europa. Men det starka och sluga Amerika aktar sig för den europeiska soppa, som Nationernas förbund kokar i sin häxkittel, i gott medvetande av att Wilson har predikat världsfrälsningen genom sina fjorton budord. Och i den fjärran östern kasta både kineser och japaneser sina sneda blickar på den underliga europeiska civilisationen.

"Moskva är det tredje Rom, men det fjärde skall icke uppstå" lyder en apokryfisk profetia från 1500-talets Ryssland. Lenin skapade den tredje Internationalen, och en fjärde skall icke uppkomma så lätt. Utvecklingen i Rysslandbesannar Alexander Herzens sarkastiska ord: "Ryssen är den oavhängigaste människa i världen. Vi äro oavhängiga, därför att vi icke äga någonting. Vi underkasta oss den råa styrkan och äro trälar, därför att vi sakna möjlighet att befria oss." Och den slavofile fantasten Konstantin Aksakov hade också i viss mening rätt, då han skrev: "Kanske världen aldrig tillförene har skådat något så allmänmänskligt som den stora slaviska, särskilt ryska naturen. Västerlandet är genompyrt av inre lögn." Men så tillägger han: "Frihet finns ej i den övriga världen, den kan blott finnas i Ryssland." Ett underligt frihetsideal, som ryssarna nu ernått!

Vad bolsjevismen i själva verket är, kan nog ingen klart definiera, icke ens Lenin själv. Och det är knappast möjligt, därför att den är en chimär, en dimmig abstraktion. Den är en doktrin, som utan praktiskt underlag och erfarenhetsrön omedelbart vill realisera en ide, som överstiger mänskliga krafter. Men väl har det befunnits, att den är en epidemi, som likt influensan uppsöker varje *locus minoris resistentiæ,* som det heter på läkarspråket, d. v. s. alla kroppsdelar, som hava den minsta motståndskraften mot en sjukdom. Den suger till sig allt osunt, allt missnöjt, som samlat sig i ett samhälle, och får därför en internationell karaktär som kommunismen, om den ock i Ryssland har en speciellt gynnsam historisk och folkpsykologisk jordmån. Men själva termen *bolsjevism* (majoritetsparti) är vilseledande, ty det är ett relativt fåtal, som har dragit massorna med sig och föreskrivit sina diktatoriska lagar. En vacker dag få vi höra, att det konkurrerande *mensjevik*partiet (minoritetsgruppen) har fått överhand.

Emellertid är bolsjevismen ännu i Ryssland en fruktansvärd konkret makt, som icke kan undgå att lämna djupa spår efter sig. Den kan av rent ekonomiska skäl icke bliva långlivad, men den är därför icke den flyktiga

dagslända, som mången i förstone inbillade sig. Den har utvecklat en relativt stark organisation med en i sitt slag mönstergill disciplin.När det ryska riket föll sönder, hade man väl kunnat hoppas, att de olika lemmarna skulle få rörelsefrihet och självbestämningsrätt. Särskilt av proletariatets diktatur och världsförbrödringens apostlar hade man haft rätt att vänta det största tillmötesgående mot "förtryckta bröder". Men motsatsen har inträffat. Bolsjevismen har avslöjat sig som en vrångbild av den storryska nationalismen med den kejserliga uniformen utbytt mot den röda tröjan. Bolsjevikerna äro lika hätska mot polacker, balter och ukrainare som Katkov var på sin tid.

Vern är då denne Lenin, härskaren i detta gåtfulla rike? Hans verkliga namn är Vladimir Ilitj Uljanov och, liksom sin själsfrände Bakunin, är han framgången ur ett burget adelshem. Han föddes den 10 april 1870 i staden Simbirsk vid Volga. Hans bror avrättades efter ett attentat mot Alexander III, och själv relegerades han från universitetet i Kazan. Efter studier i Petersburg och en resa till Tyskland 1895 förvisades han till Sibirien, men var 1900 åter i Ryssland och tillbragte sedan sitt liv under ständiga studie- och agitationsresor i in- och utlandet. Vid Zimmermannkonferensen i Schweiz 1913 gjorde han sig bemärkt, och hans ryktbara resa i plomberad järnvägsvagn från Tyskland till Ryssland under världskriget fick högst märkliga följder, som tyskarna väl ej kunnat ana. Bildning kan icke frånkännas honom; han är lika arbetsam som energisk, lever för sin personliga del mycket tillbakadraget och lär vara synnerligen måttlig i sina levnadsvanor. Han är mannen med den stora hjärnan och det lilla hjärtat, en doktrinär teoretiker och fanatisk ideolog av renaste vatten, fast framsprungen ur den tyska metafysikens grumligaste brunnar. Det är om denne man, som Gorkij nyligen skrivit, att han är "en legendarisk personlighet, en ny Peter den store. För honom är Ryssland ett experimentalfält i universella, planetariska dimensioner. Det ryska folket måste enligt sin huvudlösa historias logik genomgå alla dramer och tragedier, som äronödvändiga för ett samhälle i klasskampens epok." Men en fransman karaktäriserade Lenin kanske bäst genom den spirituella bilden: en tänkande giljotin.

Vid hans sida nämnes gärna Rysslands "krigsminister" Trotskij, vilken naturligtvis också bär ett falskt namn, som ju för svenska öron klingar ganska hotfullt. Han heter egentligen Lev Davidovitj Bronstein och föddes i Cherson 1877. Redan vid 15 år blev han bortkörd ur skolan för vanhelgande av en helgonbild och hamnade naturligtvis sedan i Sibirien som politisk brottsling vid 22 års ålder. År 1905 finna vi honom i Petersburg som ledare av ett arbetarråd. Efter revolutionens undertryckande förvisades han åter till östra Sibirien, men lyckades fly över Japan och tillbragte 10 år i västerlandet. Han är son till en judisk kemikaliehandlare Leiba, och hans beundrare ha kallat honom "den störste juden näst Kristus". I motsats till den nyktert beräknande Lenin är han en temperamentsmänniska, men i grund och botten ännu mer omedgörlig och hätsk än denne.

Trotskij saknar minsann icke rasfränder i det nuvarande "nationalistiska" Ryssland, ty inemot 75 % av Rysslands ledande bolsjeviker äro av judisk börd: Moses Salomonovitj Uritskij, Joffe, Radek, Sverdlov m. fl. Zinovjev, "utrikesministern", blev omskuren under namnet Apfelbaum, och av Rosenfeldt blev med tiden bolsjeviken Kamenskij. Och Kerenskijs verkliga namn är Adler. Ve de arma judarna, när det ortodoxa Ryssland vaknar upp ur sin hypnos!

Lenin är en osympatisk företeelse, men hans levnadshistoria är storartad. Knappt har den löftesrika revolutionen brutit ut, förrän han ur sin plomberade vagn stiger ut på järnvägsperrongen i Petersburg och tillvällar sig en makt, som ingen rysk självhärskare efter Peter den store — Nikolaj I knappt undantagen — har besuttit. Han har ingenting av en Groznyjs (Ivan den förfärliges) religiösa sjuklighet eller av tsar Peters nästan perversa bestialitet. Hans intelligens är i sin ensidiga begränsning mycket stor, men ännustörre hans allt betvingande energi och kraft. Världshistorien skall fälla det omdömet om honom, att han i sitt allenastående slag har varit en stor man. Den tillfälliga framgången av hans exempellösa diktatur måste dock närmast förklaras av den ryska "intelligensens" ömkliga brist på statsmän och på sammanhållning samt av det ryska folkets behov att foga sig under en kraftig vilja. Hans regering är en despotism värre än Nikolaj I:s, och förr eller senare skall även han drabbas av sitt Sevastopol. Men under tiden skall han ha tillfogat Ryssland ännu mer skada än Nikolaj Pavlovitj någonsin mäktat eller vållat. Det är ett synnerligen tarvligt försvar för bolsjevismens relativa "berättigande" att bara hänvisa till det gamla systemets ruttenhet och det första revolutionsskedets kompletta oförmåga att leda den

starka folkrörelsen i den rätta strömfåran. Utan Lenin skulle Ryssland visserligen kanske ha upplösts i den värsta anarki. Nu skapade bolsjevismen dock en viss ordning och tillfällig stabilitet i de kaotiska förhållandena.

Hurudan är nu den författningssoppa, som Lenin kokat åt det bolsjevikiska Ryssland? Därom upplysa de 90 paragrafer, som bilda den konstitution, som den 10 juli 1918 antogs av den femte allryska kongressen av arbetar-, bonde-, rödgardist-, matros- och kosackdeputerades råd. Ryssland förklarades då för ett "fritt förbund av fria nationer", proletariatets diktatur proklamerades, all klassindelning avskaffades, och samhället skulle "socialiseras". Regeringen består av folkkommissariatets råd med 18 sektioner, motsvarande de forna ministerierna plus folkkommissariat för social trygghet, folkförsörjning, folkhushållning, nationella frågor och folkhygien. Allt för folket! Den verkställande makten ligger hos den centrala exekutionskommittén (200 medlemmar), och den lagstiftande makten hos kongressen, som skall sammanträda två gånger om året. Rösträtt och valbarhet tillkomma varje man och kvinna från 18:e året, och en deputerad väljes för valdistrikt med 25,000 till högst 125,000röstberättigade. Valbara äro icke "kapitalister", affärsmän och präster samt alla tjänstemän från den gamla regimen.

Låt oss nu se, huru denna magna charta för den ryska nationen har tillämpats och vad den haft för följder i verkligheten!

II.

Bolsjevismen är den hittills sista yttringen av den ryska revolutionsidén, driven till det absurda, en konsekvens av "nihilismen", och liksom nihilismen en rent negerande princip, improduktiv i både andligt och materiellt hänseende samt i saknad av utvecklingsmöjligheter, så länge den icke förnekar sitt eget väsen. Den har själv ställt sig utanför den allmänna samhälleliga ordningen och därigenom dömt sig själv till isolering. Därav förklaras ock både sovjetregeringens agitatoriska verksamhet att få anslutning till den stora världen och dess krigiska tendenser att genom våld skaffa sig existensmedel. Bolsjevismen har aldrig varit en nationell eller folklig rörelse, om ock "nationalistisk", ty den har ej uppvuxit på rysk jordmån, utan är som sin andliga moder nihilismen en från "Europa" importerad vara, en vrångbild av utländska teorier, uttolkade av lättrörliga, fantasirika judar, som genom bolsjevismens övertag kanske också velat taga hämnd för de "kristnas" pogromer i Ryssland. Det är icke det ryska folket, som talar genom Lenins mun, och även om hans anhängare nominellt uppgå till millionen, är det dock blott en liten bråkdel av det ryska människomaterialet. Lenin har hållit svassande tal till fabriksarbetare och "bosiaker" (luffare och sjåare, Gorkijs "barfotingar"), och Trotskij har förvandlat bönder till soldater och matroser till rödgardister. Men det är ej det ryska folket.

Lenins stat kan icke vara starkt konsoliderad, och den är varken folklig eller nationell. Den ryska tsarismen var ursprungligen patriarkaliskt populär, och på 1800-talet blevden i viss mening också nationell. Dess byråkratiska maskineri, som ovanligt länge fungerade med förundransvärt god precision, var visserligen högst otidsenligt och opraktiskt, men sannerligen icke mindre komplicerat än den bolsjevikiska apparaten har blivit. Den gamla absolutismen var en chimär, en fiktion, vars intighet avslöjades i Nikolaj II:s ynkliga skepnad. Bolsjevismen är också en chimär, den kanske största bluff världen har skådat, och gent emot dess luftslott förefalla Potemkins trädgårdar och byar, dem han trollade fram, då kejsarinnan Katarina II reste genom södra Ryssland, som det tarvligaste lekverk. Potemkin grundade ändå blomstrande städer i södra Ryssland, men vilka städer har bolsjevismen lagt grundstenen till? Den har fördärvat de ryska städerna och utarmat landsorten. Petersburg är en utdöende stad. Industrien och samfärdseln äro totalt lamslagna, och det arbetarstånd, som Lenin trodde sig kunna dana, existerar icke längre. Antalet fabriksarbetare har på några år minskats med 6 millioner. Det pappersförråd, som behövdes för folkupplysning, har mestadels gått åt för agitationslitteratur och tryckning av värdelösa papperspengar. För att kunna existera måste bolsjevismen trampa i de gamla "imperialistiska" spåren genom tvångsutskrivningar och krigföring. Men på samma gång är den ett reglerat Pugatjevsuppror i ofantligt större skala. Det gamla Ryssland var vidskepligt och vantroende. Det Ryssland, som Lenin ville skapa, är något värre:

det är totalt likgiltigt för det religiösa och översinnliga. Den brutale reformvännen Peter den store blev för raskolnikerna antikrist. Den dag torde komma, då Lenin för kommande sekterister i det ortodoxa Ryssland skall varda Leviatan, apokalypsens ohyggliga vilddjur!

Rysslands historia tyckes vara ett evigt kretslopp, en arabesk av de nyckfullaste sicksackrörelser. Vid anblicken av det nuvarande Ryssland kommer man att tänka på Ivan den förfärliges vanvettiga brytningsperiod, och även med Peter den stores genombrott inbjuder Lenins tvångsvälde tilljämförelser. I båda fallen har det varit samma brutala maktspråk och samma lust att nedbryta, förstöra, ehuru Lenins samhällsupplösning är av farligare art, därför att större kulturvärden nu stå på spel. Både tsar Peter och Lenin ha gått i utländsk skola, den förre i Holland, den senare i Schweiz. För båda två ha de påtvungna reformerna stannat på ytan och slutligen endast tjänat att stärka envåldet och klassväldet, och nu, liksom på Karl XII:s tid, är ryssen ett trälafolk, skapat att blint lyda och *tvunget* att arbeta utan att känna arbetsglädje. Men ju strängare systemet har varit, dess större tygellöshet och förvildning måste följa efteråt. I själ och hjärta var Peter I en lika oförfalskad hedning som Lenin är, fast den senare med sin torra materialism totalt saknade den förres barnsligt nyckfulla fantasi och hädiska skämtlynne. Det officiella Ryssland är för närvarande "torrlagt", och Lenin själv lär vara så gott som absolutist — men därtill inskränker sig väl ock skillnaden i det sedliga livet.

På Peters tid var Ryssland ett fältläger med enstaka fabriker i en ödemark, och vad annat är det nu? Aldrig har väl Ryssland varit mer genomsyrat av militaristisk och byråkratisk drill än nu, och de få fabriker, som ännu äro i drift, tjäna företrädesvis krigiska syften. År 1910 fanns det i Petersburg 180,000 tjänstemän, d. v. s. 9 % av hela stadsbefolkningen. År 1920 uppgick siffran till 210,000, vilket med hänsyn till den avtagande befolkningen gör 25 %. Sammalunda är förhållandet i Moskva. För tillfället är Bolsjevikien en segerrik stat, som tilltvingat sig Polens respekt och ingivit det arma Ukraina skräck. Det härskar både i det röda Kiev, det sovjetska Charkov och det kommunistiska Odessa, och det sträcker ut sina känselspröt både till Persien och den mohammedanska världen. Att varken Judenitj eller Wrangel kunde bryta hornen av denna tjur, bevisar kanske på sin höjd, att deras "vita" trupper voro sämre disciplinerade än bolsjevikernas. Ty äkttsarisk disciplin har sannerligen icke saknats hos de senare.Den 2 december 1917 hade Lenin yttrat: "Vi skola ge det ryska folket möjlighet att lära känna lyckan hos ett fredligt folk, som förnekar kriget och saknar en stående här." Och i samma anda uttalade sig Trotskij i januari 1918: "I stället för en stående armé, som alltid står på reaktionär grund och är genomträngd av militaristisk anda, skola vi bilda en frivillig här — en röd, provisorisk armé, organiserad av medvetna *tovaristji* ("kamrater"), en här, som till typen närmar sig nationalmilis, men är mer homogen, fulländad och självmedveten."

En början till denna "nationalmilis" gjordes i november 1917, då sovjetfänriken Krylenko, kallad "kamrat Abram", utfärdade en order, att soldaterna på fronten skulle söka sluta fred på egen hand med de tyska regementena. På samma gemytliga sätt hade ock den narraktige kejsar Paul I, "för att förebygga onödig blodsutgjutelse", gjort ett tvärt slut på Katarina II:s "indiska expedition", d. v. s. Zubovs fälttåg till Persien, varvid ryssarna ledo sina värsta förluster just under återmarschen. De krigströtta ryska soldaterna tövade minsann icke att följa Krylenkos order. Somliga bokstavligen nedlade sina vapen, som med tacksamhet lyftes upp av tyskarna, andra togo dem med sig hem för att använda dem mot proletariatets fiender och "fördjupa" revolutionen. Det blev en brådstörtad massflykt från fronten på godtyckligt hemrusande järnvägståg med en massa olycksfall. Härom läsas åtskilliga tragikomiska episoder i den på norska översatta självbiografien av Maria Botjkareva, en rysk amason, som deltog i kriget och bildade en kvinnlig "dödsbataljon".

Krylenko var belåten med sitt verk och kunde redan i januari 1918 inrapportera, att det av hela den reguljära ryska armén återstod endast — kommittéer. Men de första försöken att organisera den "homogena, fulländade och självmedvetna" hären avlöpte snöpligt. Dess grundstomme bestod av frivilliga ur det revolutionära proletariatet medtvetydiga element och konstiga beteckningar: Ulvaskocken, Röda örnar, Järnregementet m. m.

Trotskij såg sig nu nödsakad att tillkalla sakkunniga militärer. Redan i mars 1918 indelades landet i 6 militärdistrikt, som kommenderades av f. d. generaler, naturligtvis under kontroll av politiska kommissarier. Alla

militärskolor togos i beslag. Men ännu var värvningen frivillig, och i maj 1918 uppgick hela bolsjevikhären till blott 80,000 man. I juli samma år omorganiserades härväsendet efter rent militära principer med obligatorisk värnplikt, disciplin och sakkunskap, och den forne försvarsnihilisten Trotskij förklarade i maj 1919, att sovjet-Ryssland måste förvandlas till ett "väpnat läger". I spetsen för försvarsväsendet, *komitet oborony,* stod Lenin själv och hade under sig krigssovjet, som leddes av Trotskij och generalstabschefen Kamenev.

Och nu gick det alldeles i de imperialistiska hjulspåren. Hären uppdrevs till 460,000 man på 657 regementen. Officerare och läkare ur den gamla staben tvungos till tjänstgöring. Officerarna blevo åter en privilegierad klass med höga löner och stor maktbefogenhet. Dödsstraff för disciplinära förseelser kommo åter till heders. Tvångsutskrivningar infördes, och på landsbygden måste bondrekryter exercera med käppar av brist på gevär. Men många flydde till skogs, alldeles som på tsar Peters tid, och bildade till och med "gröna" friskaror, som opererade på egen hand både mot "röda" och "vita". Den bolsjevikiska milisen blev en mekanisk apparat, en massa utan själ. På bajonetter kan man visserligen stödja sig en liten tid, men de duga som bekant icke att sitta på. Än är den Minin eller Pozjarskij — hjältarna från den "stora oredans" tid — icke kommen, som åter kan samla Ryssland med den patriotiska flamman, och ännu väntar Ryssland på sin Suvorov.

Lenins andlige lärofader har varit Bakunin, för vilken "lusten att förstöra också var en skapande drift", och även Lenin skulle kunnat säga som denne: "Öppnen edra andligaögon! Låten de döda begrava sina döda och övertygen er om att den evigt unga reformanden icke är att söka inom förfallna väggar!" För båda är samhällsomdaningen icke ett komplicerat problem, som successivt skall lösas genom erfarenheten, utan ett axiom, en dogm, som omedelbart skall omsättas i handling. Båda ha varit likgiltiga för verkligheten och drivit sin logiska konstruktion till det absurda. Båda ha i den mening varit äkta ryssar, och de ha "löpt linan ut". Ett lysande exempel på denna oresonliga excentricitet var också Lev Tolstoj, den sublime moralpredikanten, som blev fiende till all s. k. officiell kristendom, den fridsamme evangelisten, vilken slutade som rent absurd försvarsnihilist och individuell passivist, den renhjärtade människovännen, som drömde om ett "absolut kyskhetsideal", en äktrysk Oblomov, som med sin nedärvda handlingströghet såg det enda botemedlet i ett ständigt negerande och ett "icke-motstånd mot det onda".

Det finns väl intet folk, som i viss mening varit mer idealistiskt och likgiltigt för verkligheten än östslaverna med sin mystisk-fatalistiska ortodoxi och sina traditioner från livegenskapen. Dekabristerna, de sammansvurna officerarna vid tronskiftet år 1825, i sin mycket överspända idealism äkta romantiska patrioter, voro också övertygade om att deras åtrådda federativa republik i östern skulle visa världen vägen till den sanna friheten och mänsklighetens stora brödraskap, och samma suddiga framtidshägring föresvävade det Kyrill-Metodievska revolutionssällskapet i Ukraina 1847. Även den ryska kejsartronen har givit ett exempel på denna fantastiska världsförbättringsmani i Alexander I, den "heliga alliansens" grundpelare. Och samma naiva självöverskattning fanns mer eller mindre medvetet hos alla ryska kejsare fram till den stackars Nikolaj II, vilken ju ock byggde ett universellt fredstempel i Haag, samtidigt med att hans storfurstliga fränder och generaler hänsynslöst fortsatte Rysslands aggressiva politik.Lenins rike är i sitt slag en fortsättning av Alexander I:s arv till sin son, men det är farligare därför att det icke blott stödjer sig på censur och bajonett, utan ock på ett massvälde, som i proletärernas namn betecknar sig som det ryska samhället. Det är farligare även därför att det är slugare och sinnrikare i sina kampmedel och genom sina upprop till den utländska arbetarvärlden vädjar till den obildade massans primitivaste instinkter av åtrå och hat. De bolsjevikiska agenterna i utlandet gå finurligare till väga än den mest slipade diplomat av den gamla stammen.

År 1843 skrev Bakunin sin ryktbara "katekes", och dess budord skulle väl än i dag kunna gälla som rättesnöre för bolsjevikisk samhällsmoral och kampmetod. Några paragrafer ur denna lärobok må här anföras.

§ 1. Den nya människan har inga personliga intressen, ingen egendom, intet band med den borgerliga världen och dess moral.

§ 14. En revolutionär måste tränga in överallt, i de förnäma kretsarna och medelklassen, i köpmannens bod, i kyrkan, i aristokratens palats, byråkratens, militärens, litteraturens, polisens och tsarens värld.

§ 22. Revolutionären måste sätta in alla medel och krafter på att stegra folkets lidanden och olyckor för att därigenom uttömma dess tålamod och uppvigla det till allmän resning.

§ 25. Vi måste i nödfall också ansluta oss till äventyrarnas och banditernas värld, ty de äro Rysslands sanna och enda revolutionärer.

Den filantropiske svärmaren och världsförbättraren Alexander I slutade sitt förfelade liv som reaktionär pessimist och misantrop. Han kom slutligen till det resultat, att "människorna måste behandlas som hundar". Lenin skall kanske aldrig svika sin kiliastiska optimism, men den människoskygge Alexanders förakt för människovärdet har han redan visat t. ex. genom att tvinga äldre framstående vetenskapsmän att förrätta drängsysslor vid gaturenhållningen.Alexander I, som lät reformera universiteten och folkskolorna i modern anda, slutade med att förvandla läroverk till kaserner och kloster. Lenin I begynte ock sin regering med att öppna alla läroanstalter för "folket". Även de ha förvandlats till kaserner, men stå till god del tomma och kunna ej på långt när stilla folkets andliga törst. Byråkratien i uniform har avlösts av en byråkrati i arbetsblus, men tvånget är detsamma. Lenin vill ju tvinga det loja folket att arbeta, men tvångets resultat har blivit tvivelaktigt. Alexander I kom på en liknande ljus idé tack vare sin Trotskij, den allsmäktige Araktjejev. Ryssland lyckliggjordes då med s. k. militärkolonisationer, som förvandlade bönderna till soldater, men soldaterna till bönder genom anläggande av kaserner i byar och tvångsexpropriation av adelsgods. Den nya reaktionen i Ryssland har redan uppenbarat sig fullt tydligt. Censuren är strängare än någonsin. Brevposten granskas i *tjrezvytjajnie* ("utomordentliga" domstolar, ett motstycke till den sorgligt beryktade "Tredje avdelningen av hans majestät kejsarens särskilda kansli", den hemliga politiska polisen); enskilda få ej begagna telefon eller telegraf, och inga andra tidningar än "rättrogna" få utkomma. Huru det är med den sekelgamla falheten, skall historien snart nog klargöra.

Redan i slutet av Alexander I:s regering började dock det borgerliga samhället vakna i Ryssland, och det första demokratiska genombrottet bar litterära frukter, som äro oförgängliga prydnader för Ryssland (Pusjkin, Lermontov, Gogol, Herzen m. fl.). Bolsjevismen har alls icke burit frukt i litteraturen, och dess borgerliga samhälle är bortsopat eller ersatt av en bolsjevikisk bourgeoisie, ett nytt klassvälde i proletariatets namn. De ryska emigranternas roll under krigs- och revolutionsåren har varit högst obetydlig och tvetydig, och ännu är ej den Herzen kommen, som med en "Kolokol" ringer in den nya tiden. Ryssland är kastat flera århundraden tillbaka i tiden. Att nu komma till Moskvautan bolsjevikiska passtämplar och strängaste kontroll är lika svårt som för de europeiska diplomaterna på 1600-talet, och ingången till Lenins mottagningsrum på Kreml är mer asiatiskt bevakad än tronsalen på Ivan Groznyjs tid. Men fåfängt vänta vi i Stockholm på den nye biltoge Kotosjichin, som kan ge oss en fullt tillförlitlig skildring av "Muschofsche rijkets stat" under den röde tsarens regering.

Om det verkliga tillståndet i Bolsjevikien hava vi ännu icke en fullt ingående och objektivt tillförlitlig skildring, huru mycket än hittills har skrivits om detta underbara land. Att "hemmabolsjevikerna" av olika nationaliteter icke kunna vara objektiva i sina resestudier, ligger i sakens natur. Och om en sådan turist som vår skådespelerska Augusta Lindberg såg allt i rosenrött, därför att hon fick ett fördelaktigt intryck om den av bolsjevikerna omhuldade scenkonsten och för resten mottogs välvilligt, är detta dock alldeles värdelöst. Å andra sidan måste man ock med kritisk reservation upptaga uttalanden av vissa resenärer, som förut alls icke känt Ryssland eller som haft en förutfattad mening om bolsjevismens förkastlighet. Det vederhäftigaste, som på svenska skrivits om "det röda tsarriket" är väl den lilla volym, som med denna titel har till författare löjtnant *P. E. Brusewitz.*

Enligt denne sagesman kan bolsjevismen numera icke betraktas som ett skräckvälde rätt och slätt, och Denikins "vita" regemente var nog i sitt slag en lika stor terror — därom ha vi vittnesbörd genom ett i Paris av en ryss nyligen publicerat arbete. Det ryska folket — utan hänsyn till stånd — har tvungits till kroppsligt arbete, men resultatet därav är nästan lika med noll, och den yttre "ordning", som upprätthållits genom militäriskt tvång och en byråkratisk formalism, är i sitt slag blott en upprepning av den hemska "ordningen" på Nikolaj I:s tid. Ryssland är fortfarande de stora motsatsernas land: smutsiga gator och usla kyffen (om vintern oeldade) bredvid kabareter och till det yttreglänsande teatrar. Och vår rätt optimistiske landsmans farhåga kan redan anses till full evidens bevisad: det bolsjevikiska systemet måste efter Lenins fall drunkna i en desorganisation, som ytterst

beror på ohållbarheten av de hittills i Ryssland praktiserade principerna.

Bland utländska skildrare av Bolsjevikien har jag särskilt fästat mig vid engelsmannen *H. G. Wells'* även på svenska nyligen utkomna "Ryssland i skymning", därför att den är skriven av en framstående författare, som har starka sociala intressen med livliga sympatier för moderna samhällsexperiment och *a priori* har sökt se bolsjevismen i optimistiskt ljus. Men även hans ärliga omdömen i blidaste form äro en förkrossande kritik av bolsjevismen i både teori och praxis. Hans iakttagelser från Petrograd 1920 giva en förfärande bild av detta Nekropolis, under vars grushögar två århundradens späda kultur ligger begraven. Mellan de hemskt vanvårdade gatornas gropar treva sig i skymningen blodlösa, utmärglade skepnader fram med sina torftiga matknyten och lumpsäckar. De flesta trähus ha rivits ner för anskaffande av bränsle, och ändå var rumstemperaturen vintern 1919—20 under nollpunkten. I hela huvudstaden fanns det då sex offentliga bodar, och ett äpple eller ett ägg kunde man komma över för 300 rubel. Men all medicin var oåtkomlig, och dödligheten hade stigit med 10 %. Som hemsk kontrast till denna mörka tomhet glänste 40 teatrar, som spelade för fulla hus, eftersom platserna utdelas gratis mot ransonerade kort. I Moskva däremot är förödelsens styggelse mindre märkbar, och mot den bleka himlen glittra fortfarande kupolerna, som tjusat Kata Dalström, även på den bisarra Vasilij-katedralen vid Kreml, en vanvettig byggnad, uppförd av en galen tsar (Ivan Groznyj) till åminnelse av en tokig son (Vasilij den välsignade). Den blev lyckligtvis obetydligt skadad under revolutionsdagarna. Dess förlust skulle ha varit oersättlig som exponent på 1500-talets kultur i Moskva.

Av personer, som besökt Moskva under det förra året, hardet sagts mig, att i millionstaden Moskva, Rysslands faktiska metropol, äro sjutusen hus icke mer beboeliga. Elektrisk belysning förekommer blott i teatrar, kanslier och kaserner, vattenledning blott i sovjethus, och den ordinarie järnvägstrafiken har länge sedan upphört att fungera av brist på rullande materiel och bränsle. Ännu jämmerligare lär det vara i södra Ryssland (Ukraina). I Cherson tycks livet ha dött, och Kievs eleganta huvudgata Krestjastjik lär förete en bedrövlig anblick. Relativt bäst har det hittills varit på rama bondlandet, där bönderna leva sitt primitiva liv, gömma undan sina små livsmedelsförråd för de bolsjevikiska tjänstemännen och hugga ner träd till bränsle i de forna godsägarnas skog. Peter den store lät inrätta ett särskilt "prikaz" (departement) för straffande av skogsskövlare, mordbrännare och stråtrövare, och den "reformen" borde kanske återupplivas. Och oppositionen, som med varje dag ökas även från bolsjevikiskt håll, har redan länge påpekat det ekonomiska eländet. I tidningen "Pravda" förklarade B. Boguslavskij rent ut, att situationen är olidlig. "Arbetarna ha varken skor eller kläder eller husgeråd. De leva bevisligen mycket sämre än förr. Det måste erkännas, att sovjetregeringen icke har gjort det nödvändigaste för det arbetande folket, fast den icke har saknat möjlighet därtill. Hur har det gått t. ex. med de präktigt inredda restaurangerna i Moskva? Vart ha de vackra möblerna, tavlorna och grammofonerna tagit vägen? Allt är borta, och arbetarbostäderna stå nakna och ruskiga. Det var bättre, då det icke fanns kommunister vid styret."

Professor A. R. Tsak, son till en rysk universitetsprofessor, f. d. professor vid Petersburgs handelshögskola och för närvarande finansråd i den estniska regeringen, har nyligen givit ut en nationalekonomisk skrift, som bäst visar sovjetrepublikens industriella och finansiella nödläge. Produktionen av alla varor i Ryssland har sjunkit ofantligt på de tre sista åren. Att det har kunnat gå så pass länge,beror helt enkelt därpå, att bolsjevikerna lade beslag på gamla, relativt stora förråd, som naturligtvis snart äro uttömda. Rysslands totalproduktion utgör för närvarande blott 2,1 % av produktionen före kriget, och under det att den kejserliga guldkällan börjar sina, har sovjetrepubliken emitterat mer än tusen milliarder rubel i papperslappar. Om nu Ryssland är urståndsatt att producera, måste det med ekonomisk nödvändighet erövra nya territorier, där det kan finna nya förråd. Den sovjetiska imperialismen är inget påhitt av vitgardister eller Europa av fruktan för kommunistisk propaganda, utan ett ekonomiskt faktum, som betingas av den improduktiva sovjetrepublikens beskaffenhet, ty den måste existera av andras arbetsproduktion och efter dess förtärande söka sig nya konsumtionsfält liksom Attilas horder. Därav förklaras bolsjevismens behov att leva på krigsfot och dess ständiga traktan att göra propaganda för en "världsrevolution", som lägger hela den ekonomiska makten i deras händer. Efteråt må den stora *déluge*, syndafloden, komma, men till dess har bolsjevismen som Noaks ark hållit sig över vattnet. Men vilken fågel skall bringa denna ark det ljuvliga budskapet, att störtfloden har gått över?

Kanske kommer denna syndaflod redan på senhösten i år, då sommarens stora missväxt hunnit visa sina förfärliga verkningar. Redan i juli detta år skildrades tillståndet i hela det ofantliga Volgalandet som hemskt. Rysslands folkmängd har sjunkit från 150 millioner vid folkräkningen 1914 till 133 millioner (enligt den approximativa beräkningen 1920). I Moskva har dödligheten under dessa år stigit från 20 till 50 pro mille, och stadsbefolkningen har minskats från 2½ millioner till en million. Den utsvultna befolkningen flyr både öster- och västerut, spridande farsoter, som kunna hemsöka hela vår världsdel, i den mån handelsförbindelserna komma att ökas. Bolsjevismens sista förtvivlade ansträngning att avleda det inre missnöjet och hålla sig själv uppe skall kanske bliva ett nytt rovtåg västerut. Men när även detta halmstråbrustit, måste bolsjevismen dränkas i den översvämning, som den själv har framkallat genom att nedriva alla slags konservativa och konserverande fördämningar. Men detta är dock den enda förutsättningen för Rysslands pånyttfödelse.

På några nationalekonomiska detaljer kan jag naturligtvis icke ingå. Däremot anser jag mig icke oförmögen att ge en totalbild av Rysslands *andliga* nödläge.

III.

Det skall oförbehållsamt erkännas, att det ryska folkbildningsintresset har stegrats betydligt på det senaste årtiondet, och därtill ha såväl nykterhetssträvandena och det enskilda upplysningsnitet som de politiska omvälvningarna bidragit. Men detta är icke precis bolsjevismens förtjänst. Samma ändring till något bättre skulle ha spårats under vilken "vit" regim som helst, som avlöst den forna "absolutismen". I och med att censurens fördämningar brusto, måste en störtflod av ord, ord, ord utgjuta sig över de ryska stepperna. Att detta ordflöde icke har blivit ännu ymnigare, beror dels av den "röda" censur, som avlöste den gamla gråa och svarta, dels av brist på papper, som så innerligt väl behövdes för agitatoriska flygskrifter och framställandet av s. k. pengar. Redan nu är pappersbristen i Ryssland så ytterst kännbar, att sovjet har nödgats inskränka till och med de bolsjevikiska tidningarnas antal och format högst betydligt. Men den viktigaste frågan är naturligtvis, huruvida Lenin har kunnat leda folkbildningsrörelsen i den rätta fåran och äntligen giva det okunniga, men kunskapstörstande folket bröd i stället för stenar.

I den populärvetenskapliga litteratur, som utkommit i Bolsjevikien, tyckas de naturvetenskapliga småskrifterna intaga ett brett rum, och därom är ju intet annat än gott att säga. Mycket intresse har ock visats samhällsläran,och det kunde minsann behövas i Ryssland. Men värdet av denna folkupplysning är tvetydigt, eftersom den går i ensidigt kommunistisk riktning. Ett verkligen bildat samhälle har gagn av även en sådan folkupplysning, men resultatet måste bliva högst tvivelaktigt i ett land, där folket ännu knappt har hunnit avslöja abc-bokens hemligheter. Det är icke längre spridande av kunskap, utan helt enkelt partiagitation. Men Wells var belåten med de "moderna" pedagogiska experiment, han råkade få se i Petersburg, och han måste ha känt sig smickrad, då en liten skolgosse i hans närvaro tvärt kunde upplysa om att Englands förnämste författare är just "gospodin Uells" och ingen annan. Men allra betänkligast är, att just den religiösa litteraturen, som är oumbärlig för ett så bigott och mystiskt anlagt folk som det ryska, totalt saknas, och denna brist i Lenins psyke, för vilken den grova materialismen är den enda saliggörande dogmen, måste hämna sig svårt både på Ryssland och på Lenin själv.

Att bolsjevismen, trots vissa goda ansatser att utrota den gamla pedagogiska och dogmatiska slentrianen, som helt visst led av förfärliga brister, särskilt på bondlandet och i småstäderna, ändå har uträttat så ömkligt litet, kommer sig naturligtvis främst av den ekonomiska nöden och den finansiella krisen. Även här har tidningen "Pravda", som tycks göra skäl för sitt namn (*sanning och rättvisa*) tagit bladet från munnen. Redan för ett halvt år sedan skrev den: "Folkskolorna ha icke ökats, utan minskats. Många av de skolor, som stå upptagna i den officiella förteckningen, äro icke i verksamhet av brist på bränsle, lärare, böcker och papper (fyra viktiga villkor för en folkskola om vintern!). Militären lägger beslag på många gamla skollokaler, och nya bliva ej uppförda. En folkskollärare får på sina ställen nöja sig med en månadslön av 18 skålpund mjöl och får i pension 300 rubel i månaden — för den summan kan han köpa sig *ett* ägg!"Om folkskoleväsendet har samma tidning i Petersburg

nyligen offentliggjort en officiell statistik, varur några utdrag här må göras. År 1916 fanns det i Ryssland 90,000 elementarskolor med 5,390,000 skolbarn, men ungefär 7 millioner barn i den obligatoriska skolåldern (7:e till 12:e levnadsåret) undandrogo sig skolgången. År 1920 fanns det — på papperet — 97,000 skolor, men knappt 5 millioner skolbarn, och detta i ett land, som enligt den sista approximativa folkräkningen har 133 millioner, av vilka 84 % på landsbygden, på en totalareal av 18,235,000 kv.-kilometer (inberäknat Bukhara och Armenien, men naturligtvis icke Polen, Litauen och Östersjöländerna). Detta är den officiella sovjetstatistiken. I verkligheten är detta delvis endast nakna siffror på papperet. Särskilt i Ukraina lär tillståndet vara bedrövligt.

För "proletariatets diktatur" är den högre, vetenskapliga bildningen kantänka blott ett överklassmonopol, som måste avskaffas, och i enlighet därmed har man gjort de ryska universiteten tillgängliga för vem som helst — naturligtvis kostnadsfritt. Man kan tänka sig, vilka kvalificerade lärarkrafter man skall få under sådana förhållanden, och huru vetenskapen skall kunna främjas i ett land, där de främsta blivit de yttersta och de yttersta de främsta! Häri ligger kanske den värsta kulturfaran för Ryssland. Med politiska satirer, operor, baletter och vansinniga "futuristiska" dikter lägger man sannerligen ingen grund till en solid folkbildning. Nu senast har man i den stora staden Saratov vid Volga grundat ett nytt universitet med 2 à 3 års kurs enligt s. k. självanalytisk metod. Är man blott 16 år gammal och läskunnig, kan man skriva in sig där. Den "självanalytiska" metoden är väl densamma, som praktiserades av studenten Bazarov i Turgenevs roman "Fäder och söner", den litterära urtypen till de ryktbara "nihilisterna", förnekarna av all auktoritet.

I Vladivostok har nyligen upprättats ett "universitet", dit många lärare från det europeiska Ryssland sökt sin tillflykt.Bland dem är den framstående religionsfilosofen *Rozanov,* som nyligen har publicerat en översiktlig studie av universitetsförhållandena i sovjet-Ryssland. Universitetens autonomi av år 1884 har upphävts, magister- och doktoratexamina ha avskaffats, och ingen skillnad finns längre mellan professorer och docenter. Alla handelsskolor i Petrograd uppgingo i ett "folkekonomiskt institut". År 1919 avskaffades alla juridiska fakulteter och ersattes av "arbetarfakulteter" under uppsikt av kommunistiska delegater.

Vid fyllda 16 års ålder hade varje man och kvinna rätt att inskriva sig vid ett universitet och fick en s. k. *pajok,* ett ransoneringskort, som skulle uppvisas vid varje föreläsning under det 10 månader långa läroåret. Nominellt voro 170,000 studenter immatrikulerade år 1920, men faktiskt studerade blott 10,000 studenter i Ryssland, och de flesta professorer hade blott 2—3 åhörare vid de "obligatoriska" föreläsningarna. Åren 1919—20 dogo 40 % av de akademiska lärarna.

Det vetenskapliga livet i Ryssland har hårt drabbats av den nya eran, ehuru vetenskapsakademiens sekreterare, Oldenburg, genom årliga rapporter och bulletiner har gjort sitt allra bästa att upprätthålla de vetenskapliga förbindelserna. Bolsjevikerna ha visserligen inrättat ett "vetenskapernas hus" i Maria Pavlovnas storfurstliga palats, samt ett "hem för litteratur och konst". I själva verket är det en kasern för den ryska vetenskapens brödlösa invalider. Där ha den medicinske nobelpristagaren Pavlov, kompositören Glazunov och språkforskaren Oldenburg m. fl. fått tak över huvudet. I detta institut finns varken papper eller instrument, men ännu värre är, att vetenskapsmännen lida verklig nöd. Därom har Gorkij själv genom sina hjärtskärande upprop till Anatole France, Masaryk m. fl. lämnat vittnesbörd, och den landsflyktige Merezjkovskij, som en liten tid skulle medverka i en stort anlagd encyklopedi, ett motstycke till den franska före den stora revolutionen, har avslöjatdenna humbug. En bokhandel existerar icke längre i Ryssland, och många värdefulla boksamlingar äro skingrade eller försvunna.

Och döden har gjort rika skördar de sista åren i det starkt reducerade samhällslager, som hittills varit Rysslands förnämsta prydnad, nämligen den språk- och litteraturvetenskapliga världen. Här behöver blott nämnas sådana namn som Lappo Danilevskij, Florinskij, Brandt, Sjáchmatov, Vengérov och Kudrjavskij samt historikern Karjejev. I Odessa dog den 11 nov. 1920 Ovsianniko-Kulikovskij, som i trettio år verkat som professor vid Charkovs universitet, tills han avsattes av bolsjevikerna, långt innan han hunnit avsluta sin ypperliga ryska litteraturhistoria, och honom följde i graven den framstående paleografen V. N. Stjepkin. Och dödsorsaken var för de flesta densamma: undernäring och lunginflammation efter en vinter i oeldat rum. Den framstående matematikern Ljapunov begick självmord. Nu senast nådde mig budskapet om den fint bildade

litteraturhistorikern F. D. Batiusjkovs bortgång, och på dödsbädden ligger den ädle författaren *Korolenko*, som ståndaktigt vägrat att mottaga sjukranson till förfång för ännu mer nödställda.

Under särskilt upprörande förhållanden avled vid blott 56 års ålder den berömde slavisten Alexander Alexandrovitj Sjachmatov, vilken redan som gymnasist väckte uppseende i den vetenskapliga världen genom sitt textkritiska skarpsinne. Professor Olaf Broch i Kristiania skulle kunna tälja, vilka kroppsliga och andliga förödmjukelser denne måste lida under det bolsjevikiska pöbelväldets värsta dagar. En rysk författarinna Damanskaja, som över Reval lyckades fly från Ryssland, har i sina i Berlin nyligen utkomna memoarer, "Bolsjevikiska korthus", skildrat den bedrövliga orsaken till Sjachmatovs död. Vintern 1919—20 var dödligheten i Petersburg så förfärande stor, att det kunde gå flera veckor, innan liken i tur och ordning hunno begravas. Sjachmatov, som då hade förlorat sin åldriga moder, kördesjälv hennes döda kropp på en kälke till kyrkogården, där han egenhändigt skottade en grav och sänkte ned den döda kroppen däri. Ovan vid sådant grovarbete, förtog han sig och ådrog sig en förkylning, som snart bäddade hans egen grav den 16 sept. 1920.

Samma bedrövliga förhållande har varit rådande i läkarvärlden. Det medicinska bladet "Klinitskaja Gazeta" i Moskva nämner, att under 1920 dogo 120 läkare i Ryssland (däribland framstående bakteriologer, kirurger och psykiater), därav 88 av fläcktyfus, 2 av svältavmattning och 4 av självmord. Och dessa stodo dock i tjänst hos sovjetregeringen, som för sitt eget kroppsliga bästa naturligtvis hade intresse av att söka förlänga deras liv. Bland självmördarna var en doktor Sandberg i Kuntjevo nära Moskva. Enligt undersökningar av Mentjikovs assistent Sokolov förekommo under de tre sista åren 32 millioner epidemiska sjukdomsfall i Ryssland, därav 2 millioner med dödlig utgång.

I slutet av februari 1921 dog icke blott en betydande geografisk vetenskapsman, utan ock en världsberömd sociolog, furst *Petr Alexejevitj Krapotkin*, en vålnad från det gamla Rysslands "nihilistiska" period. Hans memoarer "En anarkists minnen", vid sidan av den gamle Aksakovs "Familjekrönika", Alexander Herzens "Verklighet och dikt" (*Byloje i dumy*) och Tolstojs självbiografier, äro det yppersta, som vi äga i den ryska litteraturen av detta slag, fängslande som en roman, fast de endast återgiva den nakna verkligheten.

Det låg något storslaget över denne man. Utgången ur en mycket gammal adelssläkt blev han en demokratiens ledare och den teoretiska anarkismens grundare i Europa. Hans öde räddade honom visserligen från Sibirien, där hans yngre bror Alexander, en framstående astronom, dog 1886 som politisk förbrytare, men fängelserna i det europeiska Ryssland lärde han personligen känna. Trots sin "anarkistiska" läggning var han ingen fanatisk agitator förvåldsamma kampmedel, och han var för mycket vetenskapsman för att låta hänföra sig av abstrakta hugskott och fraser. Han stod på höjdpunkten av europeisk bildning, men förblev i själ och hjärta en äkta ryss med vekt temperament. Man behöver bara läsa hans i bokform utgivna föreläsningar om ryska litteraturens historia för att finna, vilken glödande patriot han var, stundom rent av överskattande vissa ryska företeelser. Han trivdes förträffligt bland sina engelska vänner i London, till vilka han då räknade Gustaf F. Steffen, men sin hemlängtan kunde icke heller denne ryss kväva.

I dessa motsättningar ligger ock hans livs tragik, och rikt blev hans hemlösa liv på besvikelser. Han började sin bana som lojal tjänare under tsardömet och svärmade för "bondebefriaren" Alexander II, men den bubblan brast snart. Han stod kall gent emot det polska resningsförsöket 1863, ty han förutsåg dess i alla händelser reaktionärt verkande resultat. Han beklagade Karakozovs attentat mot kejsaren 1866, men drevs av händelsernas logik ändå över till den yttersta vänstern, sympatiserade med Bakunin och knöt med revolutionsledaren Tjajkovskij en bekantskap, som förde honom till den ryska bastiljen i Petrograd.

Efter den ryska revolutionen 1905 fick han tillstånd att återvända till Ryssland efter 30-årig landsflykt, på villkor att han ej befattade sig med aktiv politik. Och det löftet höll han, men det blev honom för tungt. Efter den andra dumans upplösning återvände han till England. Världskriget förvandlade den förre universelle fredsvännen, liksom ock den ryska socialdemokratiens ledare Plechanov, till antitysk lovprisare av Englands politik. Men den värsta besvikelsen återstod.

År 1917 kallades han av furst Lvov till Petrograd. Hans hemfärd över Skandinaviska halvön blev ett triumftåg i det tysta, och på Viborgska bangården i Petrograd hälsade han sin födelsestad med orden: "Leve demokratien!" MenKerenskij var misstrogen mot honom, sedan han förklarat, att kriget mot Tyskland måste föras till slut. Lenin såg i honom en farlig rival i fråga om populariteten, och den bolsjevikiska regimen betraktade både honom och Plechanov som "revolutionens fiender". Han fick sin vistelseort anvisad i den gamla kretsstaden Dmitrov (guv. Moskva), i själva verket en förvisning för den 77-årige gubben, som till närmaste sällskap hade sin nu 34-åriga dotter Alexandra.

År 1920 lyckades en engelsk arbetardeputation efter stora svårigheter få uppsöka den ensamme gubben, som till England sände följande muntliga hälsning: "Västerns demokrati bör i det ryska försöket till en kommunistisk republik se ett varnande exempel." Och nyligen har "Revue suisse" i Bern publicerat ett brev, som Krapotkin kort före sin död skrev till den bekante tysk-amerikanske socialistveteranen Schwartz från anno 1848: "Hälsa Förenta staterna, då jag ej längre finns till, att Lenin kom till Moskva i april 1917 och jag i juni samma år. Redan efter mitt första sammanträffande med honom stod det klart för mig, att den ryska jorden skulle bliva blodbesudlad. Lenin har ej bragt Ryssland annat än ödeläggelse och fördärv. Jag är för gammal och sjuk för att kunna uträtta något mer, men säg dem i Amerika, att om jag åter kunde börja livet igen, skulle jag taga som min förnämsta plikt att bekämpa bolsjevismen, tills den blivit utrotad."

Krapotkins sista färd till Ryssland blev hans livs största besvikelse. Den svurne motståndaren till marxismen och den fridsamme individualisten måste vid sin levnads ände åse, huru hans samhällsideal uppenbarade sig i proletariatdiktaturens hemska vrångbild. Det gamla Ryssland med dess glödande frihetssträvan, dess tändande patriotism och heliga dårskaper, ungdomliga livskraft, kristliga mystik och sant mänskliga offervillighet är snart vordet en jättekyrkogård, där bolsjevikiska schakaler och vampyrer smyga kring som spöklika skuggor.Men ännu lever Alexej Maximovitj Pjesjkov, i världshistorien känd under namnet *Maxim Gorkij*, vilken för närvarande spelar en ganska betydande roll som ett slags adjoint åt "undervisningsministern", eftersom han kontrollerar folkupplysningsskrifterna och därjämte fungerar som smakråd i "kultur"- och konstfrågor. Det är verkligen underligt, att Gorkij både har *velat* och *kunnat* hålla sig kvar i sovjet-Ryssland, där det alls icke lär gå någon nöd på honom för resten. I den även på svenska översatta boken "Ett års revolution" har väl ingen sagt bolsjevikerna amprare sanningar om deras kultur- och arbetarfientliga tyranni, och han har icke ens ryggat tillbaka för majestätsbrottet att offentligt beskylla Lenin för att han "besmittats av maktens giftröta". Men ändå har han gått fri? Var det månne av respekt för hans popularitet, som bolsjevikerna ej vågat kröka ett hår på hans nu grånade lejonman? Säkerligen icke. Nikolaj II, som på det avlägsna bondlandet trots sin ynkedom i det allra längsta åtnjöt nedärvd dyrkan, rönte dock mycket fort Ludvig XVI:s öde, fast det skedde i mindre korrekta former. Måhända anade Lenins anhang, att Gorkijs naivt lustiga, näverättsliga "barfotingsmoral" om den fysiskt starkares rätt skulle bliva ett gott vapen i den bolsjevikiska krigföringen. En bättre litterär skylt än detta just i de bredaste lager populära namn kunde sovjetrepubliken näppeligen få att presentera för Europa, och den anade icke utan skäl, att den nuvarande Gorkij är en ofarlig politisk personlighet. Då han i ett svassande upprop "till mänskligheten" förklarade, att den *tyska* imperialismen "måste straffas hårt för sin rovgirighet och omänskliga cynism", bör det ha klingat ljuvt i bolsjevikiska öron.

Som författare har Gorkij från att ha varit en ungdomligt galghumoristisk skildrare av barfotingar och fördettingar förvandlats till en ganska kälkborgerlig resonör. Som "filosof" har han alltid varit en välment, men dilettantisk frasmakare och som politiker ovederhäftig och hållningslös.Nyligen har han utfärdat en varmhjärtad vädjan för nödlidande vetenskapsmän i Petersburg. Ja, för visso äro de i behov av hjälp för att ej svälta ihjäl, men Gorkijs maning torde i det stora hela bliva en ropandes röst i öknen, så länge han själv får sin dagsranson utmätt så pass bra som möjligt av dessa bolsjeviker, som nogsamt visat, huru de överskatta gaturenhållningsarbete och militärtjänst på det verkliga intelligensarbetets bekostnad. Och en vacker dag kan det gå med Gorkij som med hans stallbroder från ungdomens luffarår, den fenomenale, välfödde basbarytonen Sjaljapin, som i sångarvode varje kväll får så och så många tusen rubel eller ett kilo smör. (Konjak tar han också emot som likvid, men ratar det inhemska "eau-de-vie"!) Nyligen skulle han hålla en gratiskonsert i ett fängelse i Butyrki, en förort till

Moskva. För de "civila" straffångarna sjöng han "Dubina" (knölpåken) och andra proletariatets fosterländska sånger, i vilkas refräng publiken stämde in med jubel. Men de fångar, som sutto inne för brott mot det bolsjevikiska majestätet, ville inte höra därpå och voro på vippen att ge honom smörj, varför de näpstes med ett dygns svältkur.

Wells fann i Gorkij en man med "fullkomligt passionerad känsla för värdet av västerlandets vetenskap och kultur och för nödvändigheten att genom dessa mörka år av hungersnöd, krig och social spänning bevara den intellektuella kontinuiteten i ryskt liv i samband med den övriga världens intellektuella liv". Ett helt annat omdöme fäller författaren Merezjkovskij, som bör känna Gorkij grundligare än vad Wells hann under sin ryska blixtturné. I den ryska tidskriften "Svoboda", som utgavs i Warschau i fjol, utmålade han Gorkij som ett av de största hindren att rädda den ryska kulturen från det bolsjevikiska barbariet. "Han har omgivit sig med en stab av lismare och tallrikslickare och råder över ryska själar som Lenin över kroppar. Jag är övertygad om att de, som nu betrakta Gorkij som Rysslands välgörare, skulle förbanna honom, om de vågade tala fritt, ty han ärsnarare värre än bolsjevikerna själva, enär han mördar i andlig måtto."

Samma hårda dom om Lenin uttalades ock av en rysk författare, som stått Gorkij mycket nära, den talangfulle, men också överskattade *Leonid Andrejev*, som för ej länge sedan dog av hjärtslag på sin villa i Finland genom skrämseln vid en kreverande luftgranat. Kort före sin död publicerade han i Finland 1919 i februari en stridsskrift "S. O. S." (Save our souls, Fräls våra själar!), som närmast är en hjärtslitande vädjan "till världen" med anledning av fredskongressens inbjudan till bolsjevikerna att deltaga i en tilltänkt konferens på Prinsöarna, vilken dock aldrig kom till stånd.

"De allierade" — heter det däri — "borde ha vetat, vad slags folk bolsjevikerna äro, och i så fall är det ett förräderi, lika oväntat och smärtsamt som Judas Iskariots och med samma resultat: Golgata åt den förrådde, silverpengar — kanske också repet — åt förrädaren. Eller också veta de allierade ej, vad bolsjevikerna äro, men i så fall är det vanvett. Ty endast en dåre kan undgå att se, huru dessa bolsjeviker ha upprest sig mot Europas kultur, lagar och moral. Man skall vara blind för att icke se, huru Ryssland måste bliva förvandlat till idel aska; vara döv för att ej höra kvinnors och barns verop eller smattret från arkebuseringarna; vara mindre vetande för att icke genomskåda bolsjevikernas lögnaktighet, sådan den framstår i den blodige gycklaren Trotskijs tal — hötappen, varmed fänaden lockas in i båset. Man måste sakna varje känsla av värdighet för att hålla till godo med alla skymford, speglosor och sparkar, varmed de utländska beskickningarna behandlats i Petrograd..."

De andra vittra författarna äro till största delen som bortblåsta. Den sympatiske läkaren *Veresajev* (Smidovitj), en själsfrände till sin yrkeskollega Anton Tjechov, särskilt bekant genom "En läkares anteckningar" och skildringarnafrån det rysk-japanska kriget, lär ha dött för ett eller ett par år sedan. Den religiöse sagotäljaren *Remizov* är förstummad, den mystiske grubblaren *Sologub* (Teternikov) har jag fåfängt spanat efter, och totalt försvunnen är den hänsynslöse realisten *Artsybasjev*, en student från Charkov, vilken nästan uteslutande hämtade sina stoff från den stora revolutionens blodiga kaos och som i den genom sin ohöljdhet uppseendeväckande romanen "Sanin" predikade ett slags estetisk nietzscheanism "jenseits von Gut und Böse" och drömde om en gyllene tid, då "intet skall hindra människans lycka, då hon skall vara fri från alla förpliktelser, även kärlekens, och får hängiva sig åt alla åtkomliga njutningar".

Och borta från Ryssland äro alla de andra "unga" författarna, som efter revolutionsåret 1905 bröto med de gamla traditionerna, men i sitt slag voro lika tendentiösa som 1800-talets "samhällsanklagande" skriftställare och experimenterade med alla möjliga konstriktningar från den mest subtila symbolism till den krassaste naturalism. Icke ens den pornografiska litteratur, som började gripa kring sig samtidigt med Rasputins orgier, tycks ha fått insteg i den snusförnuftigt torra doktrinarism, som nu stämplar även den "sköna" litteraturen. Ej heller den religiösa mystik, som förut frodades i vitterheten och vid sidan av mycket vanvett även bjöd mycket av äkta trosinnerlighet och gudomlig ekstas, kan bestå inför Lenins krasst materialistiska negerande och torra samhällsmoraliserande.

Den ryska litteraturen och "fria" pressen leva för närvarande i landsflykt, och det finns numera knappt någon

europeisk storstad, som saknar ryskt tryckeri eller förlagsverksamhet. Den viktigaste utgivningsorten är för närvarande Berlin, där firman Ladysjnikov sedan många år har utgivit nya arbeten av Gorkij m. fl., och där till och med en rysk bibliografisk tidskrift publiceras. I Paris har bildats ett bokförlag "Russkaja zemlja", som 1921 har utgivit nya verk av Rysslands förnämsta nu levande prosaister: A. I. Kuprin,novellisterna greve A. N. Tolstoj och Boris Zajtsev m. fl. samt diktsamlingar av Balmont och den nyligen avlidne diktaren A. Blok, vars mycket uppmärksammade poemcykel "De tolv" ger en allegorisk framställning av den ryska revolutionens förirring i bolsjevismens återvändsgränd. Likaså har den periodiska litteraturen sökt asyler i Europa. Den bekante ryske politikern Petr Struve har till Bulgariens huvudstad förlagt sin nyligen återupptagna gedigna tidskrift "Russkaja mysl", och i Belgrad har redaktören Suvorin givit nytt liv åt sin faders nationalistiska dagblad "Novoje Vremja", som före revolutionen var Rysslands mest spridda tidning. Och förglömmas må slutligen icke det rysk-svenska veckoblad, varmed den sorgligt beryktade lönnmördaren, storskrävlande skurken och dåren Hajetlaché på sin tid ville lyckliggöra Stockholm.

Men dess bättre hava vi ett varaktigt kulturminne av den ryska förskingringsperioden i det bokförlag, som under titeln "Sievernyja ogni" (Norrskensflammor) bildades i Sverige under redaktionell ledning av vår förste professor i slaviska språk, J. A. Lundell, och prof. E. A. Ljatskij, som efter den avlidne Vengerov torde få anses som Rysslands främste litteraturkännare och numera är professor i Prag. Dess syfte är att knyta litterära förbindelser mellan Sverige och Ryssland genom översättningar från resp. språk och utgivande av äldre ryska litteraturalster, som nu äro oåtkomliga i Ryssland självt. Härmed upplivas en vacker tradition från Gustaf II Adolfs tid, då det fanns ett tryckeri med cyrilliska typer i Stockholm, då sådana rysskännare som reseskildraren Petrus Petrejus upplyste svenskarna om Ryssland, då sedermera den märklige språkforskaren Sparwenfeldt skrev sina många rysk-svenska ordförteckningar, och då de moskovitiska köpmännen hade sin egen "ryssgård" i Stadsgården. En god början har nu redan gjorts, och de ryska böcker, som utgivits från Hasse W. Tullbergs officin, ha fått erkännande i hela den slaviska världen för sin solidautstyrsel. Förlaget lär nu skola förlägga sin verksamhet till Prag.

Merezjkovskij, Rysslands mest kultiverade författare och förkämpen för den klassiska bildningen i östern, har en hustru, född Hippius av svensk-finsk härkomst, som ock är skönlitterärt verksam, och han har haft en äldre bror Konstantin, vilkens öde är nästan typiskt för den nutida ryske skriftställaren. Framstående kemist och botanist, skrev han en utopisk samhällsroman från "27:e århundradet", "Det jordiska paradiset eller en dröm i vinternatten". Som andra skönlitterära utopier är den tråkig — Tjernysjevskijs bekanta roman "Vad är att göra?" är ett rent av avskräckande bevis härpå. Och materiell vinst skördade Merezjkovskij d. ä. säkerligen lika litet därav som litterär berömmelse. Vid 68 års ålder begick han i våras självmord i Genève. I ett efterlämnat brev yppade han, att motivet till den förtvivlade handlingen var det gamla vanliga: livsleda, utmattning och svält...

Vad som särskilt har uträttats på vetenskapens, konstens och litteraturens område under det bolsjevikiska styret undandrager sig ännu den historiska kontrollen. Det påstås med anspråk på tillförlitlighet, att konsten har omhuldats och att de gamla konstsamlingarna i Eremitaget och Alexander III:s museum äro i gott förvar. Välbekant är också, att den sceniska konsten, som ryssarna så högt älska, har frodats, särskilt i samband med utstyrselstycken och balett. Sångaren Sjaljapin har ju av en hänförd proletariatpublik kväll på kväll inhöstat — om icke millioner pappersrubler, så åtminstone nyttiga och välsmakande födoämnen, och en del av Konstnärsteatern i Moskva — ett av Europas allra ypperligaste teatersällskap, bildat av Stanislavskij — lär fortfarande spela i Lenins residensstad. Men en god del av den utmärkta truppen har funnit förhållandena så olidliga, att de beslöto sig för att gastera på egen hand och efter många irrfärder och vedermödor i södra Ryssland överKonstantinopel räddat sig till Balkanhalvön, där de firat ett triumftåg i de sydslaviska huvudstäderna och i juni detta år hunnit till Prag.

Men skönlitteraturen har dessa år fört en torftig tillvaro inom "sovjets" gränser, och orsaken härtill är mindre bristen på tryckmaterial än på författare. Maxim Gorkij är som författare redan utkramad, och hans senast nedskrivna minnen från vagabondtiden ha icke längre den omedelbara friskhet, som vilade över hans galghumoristiska debutarbeten på 1890-talet, även om de ej sakna kulturhistoriskt intresse. Den enda förnuftiga

reform, som bolsjevikerna företagit på det språkliga området, är att de något förenklat den otympliga ryska ortografien genom att ur alfabetet utgallra några bokstäver, som verkligen äro överflödiga och på sin höjd försvara sin plats i gamla litanior ooh klosterkrönikor.

På statens eget förlag har utgivits en stor serie småberättelser i ända till 100,000 exemplar under den gemensamma titeln *Krasnaja knizjka* (det röda bokhäftet) till ett pris av 8 rubel per styck — kanske inte en tvåöring i svensk valuta! Detta bibliotek är sålunda avsett att bliva populärt, och dess innehåll är det också i viss mening, ty det är småberättelser i folklig stil ur Rysslands nyaste historia och naturligtvis med en viss tendens.

Här är t. ex. skissen "De hungriga" av Maria Boretskaja. Den handlar om en metallarbetare, som om natten har haft hos sig en ung arbeterska. När en äldre arbetare nästa morgon kommer för att hämta bidraget till en strejkkassa, upptäcker han i flickan sin egen dotter. Och härmed slutar denna lilla berättelse, av vilken en Dostojevskij skulle kunnat skapa ett mästerverk. Men det må uttryckligt framhållas, att den bolsjevikiska belletristiken tyckes frigjord från den perversitet och det osunda kvalm, som låg över den förra novellistiken. För bolsjevikerna är könsförhållandet något rent fysiologiskt, naturligt och — *naturalia non sunt turpia*, för den sinnliga driften behöver man inte skämmas. — Rentkomisk är A. M. Semenovskijs sedelärande saga "Den nya skjortan". Bonden Vanka är med på ett arbetarmöte, som skall omvända världen, och skriver in sig i den röda kommunen, i hopp om att kunna få en ny skjorta i stället för den trasa, som nu skyler hans kropp. Han ser redan i andanom den nya skjortan — den är röd förstås och har blåa tuppar insydda! Han drömmer lycksaligt om att alla ryska bönder en gång skola gå klädda i sådana röda skjortor med blåa tuppar och stämmer med sin skrovliga bas in i den tredje Internationalens jubelhymn:

"Det skall bli vår sista, vår avgörande kamp."

Av den bolsjevikiska vitterheten är mig ytterst föga bekant, tyvärr eller — lyckligtvis. Där är en poet Majakovskij, som inte känner sig lugn, förrän Lermontov blivit bunden vid muren och skjuten och som har föresatt sig att med sina verser jämna Moskvas Kreml med marken. En annan poet Mariengof har åtminstone den förtjänsten, att han inte skäms för sitt judiska namn såsom Trotskij och de andra pamparna. Hans diktsamling, som består av 72 versrader på grovt papper (med 6 rader på sidan) till det löjligt obetydliga priset av 150 rubel (300 kronor!!), har den originella titeln *Ruki galstuchom,* det är uttytt: "Händerna som halsduk", och detta förklarar skalden i inledningen så, att man bör lägga sina händer som en halsduk kring sin nästas hals. Därav framgår dock ej tydligt, om det är för att smeka eller för att strypa sin kära nästa. Och i slutdikten uppställer han ett matematiskt problem, som kanske inte ens Lenin kan lösa. De fyra versraderna lyda ordagrant så här: "Skymningen har lagt sitt smutsiga och förbluffade(!) skägg på kanten av fönsterbrädet, och mot den himmelska badstugans helgonbild rör sig månen med sitt gyllene öra. Skåden en annan ljus domning av *koefficienterna* för ett okänt antal rum i värdshuset för trötta färdemän..."Den nuvarande sovjetkommissarien för folkundervisning, d. v. s. kultusministern A. V. Lunatjarskij, är också litterärt begåvad, ty sommaren 1920 publicerade han sina memoarer från revolutionstiden under titeln "Den stora omvälvningen", som blivit avtryckta i en fransk tidskrift i Paris. Några utdrag ur dessa självbekännelser må räddas från glömskan.

"Redan vid sju års ålder var jag ursinnig på all gudsfruktan och monarki. Jag pryglade en helgonbild för att visa gudomens vanmakt. Och min moder log välvilligt mot mig med tyst beröm för min modiga fördomsfrihet... En grundlig kännedom om Marx fick jag redan vid 13 års ålder, och i gymnasiets fjärde klass hade jag redan studerat Marx' 'Kapital' från första sidan till den sista... Mina artiklar voro alls icke ett simpelt tidningsarbete, utan grundliga studier, som analyserade den europeiska kulturen... De dagar, då jag föreläste i polyteknikum, voro spårvagnarna överfulla... Trotskij är en präktig man, den starkaste bland de starka, en stor politiker. Jag är stolt över att vara hans intime vän... Det förtrollande intryck, som Lenin gör, är kolossalt. De personer, som kommit honom nära, måste icke blott giva sig hän åt honom, utan ock bli förtjusta i honom. Han är genialisk. Han är icke blott mottaglig för ett gott skratt, utan ock ljuvlig i sin vrede..." Och om sig själv säger han profetiskt: "Redan då jag var ung, föresvävade det mig, att jag skulle bliva Rysslands upplysningsminister..."

Sitt treårsjubileum har sovjet-Ryssland firat med en 40 sidor stark festskrift, fylld med dåliga porträtt av Lenin m.

fl. frihetshjältar och anskrämliga bilder av barrikader och folkmöten. Härtill komma diverse poem om huru solen strålar fram, huru åskan slår ned på bödlar o. s. v. Men inte ett jota om bolsjevismens faktiska program, dess resultat, ekonomiska statistik m. m. Då är det ändå roligare att bläddra i bolsjevikernas ofta oförargligt lustiga barnböcker, fabler och småsagor, illustrerade med "roliga gubbar" ochstundom försedda med en politisk snärt, som inte saknar spets, t. ex. den sedelärande sagan om slaktaren, som vred nacken av den morska "tsartuppen", som inte ville värpa ägg.

Sitt estetiska intresse har sovjet senast ådagalagt genom att föranstalta en litterär pristävlan för de bästa romaner, som åskådliggöra den revolutionära nutidens anda och strävanden. Första priset är 1,000,000 rubel, andra priset 750,000 och det tredje lumpna 500,000. Det skall bli intressant att se dragningslistan till detta litterära lotteri. Men det går nog på samma sätt med det som med den tilltänkta ambulerande utställningen av 3,000 ryska konstverk i Europa. Och kanske bäst det. Det vore ju inte otänkbart, att omslagspapperen för dessa futuristiska konstverk utgjordes av ny bolsjevikisk agitationslitteratur.

IV.

I november 1703 timade något märkligt i Rysslands historia. Då kom till den vid Nevamynningen nyss anlagda huvudstaden det första segelfartyget från "Europa", och Peter den store försummade icke att på kajen utanför krogen "De fyra fregatterna" med brännvinsglaset i handen välkomna den europeiska civilisationen i skepnad av en holländsk skutskeppare. Och i år stå vi kanske vid en liknande vändpunkt i Rysslands historia. Den 30 maj 1921 passerades Kronstadts fästningsholmar av ett holländskt fartyg — det första utländska på flera år — och den ryska örlogsflottan saluterade, därför att holländaren hade med sig 6,000 tunnor sill. Efter tsar Peters snaps är sillen icke ovälkommen!

Det ligger något symboliskt i denna episod. Bandet börjar dock småningom återknytas mellan Ryssland och Europa. Sovjetriket består visserligen ännu, men det är alldeles icke detsamma som för ett par år sedan, och Bolsjevikien knakar redan i sina grundvalar. Inga tillfälliga vapensegrar i öster,söder eller väster kunna hindra den slutliga upplösningen. Bolsjevikerna äro icke längre i majoritet, såsom namnet antyder. Deras närmaste motståndare, mensjevikerna, börja åter sträcka upp huvudet, och under beteckningen *De partilösa* samlar sig en stark opposition, som rekryteras både ur medelklassens och kroppsarbetarnas läger och som i april detta år höll en av ett tusental delegerade besökt kongress. I sin yttre politik har Bolsjevikien redan länge börjat kompromissa, ty det har fått klart för sig, att den där drömda världsrevolutionen icke med ens kan framtrollas bara genom proletariatets missnöje, nödtorftigt tvångsarbete och massor av flygskrifter till utlandet. Lenin har äntligen fått ögonen öppna för att Ryssland icke kan undvara västerlandets industri, tekniska arbetsledning och det där kapitalet, som ändå inte luktar så illa, om det bara kommer från utlandet. Liksom Lenins kommunism utmynnade i militarism, måste hans ekonomiska doktriner, om de löpa linan ut, bara lägga grunden till en ny, arbetarfientlig bourgeoisie. Redan i mars 1918 måste sovjetpressen göra det tråkiga medgivandet, att "förintandet av *utländskt* kapital är en farlig utopi". Peter den store hade i det fallet varit blygsammare, då han ansåg, att Ryssland kunde behöva utländska hjälpkrafter i "högst trettio år".

Redan i början av detta år yttrade Vorovskij, det bolsjevikiska sändebudet i Rom, till tidningen "Journal": "Kommunismen motsvarar alls icke det nuvarande världsläget och Europas ekonomiska utveckling. Det ryska försöket har visat, att tiden ännu icke är inne för den absoluta kommunismen eller för den ursprungliga marxismen." Och både Lenin och Krassin ha gjort en betydlig svängning åt statssocialismen. På sovjetmötet i april 1921 yttrade den ryske statschefen: "Det har funnits många fantaster bland oss. Kommunisterna i Ryssland ha hindrat den ekonomiska utvecklingen, ty de ha själva icke förstått sig på nationalekonomi. Om någon av kommunisterna har drömt om att inom dessa tre år kunnaomskapa det ekonomiska samhället, så är det rena fantasier. Ensamt omgestaltningen av det mindre jordbruket kräver flera generationer."

För Europa kunde det slutligen vara likgiltigt, vilken styrelseform Ryssland vill ha, och ifall det godvilligt låter

locka sig i fördärvet genom Lenins huvudlösa experiment, vore det ock dess ensak. Men Europa har övertagit ett kulturarv, som det icke lättsinnigt får förspilla bara för att i praktiken uppvisa bolsjevismens teoretiska ohållbarhet. Lenin visste på förhand, att han i längden icke skulle kunna reda sig med bara soldater, tvångsarbetare och papperslappar, som föreställde pengar, och därav förklaras den hänsynslösa agitationen i utlandet. Kunde Lenins stat icke byggas upp, skulle åtminstone hela den gamla kulturvärlden ramla! Handeln med Ryssland kan naturligtvis icke helt avskaffas, helst så länge som guldrubler funnos kvar i den plundrade kejserliga skattkammaren, och utlandet behövde de ryska råvarorna för sina dollars, pund, francs och kronor. Och naturligtvis önskar ingen, att hela Ryssland skall svälta ihjäl för Trotskijs skull. Men enda sättet att bryta udden av det bolsjevikiska spjutet är att på nytt resa en mur mot "Muschofska riket", tills man får *faktiska* bevis på att Bolsjevikien respekterar internationell rätt, diplomatien och främmande staters egendom samt att den icke begagnar sina politiska sändebud som maskerade agitatorer och kolportörer. Den bolsjevikiska farsoten måste självdö genom sträng karantän, liksom en eventuell pest. Sovjet har själv ställt sig utanför den europeiska statsordningen och får bära följderna därav. Men ett allmänt europeiskt angrepp mot Ryssland, om också tänkbart, skulle endast ha skadat genom att göra bolsjevikerna till martyrer och väcka den ryska nationella samlingstanken, som för tillfället har somnat in, men kan vakna, förrän Europa tror. En försmak till vad som komma skall gav den i och för sig obetydliga revolten i Kronstadt denna vår, ty den röjde, att sovjet icke längre är fullt säker ens påmatroserna, som nästan varit kärnan i det starka garde, som oftast hemförde segern, sedan kinesers, letters och bondrekryternas kanonföda som förtrupper offrats i den första sammandrabbningen.

På den sista sovjetkongressen yttrade Lenin: "Det stora havet av ryska bönder, i vars mitt våra relativt fåtaliga storstäder ligga som enstaka öar, vilkas stränder översköljas av nya vågor — denna bondeklass börjar nu röra på sig och bilda ett tongivande parti." Och kanske är det denna tröga, väldiga massa förbehållet att en gång fälla utslaget. Turgenev liknade den ryske bonden vid en sfinx, vars gåta ännu icke kunnat tydas, och vad denna sfinx ruvar på, veta vi icke. Wells kallade de ryska bönderna vidskepliga, och det kan nog ännu hålla streck, men när han betecknade dem som dumma, bevisar detta blott, att den engelske turisten aldrig gjort bekantskap med en rysk bonde. Allt ifrån nihilismens uppväxtår har bonden icke låtit lura sig av den västerländska socialismens locktoner. I början tuktade han till och med handgripligt de upplysningsapostlar, som "gingo till folket" för att agitera, och han har nog med misstro ögnat på de massor av stridsskrifter, som rysk-judiska revolutionärer i de plomberade järnvägsvagnarna medförde från Zürich för att distribueras i Ryssland, om han eljest kunde — läsa dem.

Ryssen kan vara "full av hetsighet", men han är i grund och botten en atom i en loj, trög massa. Han behöver en ledare och tål även piskan, om han blott vet, att pryglet sker av kärlek, såsom den äktenskapliga agan i "Domostrojs" hustavla på 1500-talet. Det ryska självhärskardömet var strängt, ofta grymt, men det låg dock däri även något av faderlig välvilja och patriarkalisk godmodighet, som försonade *muzjiken* med mycket här i världen. Kanske var han under livegenskapen, för så vitt han hade en något så när dräglig husbonde, den där gent emot bonden och hans dotter nöjde sig med vad som i medeltiden kallades *jus primænoctis*, den första nattens rättighet, lyckligare på sitt enkla vis än han blev, då han vart "fri", men måste betala de tråkiga skatterna till stat och kommun och fylla vissa andra förpliktelser med personligt ansvar. Den kejserliga statskonsten var krasst egoistisk och hänsynslöst aggressiv, men näppeligen kan den betecknas som rent kulturfientlig.

Den ryske bonden har i det tysta haft mycket god tid att grubbla över den underliga utvecklingen i Ryssland, och om hans sinnrika slutledningsförmåga skulle den gamle Tolstoj, Rysslands mest genialiske bonde, nu kunnat lämna märkliga vittnesbörd. Han såg, hur det gamla självhärskardömet störtade som ett korthus vid den första hårda vindpusten, och huru *batiusjka*, lille far i "Piter" (Petersburg), på mystiskt sätt försvann i Sibirien. Men tsaren dyker en vacker dag upp igen i ryska bondehjärnor, liksom Peter I, Peter III och Alexander I, om vilkens förmenta död i Sibirien legender länge skapades av folkfantasien. Bonden sjöng alls icke jublande frihetshymner efter revolutionen 1918, och medan matroser, huliganer (ligapojkar) och bosiaker ("barfotingar") plundrade storstädernas butiker och palats, nöjde han sig med att bränna ner en förfallen adelsgård eller ta ved ur skogen. Han applåderade ej åt den pratsamme Kerenskijs ljungande tal, ty dem begrep han icke. Men väl märkte han, att

den gamla tsarismen, som med sina ursprungligen patriarkaliska former ändå hade inneburit en viss stabilitet, efterträddes av ett nyckfullt fåmannavälde i "folkets namn", lika militäriskt och tyranniskt som det förra. Han fann, att den åtrådda republiken endast ledde till oreda, oordning och ännu värre tvång, men framför allt till större ekonomisk nöd. Hellre än att sälja sin ko för värdelösa papperslappar slaktade han den själv. Hade han någon spannmål över, gömde han den väl och aktade sig för att flytta in till staden som åkare. Nu har han nog varken ko eller säd kvar.

Framför allt måste den ryske bonden hysa en instinktivmotvilja mot bolsjevismen, därför att den är religiöst indifferent eller, enligt hans definition, gudsförnekande. En torr doktrinarism tillfredsställer icke hans frodiga fantasi, och lika väl som han vill ha sin gröt och sin kålsoppa, behöver han sin helgondyrkan, sin ortodoxa mystik eller tolstojanska "urkristendom". *Bonde* heter inte för ro skull på ryska *krestianin, kristen.* Wells begick ett grundligt misstag, då han talar om ryssens irreligiositet. Ryssen är i grund och botten en djupt religiös natur, även om hans suddiga konfession ej överensstämmer med protestantism eller katolicism, och även i sekterismens, i raskolnikernas värsta urartningar kan man skönja ett sökande efter det gudomliga. När bolsjevikerna mitt emot den iberiska madonnans beläte vid Återlösarens port i Moskva — den mest undergörande träbit i den ortodoxa världen! — hängde upp ett anslag: "Religionen är folkets opium", var detta mer än en hädelse — det var en politisk dumhet. Och det är inte så alldeles tvärsäkert, att den officiella "torrläggningen" (brännvinsförbudet) har varit enbart till gagn för Ryssland, även om dess goda verkningar äro höjda över allt tvivel. Populär kan den näppeligen bliva på det riktiga bondlandet. Det ryska surdrickat, *kvass*, gör sannerligen ingen människa glad, men den beskedlige bonden vill så länge som möjligt vara vid gott lynne, och det hjälpes bäst genom ett litet spetsglas. Han behöver därför inte supa sig full. *En* sockerbit kan för honom räcka till ett tjog glas te!

Det ryska problemets lösning skall till stor del bero på, huruvida den ofantligt starka emigrationen från Ryssland verkligen kan samla sig till samfälld aktion mot bolsjevismen. Tecken tyda därpå, men utsikterna äro ännu icke stora, ty det saknas den store ledare, som kan förena de splittrade grupperna.

Den ryska emigrationen till Europa har gamla anor allt ifrån Ivan den förfärliges dagar fram till Herzens, Bakunins och "nihilist"-periodens stormiga tidsskede, då denstuderande ungdomen åt av den europeiska civilisationens kunskapsträd på gott och ont och i sin ordning överflyttade på rysk jordmån västerländska kulturplantor av mycket olika värde. Vi erinra oss, att det var en sådan rysk landsflykting, Kotosjichin, som under Karl XI:s regering fick asyl i Stockholm och gav oss den första ingående samhällsskildringen av det gamla moskovitiska riket — lyckligtvis fullbordad, innan författaren för dråp blev avrättad vid Skanstull. Bolsjevismen är ju också blott en karikerad imitation av den europeiska socialdemokratien eller kommunismen i tsarisk tvångströja, och dess terror har drivit myriader borgare, officerare, vetenskapsmän och politici till utlandet. Man anslår totalsiffran av dessa ryska exulanter till två millioner — ett motstycke i förstorad skala till den franska emigrationen vid slutet av det adertonde seklet.

Ur politisk synpunkt representera dessa landsflyktingar alla nyanser av det socialpolitiska Ryssland från kejsartrogna högaristokrater till de mest vänstervridna kommunister, från den forne storgodsägaren eller millionären-fabrikanten till den judiske proletären. Där finnas både "kadetter", socialrevolutionärer (*"ezeri"*), socialdemokrater, bolsjeviker och anarkister — att inte tala om vettvillingarna à la Hajetlaché, dåren och brottslingen i samma person.

"Kadetterna" i utlandet omfatta både monarkisterna, ett centrumparti och de egentliga kadetterna, som hålla på konstitutionell författning. Monarkisterna äro företrädesvis till finnandes i Berlin under ledning av V. D. Nabokov och I. V. Hessen, men även i Konstantinopel (furst Dolgorukij) och Belgrad—Sofia (Sokolov). I Paris ha de till språkrör "Posljednyja Novosti", som redigeras av den framstående professorn-politikern Miljukov, vilken ursprungligen understödde storfurst Michaels kandidatur till kejsartronen, men sedan följt alla antibolsjevikiska strömningar fram till Denikin och Wrangel, vilkens truppspillror från katastrofen på Krim räddat sig till Balkanhalvön.Den starkaste emigrantgruppen är de socialrevolutionära, vilkas politiska arbete

begynte med marsrevolutionen 1918 och som efter oktoberrevolutionen samma år måste fly från Ryssland med furst Lvov och Kerenskij. De räkna flera bekanta namn: Aksentjev, Breskovskaja ("den ryska revolutionens moder"), Minor (tidningen "Volja Rossii" i Prag) och Viktor Tjernov (Reval), och det var delvis genom deras initiativ som upproret i Kronstadt kom till stånd. Kerenskij hör också till dem och har väl ännu ej spelat ut sin roll. Dem närstående äro socialdemokraterna, Plechanovs anhängare och mensjevikerna ("Golos Rossii" i Berlin).

En mycket intressant emigranttyp är *V. L. Burtsev,* vilken betecknar sig som "socialist-evolutionist", väl bekant genom sina avslöjanden av Azef som "agent provocateur". År 1905 godkände Burtsev ännu konstitutionen som en övergångsform. Vid världskrigets utbrott ivrade han starkt för Rysslands anslutning till västmakterna för att grundligt krossa Tysklands "junkertum" och motsatte sig separatfred med centralmaktenia, men måste efter oktoberrevolutionen fly till utlandet. Här bildade han en nationalsocialistisk grupp mot bolsjevismen och grundade "Obstjeje djelo" i Paris samt "Novaja russkaja zjizn" i Hälsingfors. Däremot äro de ryska kolonierna relativt svagt representerade i Wien och Warszawa. I den sistnämnda staden figurerade en liten tid general Balachovitj' vitryska trupper och Petljuras ukrainska.

En nationell samling på ekonomisk basis har nyligen begynt i Paris, närmast i syfte att åstadkomma handelsförbindelser mellan utlandet och "Sovdepien" (sovjet-Ryssland), och ryssens hemlängtan skall nog förr eller senare återbörda dessa landsflyktingar till "matusjka Rus". En annan viktig samlingspunkt är för närvarande Konstantinopel, där i april detta år bildades en rysk sovjet, som med alla medel vill bekämpa bolsjevismen och samla till sig olika element både civila och militära. Den har till president general Wrangel och räknar bland sina förtroendemänPlechanovs vän G. A. Aleksinskij. Den står på patriotisk grund, är demokratisk i hela sin läggning, bekymrar sig mindre om författningsformen än om en sund ekonomisk utveckling med anslutning till det konservativa bondeelementet i Ryssland och står ej främmande för socialdemokratien, men med respekterande av den personliga äganderätten och den privata företagsamheten.

Om det nya Ryssland är det fåvitskt att sia. Ryssland är i allt fall en värld för sig, ett i grund och botten konservativt bondland, som vill gå sin egen väg med sin mystik. Det skall delvis bero på de övriga slaviska nationerna själva, om ryssarna skola helt införlivas med den europeiska utvecklingen eller icke. Ryssland skall säkerligen bjuda oss på ännu många överraskningar av "nationalistisk", revolutionär och halvasiatisk art, och den ryska litteraturen är mycket löftesrik. På 1800-talet var den en av de vackraste och mest mänskliga i hela världslitteraturen. Men något väsentligt nytt ha vi dock icke att lära oss av Ryssland, fastmer Ryssland av oss, och därpå är just bolsjevismen ett varnande exempel. Den ädle Romain Rolland pratade nog i vädret, då han "ovan stridsvimlet" från sin alpina höjd uttalade profetian: "Nya fläktar skola på alla tänkandets områden komma från Ryssland, ty detta land är världstankens förtrupp."

Peter den store utpekade ändå vägen, som Ryssland måste gå på, om det vill även andligt sammanhänga med vår världsdel. Än står på ett litet torg vid Amiralitetet i hans huvudstad den ståtliga bronsryttaren, som inspirerade Pusjkin till en ståtlig dikt, den av den franske konstnären Falconet modellerade ryttarstatyn av Petersburgs store grundläggare, Peter den store. Hästen, som rest sig på bakbenen, tycks taga språnget ut i det obekanta. Och tsardömet har redan störtat i avgrunden, men ännu står bronsryttaren kvar, fast själva staden ligger nästan i ruiner.

I hela mänsklighetens namn kan man blott önska, att Peters verk måtte överleva bronsryttaren vid Neva, ty denmåste också förr eller senare taga språnget i djupet. Den polske nationalskalden Mickiewicz gav uttryck åt dessa farhågor, då han vid den första anblicken av den ryska vintersteppen skrev:

”En vidsträckt, tom och ändlös ökenmark, så kritvit som ett orört pappersark! Skall Herren med sitt finger därpå skriva, och skola goda mänskor typer bliva? Skall där med rätt och helig tro förkunnas, att kärlek råder uti denna värld, att segern vinnes genom offrets gärd? Men kanske skall det lede frestarn unnas att i den boken rista med sitt svärd, att mänskan är i evigt häkte sluten och att triumfen ligger — uti knuten.”

UKRAINA.

I.

Blotta namnet på detta på den politiska kartan ännu obefintliga land väcker vissa dunkla föreställningar. Man föreställer sig ändlösa stepper i den europeiska "utmarken", där väster- och österland stöta samman och där tatarer, turkar och kosacker tumlat om. En svensk drager sig till minnes, att hans förfäder, väringarna eller varjagerna, för ett tusen år sedan under sina strövtåg i österled drogo sina båtar förbi de "trösklar" eller forsar i Dnjepr, vilkas ursprungligen svenska benämningar bära ett vittnesbörd om att det var svenskarna, som grundade den första staten i den slaviska östern, och *Rus,* det ursprungliga namnet på denna stat, varav sedan uppkom avledningen *Rossija, Ryssland,* är förmodligen ett svenskt ord, eftersom det var *rodds*-männen från *Ros*lagen, som gingo i spetsen för dessa vikingatåg längs de stora floderna i södra Ryssland på väg till Miklagård, Bysans eller Konstantinopel.

Och vid namnet Ukraina frammanas bilden av Karl XII:s äventyrliga tåg till södra Ryssland och av hans gåtfulle bundsförvant, kosackhetmanen Mazepa. Ukrainas historia är starkt förknippad med Sveriges genom tre märkliga tilldragelser. Första gången var det, då det första rusiska eller gammalryska riket grundades, andra gången när Karl X Gustaf under sitt segertåg genom Weichsellandet slöt förbund med Ukrainas nationalhjälte hetmanen Chmielnitskyj,och tredje gången när Karl XII ingick det ödesdigra förbundet med Mazepa. Än i dag vittnar den s. k. Svenskgraven på Poltavas slagfält om att Ukraina varit icke blott jättegraven för de frysande och svältande karolinerna, utan ock är ett stenkummel över Sveriges politiska stormaktsperiod i historien. Det är långt från Schwedenstein vid Lützen till Svenskgraven vid Poltava, men avståndet i tiden för de händelser, som timade på dessa båda ställen, är blott 77 år, och genom historiens logik vart det senare nederlaget kanske blott en naturlig följd av den förra segern.

Ja, det vilar något poetiskt över Ukraina, helst då man har haft tillfälle att se dess små vitrappade, med mossiga tak beklädda bondstugor badande i solskenet, då man har inandats doften från de blommande körsbärsträden och lyssnat till näktergalens sång i vårnatten eller till den ukrainska nationalskalden Sjevtjenkos blida visor och till folkmelodier, som höra till de vackraste i hela den slaviska världen. Och detta sagoland vattnas av Europas största flod näst Volga och Donau, den av både stor- och lillryska samt polska skalder besjungna Dnjepr (Dniprò). Var det underligt, att Rysslands förnämsta skalder gärna sökte sig till dessa varma nejder från det dimmiga Petersburg och det vinterkalla Moskva för att svärma i naturen eller för att i sin fantasi upprulla brokiga bilder av det obändiga kosackliv, som Gogol — Ukrainas största insats i den ryska litteraturen — tecknade i sin romantiska kosackberättelse "Taras Bulba"?

Men Ukraina existerar faktiskt som ett nationellt och etnografiskt begrepp, och det fanns i verkligheten långt innan storfurstarna av Moskva hade lagt grunden till ett ryskt tsardöme. Ukrainas språk, den s. k. lillryskan, skiljer sig från ryskan minst lika mycket som svenskan från danskan och talas av trettiofem millioner människor. Och dessa utbreda sig på en så ofantlig areal (850,000 kv.-kilometer), att Ukraina nu skulle — näst det forna Ryssland — vara det största riket i Europa, om det verkligen vore självständigt.Att uppdraga gränser för en stat, som icke existerar, är minsann icke lätt, men skulle språket bestämma ett lands gränser, skulle de för Ukraina te sig ungefär sålunda.

Man utgår från Svarta havets nordvästra hörn, följer floden Dinjestr fram till Karpaterna och sedan denna bergsrygg till Weichsels biflod San, som delar Galizien i två hälfter. Söder och öster om Polen går gränslinjen genom det omstridda distriktet Cholm (Chelm) och följer sedan Dnjeprs största biflod till höger, Pripet, i östlig riktning, skär Dnjepr och tränger långt österut under det ryska guvernementet Voronezj, tills den når Dons floddal. Därpå går den längs Don söderut till Svarta havet och Azovska sjön. Dessutom är det ukrainska

elementet starkt företrätt på halvön Krim, i territoriet kring floden Kuban öster om Svarta havet samt till någon del i Bessarabien. Och Ukraina är det bördigaste landet i det forna kejsardömet. Det var Rysslands stora kornbod, ty här löper fram det stora s. k. svartjordsbältet, som trots all misshushållning fortfarande anses som den bördigaste jordmånen i hela Europa. Besinnar man slutligen, att Ukraina har många andra naturliga rikedomar i form av vitbetor (socker), stenkol och oljor, kan man förstå, att varken Ryssland, det må vara "vitt" eller "rött", eller Polen vill släppa sitt tag.

Men trots denna kvantitativa storlek och dessa naturliga förmåner är Ukraina för närvarande det olyckligaste land i Europa, möjligen Makedonien undantaget, och dess historia är en av Europas bedrövligaste, ty dessa 35 millioner ha i nära sjuhundra år saknat politisk självständighet. Under sådana förhållanden är det så mycket beundransvärdare, att det ukrainska folkmedvetandet har kunnat bevara sig så livskraftigt, åtminstone i litteraturen.

Det ursprungliga *Rus,* som till huvudstad hade Kiev, var på 1000-talet en verklig kulturstat i det östra Europa och hade alldeles icke släppt förbindelserna med Skandinavien och västerlandet, ehuru den relativt fåtaliga svenskainvandringen av krigare och köpmän redan i tredje led absorberades av den inhemska slaviska befolkningen. Men den politiska sammanhållningen var mycket slapp. Storfursten i Kiev försvagade den centrala regeringsmakten genom att giva sina yngre söner mindre furstendömen som apanage. Det fanns inga av naturen klart utstakade gränser för detta steppland utom Svarta havet, och läget mellan Polen, Moskovitien och tatarerna (sedan turkarna) var alltid hotat. När tatarerna trängde norrut, föll Ukraina nästan motståndslöst i deras händer, och Kievs fall 1240 lämnade Europa totalt oberört, ehuru dess undergång betydde ofantligt mycket mer för vår världsdel än turkarnas belägring av Wien 1683, som uppfattades som en fara för hela kristenheten.

Nu uppstod den något spefulla benämningen Ukraina på detta till god del herrelösa territorium vid Dnjepr, som togs i besittning av Litauen och Polen. Hit samlade sig emellertid en mängd lösa element — dels krigare, dels bönder och fiskare — som bildade en stat i staten under namnet kosacker och fick sitt högsta uttryck i den s. k. Zaporogiska republiken, ett slags krigisk munkorden, som nedanför vattenfallen i Dnjepr (*za porogy*) hade sitt befästade läger på någon av flodens holmar. Detta kosackväsen, som en lång tid var den egentliga bäraren av den nationella ukrainska idén, nästan utplånad hos det av den polska adeln och det katolska prästerskapet eljest förtryckta samhället, har blivit frejdat i poesien och gjort sig ett namn i östra Europas krigshistoria. Men det blev dock en olycka för Ukraina, ty detta samhälle var byggt på en lös grund, dess folkvilja urartade till självrådighet och dess något töckniga fosterlandskärlek till en odisciplinerad anarki. Kosackrepubliken har haft att uppvisa endast en verklig statsman, Chmielnitskyj, men även han leddes mer av personliga motiv i sin politik, och hans tilltänkta allians med Sverige och Siebenbürgen krossades genom hans plötsliga död (1657), vållad genom slaganfall efter ett dryckeslag. Hans plan att ingåen personalunion med Moskva var en förnuftig idé, men han misskände storryssarna, som begagnade sig av detta tillfälle för att förvandla Ukraina till ett Lillryssland, d. v. s. en vasall under Moskva. Den senare hälften av det sjuttonde århundradets bedrövliga historia i Ukraina fick med rätta namnet *ruinen,* och efter den vankelmodige Mazepas dumdristiga resningsförsök blev ruinen fullständig. Allt mer sargades Ukraina av den ryska dubbelörnen. Samma år som Ryssland upptändes av helig åtrå att "befria förtryckta sydslaviska bröder" genom krigsförklaringen mot Turkiet 1877, kulminerade det ryska förtrycket i Lillryssland.

Världskriget kom för Ukraina, liksom för västslaverna, som en förlossare, och efter de galiziska ukrainarnas, rutenernas, vackra insats i kriget mot Ryssland, lovade en ny dag att gry för det arma landet genom självständighetsförklaringen i Kiev den 26 januari 1918. Intet folk tycktes med större hänförelse bida förlossningens timme än ukrainarna, och intet folk har väl under världskriget utvecklat en livligare propaganda för sin goda sak genom en massa flygskrifter och missioner till alla europeiska storstäder, däribland till Stockholm, som fick en mycket stark känning därav. Det är nästan rörande att se, huru mycket det arma, faktiskt hemlösa folket offrade för att på tyska och franska, även på svenska, sprida kännedom om sitt avlägsna land. Under världskriget sökte sig "Ukrainische Nachrichten" väg till nästan alla svenska städer. I de tyska fånglägren

utgåvos ukrainska tidningar, och än i denna dag utkommer i Berlin "Ukrainske slovo" under redaktion av professor Kolesa.

Och ändå tycks den ukrainska självständighetsrörelsen icke ha kommit ett tuppfjät framåt. Kiev och nästan hela det ryska Ukraina äro i bolsjevikernas våld, polackerna äro för närvarande mäktigare i Lemberg och östra Galizien än någonsin, och ingen vet ens, vad den nuvarande presidenten eller hetmanen av denna obefintliga republik heter.

II.

Ukrainaren har otvivelaktigt ett annat skaplynne än storryssen. Han är temperamentfullare och mer lyriskt anlagd än moskoviten, kanske ock vekare. Den ukrainska folkdräkten är mer originell och smakfull, och den konstnärliga husslöjden — särskilt hos det huzuliska herdefolket på Karpaterna — är högt utvecklad. De ukrainska folkvisorna överträffa de ryska i melodisk skönhet, och kyrkoarkitekturen är säregen, delvis erinrande om norska stavkyrkor. Särskilt i fråga om den profana byggnadsstilen märker man kanske bäst skillnaden mellan de båda brödrafolken. Den moskovitiska byn är byggd efter stadsplan med snörräta, breda gator och vinkelräta tvärgator, varigenom den får ett monotont, enformigt utseende. Den ukrainska byn åter är mindre regelbunden, men därför också mer pittoresk med de små vita stugorna under de gröna mosstaken godtyckligt spridda med sina små, av flätverk omgärdade täppor och med fönstren vettande åt solsidan. På mer burgna bondehus i Ryssland kan man här och var se vackra träsniderier samt ett och annat målat plank, men i regeln göra de ryska bondstugorna ett grått, ruskigt intryck. I Ukraina åter röjer sig mer hemtrevnad i förening med en färgvarmare skönhetskänsla. Och snyggheten inomhus lär där lämna mindre övrigt att önska.

Detta står utan tvivel i samband med "lillryssens" mer utvecklade nationella självmedvetande. Det var först genom Peter den store och Katarina II som han fick pröva på den tsariska livegenskapen, och den fjättrade honom ännu starkare än det forna polska adelsförtrycket hade gjort. Det ryska *mir*systemet, d. v. s. brukanderätten enligt kommunistisk princip, men utan personlig äganderätt, var okänt för Ukraina. Den ukrainske bonden kände sig ändå som herre på sin lilla jordtorva och hade därför instinktivt behov att sköta jordbruket så pass bra, att hans efterkommande ickeblevo alltför lidande genom en hänsynslös utsugning av jorden. Och den ukrainska kvinnan har alltid haft en friare ställning både i samhället och inom familjen än i Moskovitien, där "Domostrojs" patriarkaliska despotism ända fram till våra dagar har gjort den ryska bondkvinnan till mannens träl. Ja, man vet exempel på att den ukrainska bondflickan vågade trotsa sina föräldrar, då det gällde tvångsäktenskap mot hennes tycke.

Ukrainas kultur har ock vida äldre anor än Moskvas. Just från Dnjeprlandet förskriva sig Rysslands äldsta litterära minnesmärken, t. ex. den för Rysslands historia grundläggande klosterkrönikan om det ryska (rusiska) rikets kristnande och historiska uppkomst, som fått sitt namn efter en munk vid namn Nestor, eller det präktiga hjältekväde, som bär titeln furst Igors fälttåg mot de hedniska polovtserna. Här spåras en sund livsglädje och naiv friskhet, som sedan totalt saknades i Moskvas didaktiska och dogmatiska litteratur. Det ukrainska folkbildningsnitet fortlevde ännu länge under det polska förtrycket i form av en mängd s. k. brödraskap, som nitiskt verkade för folkupplysning genom anläggande av tryckerier och skolor i västra Ukraina, där jesuiternas katolska propaganda var den kanske farligaste fienden till den ukrainska nationaltanken på ortodox grund. Utan lärda och språkbildade medhjälpare just från Kiev skulle Peter den store icke mäktat göra några reformansatser på det andliga området. Det finns väl ingen modern skönlitteratur, som har en så avgjort social karaktär som den ukrainska bynovellistiken, och det var kanske ingen tillfällighet, att Ukrainas vitterhet pånyttföddes i slutet av det adertonde århundradet genom en travesti av Virgilius' "Aeneid", som blev en verklig nationaldikt genom att under de gamla romarnas och grekernas förklädnad framställa ukrainska bondtyper och gissla det både andliga och materiella förtrycket under Katarina II:s tid.

Och detta andliga och materiella förtryck blev ej utanskadliga verkningar, som göra sig kännbara än i dag. I

minst lika hög grad som moskoviten har ukrainaren varit begiven på dryckenskap, och det storryska skoltvånget, som naturligtvis i högsta grad hämmade den nationella folkbildningen, har tryckt ned Ukrainas bildningsnivå jämmerligt lågt. Det finns väl ingen del av det forna kejsardömet, där analfabeternas antal har varit så beklagligt stort som just hos de av naturen intelligenta och begåvade ukrainarna. Detta har ock säkerligen varit en av orsakerna till att det ukrainska befrielseverket gått så jämmerligt långsamt. Det har icke egentligen varit en själv- och målmedveten folkrörelse, utan en mer litterär och språklig separatism, som utgått från de av den ryska censuren oberörda rutenerna i östra Galizien.

En annan orsak till ukrainarnas politiska fiasko ligger utan tvivel i deras brist på politisk träning. Hela deras historia från 1100-talet vittnar ju om anarki och självrådighet, och kosackerna, själva okunniga och ganska förråade, trots den poetiska nimbus, som omgav dem, voro sannerligen inga kulturpioniärer, fast de satte en stolthet i att tjäna som det kristna Europas krigiska värn mot österns otro och barbari. Kosacken dyrkade friheten högre än allt annat, men han gjorde tyvärr friheten till självändamål, till ett privilegium för sig själv och sina gelikar utan skyldigheter, icke till ett medel för något högre syfte. På en sådan lös sand grundas sannerligen icke en stat eller ett samhälle. Mazepa, den siste hetmanen av ett fritt Ukraina, fick till efterträdare en tsarisk hantlangare Skoropadskyj, och det var dennes ättling med samma namn, som under världskriget såsom den förste hetmanen i det nya Ukraina beredde sitt späda lands undergång genom sitt vankelmod gent emot både centralmakterna och ententen. En ättling av släkten Mazepa presenterade sig också efter världskriget som president i den nya republiken, men hans regering blev ännu mer dagsländans. Omen in nomen!Man kan för ögonblicket icke tala om ett politiskt Ukraina, ty dess andliga liv tyckes totalt bortdomnat i Kiev, där sovjet råder, och Lemberg (Liv), den ruteniska kulturhärden i östra Galizien, är i polackernas våld fortfarande, än mer förtryckt av dem än någonsin förut. Ukrainas förnämsta vetenskapsmän jämte några spillror av den forna "ukrainska legionen", som vid tyskarnas sida kämpade på den östra fronten, ha funnit sin tillflykt i Wien, delvis i Prag och Berlin. Där dväljes Ukrainas förnämste historieskrivare med europeiskt rykte, professor Hrusjevskyj från Lemberg-Kiev, vilken efter fångenskapen i Sibirien återkom till sitt land och spelade en mycket framstående roll, då det ukrainska parlamentet i Kiev tog sina första mycket stapplande steg. Där vistas den framstående geografen professor Rudnytskyj, som om Ukraina skrivit på tyska ett gediget arbete, varav utdrag finnas i den sista delen av "Nationernas bibliotek" (Ukrainarna). Dit har ock sökt sin tillflykt som professor i romersk rätt den personligen mycket älskvärde Konstantin Loskyj, vilken under världskrigsåren förestod den i det stora hela menings- och ändamålslösa ukrainska missionen i Stockholm. Andra ha skingrats åt olika håll. I London vistas t. ex. d:r Tomasjevskyj, en specialist på Karl XII:s-historia 1708—09.

Som samlings- och undervisningslokaler i Wien har denna emigrantkoloni haft till förfogande ett par skolsalar och kaserner. Men vad kan resultatet av detta bildningsarbete bliva, då man vet, att 95 % av Ukrainas studerande ungdom vid universiteten i Kiev, Charkov, Odessa, Lemberg och Czernowitz kallades under fanorna vid världskrigets utbrott?! Av dessa 9,500 unga män fann mer än hälften sin död på slagfältet. De överlevande måste rädda sig till Tjechoslovakien, Jugoslavien och Tysk-Österrike, där de naturligtvis måste föra en högst bekymmersam tillvaro. I Wien bildades för ett par år sedan en Verein der Kulturfreunde, som hittills har varit i stånd att giva 70 ukrainskastudenter ett månatligt underhåll av 700 Kronen, men även denna obetydliga fond lär nu vara länsad, och vad förslå dessa droppar i det ohyggliga, svältande människohavet? Arma Ukraina!

Ukraina har verkligen icke saknat sympatier i Europa. Under världskriget stodo den tyska pressens spalter, av rent politiska bevekelsegrunder, frikostigt öppna för ukrainska pennor och ukrainofila skribenter. Särskilt här i Sverige har Ukraina mötts med stor förståelse på grund av de gamla historiska förbindelserna, och mången har nog med denna medkänsla förknippat hoppet, att den ukrainska separatismen skulle betydligt försvaga den "allryska" faran. Men de sangviniska förhoppningarna ha efter hand svalnat mer och mer. I utlandet har man icke kunnat helt frigöra sig från misstanken, att en del av den obildade ukrainska bondebefolkningen i Ryssland har bekajats av en kommunistisk yra, som i sak föga skiljer sig från bolsjevismen, och de sparsamma underrättelser, som vi nu hava från Dnjeprlandet, tyda mer på sporadiska bonderevolter och rena plundringståg i de gamla "hajdamakernas" fotspår än på en systematiskt ledd folkrörelse.

Och numera är den politisk-kulturella klyftan mellan Moskva och Kiev icke oöverstiglig, sedan den gamla tsarismen störtats. Ty det var just den tsariska despotismen med dess censur, knutpiska och Sibirien, som Ukraina ursinnigt hatade. Men aldrig har den ukrainske bonden haft skäl att hata den storryske. De båda äro dock slutligen kött av samma kött, ha religion och historiska traditioner gemensamma, och båda ha lidit lika mycket under den gamla livegenskapens gemensamma ok. De båda folken höra dock samman: Moskva kan icke reda sig utan Kievs kornbod, men även Kiev utan Moskva vore isolerat från Europa. Och de språkliga skiljaktigheterna äro ej större än att de båda nationerna kunna förstå varandra, om de eljest vilja det.

Man kan tänka sig eller åtminstone hoppas, att Rysslandskall förvandlas till ett slags federativstat på bred, demokratisk grund, som avlöser den massa sovjetoligarkier och "republiker", som nu översålla det ryska riket från Petersburg till Vladivostok, och i så fall måste Kiev, "de ryska städernas moder", åter komma att spela den framstående roll, som det haft i Ryssland allt ifrån kristendomens införande för tusen år sedan. Ty från Kiev ha friska fläktar alltid blåst över de storryska stepperna ända fram till den ryska revolutionstiden på 1800-talet. Världen har dock nu genom världskriget fått veta, att det finns ett "Lillryssland", som alls icke är identiskt med det "stora Ryssland" och att Ukraina därför kräver en viss respekt. Det "enda odelbara" Ryssland existerar icke längre, såsom inskriften lyder på det av ryssarna resta ryttarmonumentet av Chmielnitskyj på Kremltorget i Kiev. Bronsryttaren står kvar, liksom Peter den stores avbild i järn på Senatstorget i Petersburg, och den vackra tanke, som föresvävade Chmielnitskyj om en personalunion mellan Moskva och Kiev på *jämställighetsgrund,* kan och bör bliva förverkligad en gång på rättvisare demokratisk basis med respekterande av båda parternas jämställighet.

Men den ukrainska frågan är svårlöst, därför att även den, liksom den polska, har varit ett "trekropparsproblem", d. v. s. berör tre utländska makter: Ryssland, Österrike och Ungern. Ungern är redan ur räkningen, och de 500,000 ukrainska rusiner, som tillhörde den ungerska monarkien och såsom "Karpatska Rus" bilda en beståndsdel i den tjeckoslovakiska republiken, kunna i alla händelser inte bliva av större betydelse. Vad det ryska Ukraina beträffar (grundstommen av Ukraina med 30 millioner i 8 f. d. ryska guvernement och med Kiev som kärna), är det för närvarande i bolsjevikernas våld, och vilken regering Ryssland än får, skall det ej godvilligt släppa sitt "Lillryssland", så framt icke det gamla tsardömet helt och hållet omlägges på federativ basis.

Värst blir det rutenska problemet i östra Galizien, varsbefolkning till övervägande del är ukrainsk (nära 4 millioner). Här ha dock polackerna gjort sig mycket hemmastadda genom sin lantdag, universitetet, bibliotek m. m. Den galiziska lantdagen har dock förlorat sin egentliga betydelse, sedan Polen blev självständigt. Ingen förmenar polackerna att ha kvar sina kulturella institutioner i Lemberg, även om ett polskt universitet i Lemberg kan tyckas överflödigt, då Galizien redan äger en vida äldre och förnämligare vetenskaplig härd i Krakau, och Ossolinska biblioteket är en prydnad för östra Europa. Men är det meningen att genom dessa bildningsanstalter uttränga det ukrainska elementet, som har urgammal hemortsrätt i östra Galizien, måste man ställa sig tvivlande om deras kulturella värde. Polackernas uppträdande både i det halvt ukrainska Chelmlandet, i Litauen och, framför allt, i Schlesien ger icke god varsel för framtiden. Ett väsentligt villkor för fred i östra Europa är en vidsträckt autonomi åt rutenerna.

Ententen har lovat polackerna, att de skola få behålla Lemberg i åtminstone 25 år. De skola säkerligen aldrig godvilligt lämna staden, och innan fristen är förlupen, skall troligen knappt en ukrainare finnas kvar i den rutenska "lejonborgen" (Löwenburg—Lemberg). Både Ukraina och Polen — två starkt motsatta och oförsonliga nationaliteter — skola utan tvivel ännu länge låta tala om sig i Europas yttre historia. Vad vi redan ha upplevat i detta avseende, låter oss redan känna, att "Balkan" har ryckt oss betydligt närmare, sedan den tyska skyddsmuren krossats.

DET NYA POLEN.

I.

Namnet Polen väcker förbleknade erinringar från den svenska storhetstiden. Man drager sig till minnes, att Johan III genom sitt giftermål med en polsk prinsessa för en kortare tid sammanlänkade den svenska kungakronan med den polska, och att Sigismunds avsättning gav uppslag till ett långvarigt arvföljdskrig, som kulminerade under Karl X Gustafs segertåg genom Weichsellandet och fick sitt slutliga avgörande under det stora nordiska kriget i början av 1700-talet.

Efter den betan var det en lång tid ovanligt tyst i Sverige rörande Polen, och Frihetstiden hade ingen anledning att lägga sig i Polens affärer, även om dess partiregeringar genom förvecklingarna med Ryssland och de polska trontvistighetema icke kunde stå alldeles främmande för intrigspelen i Warszawa. Men för den stora allmänheten var Polen redan ett förlorat land. När den polske frihetshjälten Kosciuszko i december 1796 utbytte den ryska fångenskapen mot en emigrantvistelse i Amerika och tog vägen över Stockholm—Göteborg, var detta visserligen ett intressant samtalsämne för dagen, men hade alls ingen politisk verkan och lämnade knappt några spår efter sig i vår litteratur. Det är ju ganska betecknande för denna svenska likgiltighet, att Bellman i sin 45:e epistel, då fader Mollberg på krogen "Rostock" spelade "drottningens pålska i Pålen G-dur", låter en av krogkunderna utbrista:"Hvad fan angå dej Pålens affärer? Pling plingeli plång! Spela ej Pålska, men lär dig en gång ha tand för tunga ... ... Pålen är straffadt, dess öde utmätt."

Först den polska resningen 1831 väckte nytt intresse i Sverige för Polen, och genom några svenska resenärer, i främsta rummet en läkare S. J. Stille från Lund, fick man en smula närmare reda på Polen och dess huvudstad. Och nu började våra poeter stränga sina lyror för det olyckliga landet, och även den unge Gunnar Wennerberg hade några vänliga versrader om Polens *Sensenträger, liebärare,* d. v. s. de beväpnade bondeskarorna. Men efter resningen 1863, då Sverige fick besök icke blott av den ryktbare anarkisten Bakunin, utan ock av sådana polska högaristokrater som furst K. Czartoryski och greve Zamojski, vilka vinddrivits till den svenska kusten, blev det, liksom i Tyskland, en litterär modesak att hylla det arma landet. Den poetiska stämningens vågor gingo högt i punschbålen, då sådana skaldenaturer som Herman Bjursten, J. G. Carlén, August Blanche, Johan Nybom m. fl. höllo sina poetiska tal, och detta inslag i vår vitterhet kulminerade med Carl Snoilskys präktiga ungdomsdikter om Polen. Men ruset gick snart över och följdes av ett nyktert bakslag, som räckte långt fram på 1880-talet, då vi först på allvar började studera Polen, särskilt dess storslagna vitterhet.

Ja, Bellman hade rätt: Polen blev straffat och dess öde utmätt. Det hade helt visst också många underlåtenhetssynder på sitt samvete, men dess fel ursäktade sannerligen icke de tre örnarna (Preussen, Ryssland och Österrike), som vid tre tillfällen slogo sina klor i det nästan värnlösa bytet och roffade åt sig var sin bit, det glupska Ryssland naturligtvis mest. Efter de tre delningarna har den polska frågan aldrig varit död, om ock stormakterna gång på gångsköto undan det tråkiga problemet med "tre obekanta". Det behövdes en allmän krasch för att lösa denna gordiska knut, och Alexanderhugget kom med världskriget. Nu löstes den polska frågan som genom ett trollslag. Först befriade det segrande Tyskland Polen från Ryssland, och sedan löste den segrande ententen det preussiska och det österrikiska Polen ur bojorna. Ingenting kunde vara enklare! För polackerna var det blott avbetalning på en gammal skuld, en naturlig sak, som icke ens krävde tacksamhet.

För mig har Polens återupprättande alltid stått som en hederssak för Europa, ty därigenom utplånades skamfläckarna från åren 1772, 1793 och 1795. Det politiska mord, som Europa då lät tre stater utföra, var så mycket mer moraliskt förkastligt, som Polen styckades sönder icke egentligen därför att det var utlevat och odugligt, utan just därför att det efter den första delningen började visa ganska aktningsvärda tecken till andlig och materiell pånyttfödelse, varigenom stormaktemas expansionslystnad hotade att stäckas. Jag har också hittills haft den uppfattningen, att ett starkt, självständigt Polen vore Europas bästa värn mot "österns faror", vare sig de uppträda i ortodox prästkåpa eller i bolsjevikisk blus, och på de ärkekatolska polackernas antipati mot den ryska ortodoxien tvivlar jag fortfarande icke. Men väl har jag börjat bliva tveksam om, huruvida polackerna politiskt och ekonomiskt ännu äro fullt rustade för sitt civilisatoriska kulturvärv i östra Europa.

Polens historia är så lärorik, ty den visar, huru det går med nationer, som på grund av ståndsfördomar och inre söndring komma på efterkälken, isolera sig från den allmänna utvecklingen och duka under i inre eller yttre avseende. Men den är också trösterik, ty den bevisar dock även, att fysiskt våld icke kan förinta ett folk, om det *vill* leva, och detta visade polackerna kanske bäst under den värsta politiska förnedringen och i den stora förskingringen. Polens sanna vänner kunna blott önska, att det nu såsom en fullt självständignation också måtte djupt känna det moraliska ansvaret av sin myndighetsförklaring. Men inledningen har icke varit den lyckligaste. Skulle en grevinna Ledóchowska åter komma till Sverige för att locka tårar ur våra ögon och slantar ur våra fickor genom sina mästerliga, men något för patetiska elegier om Polens lidande, fruktar jag, att hon finge ett ganska kyligt mottagande och fåtalig publik.

Den polska nationen har en smula misskrediterats genom vissa lyten, som vidlådde den gamla adelsrepubliken med dess självrådighet, klassfördomar och slöseri, och det polska namnet har kommit i vanrykte genom en mängd lättsinniga, slarviga eller tvetydiga existenser, som under den stora förskingringens tid spredo sig över Europa. Bland dessa hemlösa emigranter funnos verkliga ädlingar och stora författare, som även i fattigdomen och landsflykten icke blott medtogo det bästa av sitt fosterland, utan ock just genom den politiska förnedringen höjde sig till en sublim, nästan universell patriotism och idealism. Lysande exempel härpå erbjuda de stora skalderna Mickiewicz, Slowacki och Krasinski. Men naturligtvis fanns det många agnar bland vetet. Där var t. ex. en massa ruinerade och degenererade adelsättlingar, som av förfäderna tagit i arv blott de mindre goda sidorna och genom lättsinne eller karaktärslöshet gåvo lastarenom rum. Härigenom uppkommo vissa förklenande slagord som t. ex. "polsk riksdag", "polsk bank", "Polens affärer", "polskt blod" m. m., och just ur denna miljö hämtade den västerländska operetten ofta modellerna till sin "Tiggarstudent" eller "Korniski" (i "Niniche"). Men detta klander har ingen allmängiltig grund för sig och håller ej längre streck. Särskilt i Sverige ha vi icke haft anledning att beklaga oss över de droppar av den polska emigrantfloden, som nådde även till Sverige. Konsthandlaren Henryk Bukowski, vilkens svenskfödda dotter blev gift med en polsk läkare, nu bosatt i Krakau, var en oförvitlig man, som offrade en god del av sin i Sverige förvärvade förmögenhet förnationella kultursyften, t. ex. åt det polska nationalmuseet i Rapperswyl, och en ung polsk vetenskapsman, doktor Wedkiewicz, som under sin nödtvungna vistelse i Sverige under krigsåren gjorde flitiga studier i våra bibliotek, har i sitt på franska utgivna arbete om Sveriges och Polens litterära förbindelser påvisat den kulturella inverkan, som de båda länderna gjort på varandra.

Polackerna kunna icke utan skäl vara stolta över sin historia, då de verkligen bildade ett bålverk mot "otro och vantro" och deras beundransvärda sammanhållning, trots de stora inre och yttre söndringarna, sammanhänger med två för det "ridderliga" polska nationallynnet karaktäristiska drag: kärleken till modersmålet och religiositeten. Hela den polska litteraturen är, i stort sett, en lovsång till hemlandet, och den blev så stark, just därför att fosterjorden våldsamt berövades dem. Denna *polska tanke* tog sig ett uttryck i Jagiellonernas *fridsamma idé* och gav upphov till den helt visst överdrivna satsen *dulcis polonorum sanguis,* "polackernas milda blod". Den uppenbarade sig under den litterära "guldåldern" på 1500-talet i en humanistisk, nästan protestantisk renässansdiktning och fortlevde under de båda följande århundradenas politiska förfall dels i ståtliga epopéer, dels i en visionär mystik, som jämförde Polens öde med Israels, tills den tog sig storslagna uttryck i Mickiewicz', Slowackis och Krasinskis sublima messianism, tron på Polens återupprättelse och världshistoriska mission. Denna tro vore nästan hädisk, om den icke på samma gång hade uppburits av så helig inspiration och ödmjuk religiositet.

Ty här framträder det andra nationaldraget, den religiösa sammanhållningen genom katolicismen, som kraftigt motstått både den ryska ortodoxiens propaganda och den preussiska protestantismens starka påtryckningar, om också den luterska läran, såsom vi nyligen erfarit genom en konferens i Uppsala, icke har så liten jordmån och så få historiska förutsättningar, som mången skulle tro. Polenspassionshistoria blev för polackerna som en symbol av Frälsarens, och just genom lidandet stegrades den nationellt-religiösa hänförelsen. Den berömda gudsmodersbilden i Czenstochowas kloster, bekant i historien genom svenskarnas fruktlösa belägring 1655, kan i viss mening ännu förrätta under genom den trosvisshet, som dess tillbedjan allt fortfarande förlänar

hundratusentals fromma vallfärdare. Polen hade visserligen icke deltagit i de europeiska korstågen, men tyckte sig hava en särskild mission mot österns ortodoxi och islam, och den nationella kvinnokult, som sammanhängde med den katolska madonnadyrkan, skapade vackra legender och historiska kvinnogestalter (drottning Jadwiga m. fl.). Under de båda resningskrigen på 1800-talet fanns det mer än en polsk hjältinna, som i manlig krigardräkt höljde sitt land med ära. I denna polska chevalereskhet ligger det onekligen något förnämt och aristokratiskt, som starkt skiljer polackerna icke blott från de i grund och botten ännu barbariska ryssarna och de radikalt rustika ukrainarna, utan ock från de demokratiskt lagda, "praktiska" tjecherna. Denna nästan till överskattning gränsande självkänsla på religiös och nationell grund har varit polackernas styrka, men ock svaghet, och deras isolering har sannerligen icke varit enbart av godo.

Redan för många årtionden sedan anmärkte Georg Brandes i sina "Intryck från Polen", att polackerna äro mycket känsliga och ömtåliga i fråga om den europeiska opinionen om dem. Och detta *var* ursäktligt, då Polen icke längre fanns på den politiska kartan och då det måste söka skaffa sig sympatier från andra länder. Men denna ursäkt gäller nu icke längre, då Polen är vordet ett fritt, odelbart och synbarligen starkt rike med 25 millioner människor. Ett sådant land kan och bör tåla vid en saklig kritik, helst då den kommer från ett välmenande håll. Tyvärr är detta dock icke fallet, och av mina egna erfarenheter måste jag draga den slutsatsen, att polackerna genom sitt martyrskap blivitnågot lättretliga och inbilska. Särskilt gent emot den utländska kritiken tyckas de vara lika snarstuckna som t. ex. serberna och judarna. Det skulle kanske inte skada, om polackerna finge en ny Skarga, en inhemsk straffpredikant, som förehöll dem deras egna oarter och icke blott kittlade deras æresfölelse gent emot tyskar, ukrainare och litauer.

Under min i år företagna resa till Warszawa, där jag rönte det hjärtligaste mottagande i både politiska och litterära kretsar, fick jag tillfälle att erfara denna sensibilitet med anledning av den ömtåliga schlesiska frågan, vartill jag återkommer. Gång på gång fick jag också höra beslöjade insinuationer, att Sveriges sympatier för Polen skulle ha svalnat. Ja, detta är helt naturligt, ty den hänförelse, som flammade upp vid punschbålen efter 1831 och 1864, var en poetisk känslostämning för stunden, som polackerna själva icke försummade att gjuta olja på. Helt visst äro svenskarna i allmänhet ganska likgiltiga för "Polens affärer", liksom de alls icke bry sig närmare om den makedoniska frågan eller om det polsk-ukrainska käbblet i Cholm (Chelm). Vi ha nog av vår egen Ålandsfråga. Även om vi icke ha skött den riktigt bra, använda vi dock andra stridsmetoder än dem, som polackerna nu brukat i Oberschlesien, och vårt sätt att lösa unionskonflikten 1905 kunde tjäna till förebild för *alla* slaviska nationer — ingen nämnd och ingen glömd! Vår skenbara "likgiltighet" för Polen beror närmast av den språkliga okunnigheten, och om vi i många fall äro illa underrättade om polska förhållanden, kommer detta sig därav, att vi mestadels äro hänvisade till diverse något ensidiga tyska mellanhänder. Men det ligger stor vikt — särskilt efter Korfantyepisoden — däruppå, att tyskarna ej få vapen i händerna genom att med skadeglädje påpeka för Europa polska övergrepp. I sådana frågor känna vi svenskar oss helt visst som germaner, och om en polack därför hånfullt skulle kalla vår press "germanofil", kunna vi lugnt bära den beskyllningen. Rasfrändskapens band slitas dock icke så lätt.Men även i den slaviska världen stå polackerna ganska isolerade, och för ögonblicket ha de knappt några vänner, oavsett Frankrikes lätt genomskinliga sympatier. Bolsjevikerna kunna vilken stund som helst göra en ny framstöt mot Weichsel. Med Ukraina står Polen ständigt på spänd fot, så länge den östgaliziska frågan icke är avgjord eller gränserna i sydost fullt reglerade, och till den tjechoslovakiska republiken har förhållandet varit spänt, allt sedan den schlesiska frågan (i Österrike) även där blev det stora tvisteämnet. I Kroatien har man haft ett visst litterärt intresse för Polen, men Serbien och Bulgarien äro för Polen nästan lika främmande som Sverige.

Även folkpsykologiskt och historiskt har Polen intagit en säregen ställning i den slaviska världen. Under medeltiden var bandet mellan tjecher och polacker ganska löst, och med sin gamla kultur, som hade sina rötter i den romerska, delvis även germanska jorden, stodo polackerna fjärran från den moskovitiska bysantinismen med dess grova sektväsen och tsarism. När Ryssland annekterade större delen av Polen, ville polackerna ej längre lyssna till vissa locktoner från östern, även om de frestade med några "panslavistiska" perspektiv, och därigenom fjärmade de sig ännu mer från tjecherna och sydslaverna. Oavsett den rent språkliga frändskapen, finnes det

knappt några speciellt samslaviska drag hos polackerna — det skulle då vara deras något sangviniska temperamentfullhet och en viss anarkistisk självrådighet, som särskilt tog sig uttryck i *liberum veto,* den enskildes obstruktion mot majoritetens beslut. Den polska folkpoesien saknar visserligen icke ursprunglighet, men den pekar dock mer på den litauiska naturreligionen, och den polska folkvisan har, liksom den tjechiska, mer inre frändskap med den germanska än med den ryska eller sydslaviska. Ej heller kunna folkmelodierna tävla med de östslaviska i ursprunglighet och skönhet, och som utövande konstnärer stå polackerna långt efter tjecherna. En polsk folkepik kan manknappt tala om, och det nationella instrumentet, *lira* (ett slags positiv), har på långt när ej haft samma episka betydelse som sydslavernas gusle, den enstrångade fiolen, eller som ukrainarnas kobza (gitarr). För resten ha nästan alla slaviska strängaspelare gått i zigenarnas skola. Men som dansmästare ha polackerna gjort sig ett namn genom mazurkan och polonäsen, vilket visar deras samhörighet med västerlandet och dess förfinade kultur.

Tyvärr har det polska folkets vandring hittills icke varit en dans på rosor, utan på törnen, och taggarna stinga ännu.

II.

Redan då man sjöledes kommer till Danzig, får man en liten försmak av den slaviska världen, ty i den gamla hansestaden omedelbara närhet bor vid kusten ett litet, med polackerna mycket nära besläktat slaviskt folk, kasuberna, och själva Danzig hade under namnet Gdansk ursprungligen slaviska anor, eftersom det var en slavisk furste från Pomerellen, som lär ha grundat staden, den blivande pärlan av tysk konstflit och en betydande sjöstad såsom medlem av Hansan, den stora handels- och sjöfartsrepubliken i den nordgermanska världen. Den ärevördiga Mariakatedralen, ursprungligen katolsk, men numera protestantisk, erinrar fortfarande om de gamla polsk-svenska förbindelserna, ty bland de talrika gravhällarna, som bilda kyrkans golv, läsas namn på flera svenska ädlingar, som följde den avsatte kung Sigismund i landsflykten till hans katolska möderneland, en Brahe, Gyllenstierna, Posse, Stenbock m. fl. På stadens skyltar läses månget polskt namn, men dessa inflyttade polacker ha till största delen förtyskats, och antalet polacker i Danzig var före världskriget blott tre procent. Ej långt från staden ligger Marienburg, en av det gamla Tysklands allra mäktigaste riddarborgar och residenset för den Tyska orden,som spred mer skräck med svärdet än evangelium med korset, men i alla fall också var den germanska kulturens pioniär i östern. Det var kung Jagiellos seger över dessa tyskar vid Grunewald 1410, som befästade den polska tronen och föreningen mellan *Polska* och *Litwa* (Polen och Litauen), och först femhundra år senare tog Hindenburg vid samma Grunewald, även kallat Tannenberg, sin lysande revansch.

Men Hindenburgs segrar under världskriget hjälpte icke Tyskland. Han befriade polackerna från Ryssland, men skaffade slutligen sitt land blott en ny fiende i de frigjorda polackerna. Danzig är icke längre en preussisk stad, fast talspråket där ännu är tyska. Det "högsta rådet" har förklarat det för en fristat under ententens kontroll. Men polackerna ha redan skaffat sig en "korridor" genom Ostpreussen, och de lära väl ej ge sig till tåls, förrän de kommit fram till Weichselmynningen. Mickiewicz låter i sin hjältedikt "Herr Tadeusz" en polack utbringa en skål för "Gdansk, som åter skall bliva vårt". Och polackernas önskan att få en stapelstad vid Östersjön är naturligtvis icke obefogad. Men fort kommer det minsann ändå icke att gå med Danzigs förpolskande, ty tysk näringsflit och "konkurrensfähigkeit" utrotas sannerligen icke så lätt — allra minst av polackerna, som av tyskar (och judar) måste låna både begreppet och ordet *handel.* Tyskarna i Böhmen—Mähren skola aldrig kunna utrotas ur den tjechoslovakiska republiken, lika litet som det gamla italienska inflytandet kan utplånas i det sydslaviska Dalmatiens kuststäder. Och detta italienska inflytande förskriver sig icke från Garibaldis och Vittorio Emaneles dagar, utan från Venedigs storhetstid, och med den har en nutida liten frasmakare som d'Annunzio platt intet att skaffa.

Vi ha dock ännu ej bevis på att Danzig skall gå en lyckligare framtid till mötes, om det åter blir ett Gdansk. Och skola polackerna kunna skapa sådana praktbyggnader somArturhof m. fl., vilka gjort Danzig till ett nordiskt

Venedig i arkitektoniskt och plastiskt avseende?

*

Krakau (Kraków) har en gång varit Polens huvudstad, och det hade kanske ock förtjänt att bliva det nya Polens regeringssäte, ehuru Warschau (Warszawa) betydligt överträffar Krakau i folkmängd, merkantil betydelse och genom sitt mer centrala läge vid många järnvägslinjer. Krakau var den gamla krönings- och kungastaden under den politiska stormaktstiden, och med det äro Polens vackraste minnen förknippade, varemot Warszawa betecknar början till Polens politiska förfall och sedliga urartning. På grund av den relativa friheten under det österrikiska styret har ock Krakau bättre kunnat odla den andliga kulturen genom sitt gamla jagiellonska universitet, sin vetenskapsakademi och sina konstsamlingar. Sådana bildningshärdar äger ock Lemberg (Lwów), som dessutom har fördelen av ett vackrare läge på Karpaternas nordöstra sluttningar, men den östgaliziska huvudstaden har på samma gång en halvt "orientalisk" prägel genom det starka ukrainska inslaget och genom det judiska elementet, som tycks växa ju närmare man kommer det forna Ryssland. Judarna göra sig emellertid minsann också mycket märkbara även i Kraków och Warszawa, och den judiska frågan skall bliva ett av de värsta problem, som det nya Polen har att lösa. De polska judarna äro på grund av sin massa och sitt proletariat i mitt tycke de minst sympatiska av alla Israels barn i Europa, och om de med sin nedärvda konservatism, trots sin yttre assimileringsförmåga, verkligen skulle ha tendenser att genom eget språk och skolväsen m. m. bilda en egen nationalstat inom den polska staten, får man icke förtänka polackerna, om de söka lägga band på den judiska rörelsen och invandringen från östern, även med risk att bli hädda som "antisemiter".

Krakau har på sista tiden blivit en modern storstad, därdet polska livet pulserar starkast och friskast, och i detta århundrade har det varit härden för en konst- och litteraturriktning, som blev tongivande för hela Polen. Och ingen polsk stad erbjuder den svenske turisten så mycket av intresse som den mytiske furst "Kraks" stad vid Weichsel med det nyligen restaurerade kungaslottet på Wawels kulle, sin ärevördiga katedral, polska kungars och härförares vilostad, sina rester av den gamla stadsmuren, i vilken Karl X Gustaf gjorde den första stora bräschen, sitt ålderdomliga historiska torg med bildgalleriet i den florentinska "klädeshallen" samt den forna glacisen med löpgravar, nu förvandlad till en kastanjeprydd allé, som slingrar sig kring stadens kärna. Och detta centrum i staden är som ett historiskt museum med stenpalats och strävpelare, något erinrande om Lillsidan av Prag.

En helt annan karaktär har huvudorten i det f. d. preussiska Polen, staden Posen eller *Poznan,* såsom den nu rätteligen bör heta. Det tyska hölje, vari preussisk byråkrati och militarism hade insvept denna gamla polska stad, har verkligen befunnits vara "kejsarens nya kläder". Här äro fortfarande spår av den preussiska förvaltningen i form av en ordning och snygghet, som ännu saknas vid Weichsel och i Galizien, och man kunde, för Polens egen skull, bara ha önskat, att Preussen hade annekterat hela adelsrepubliken. Men det tyska språket är nu som bortblåst, och man har på det omsorgsfullaste sökt utplåna alla märken i det yttre av det gamla "preusseriet". Wilhelm-Platz har naturligtvis omdöpts tidsenligt, och "Bismarckstrasse" har ombytts till "ulica Kantaka", ehuru den polske prästen Kantak, som lär ha inlagt stor förtjänst om stadens förkovran, torde vara mindre bekant i världshistorien än den tyske järnkanslären. Och hans monumentala, men totalt gagnlösa tyska kolonisationspalats har tagits i beslag av polackerna för precis samma syfte gent emot de östelbiska "hakatisterna", tvångsexpropriatörerna av polska egendomar i provinsen Posen.Det enda, som ännu påminner om att Wilhelm av Hohenzollern en gång har regerat i Poznan, är det praktfulla slott, som fången i Amerongen i sin härlighets dagar lät bygga. Om hans medeltidsromantiska sinne, icke utan en viss orientalisk bismak, vittnar det utsökt vackra slottskapellet, och Wilhelm II:s fornnordiska kynne avspeglar sig i den norska vikingasalen med dess runslingor och drakskepp, betecknande för författaren av "Sången till Ägir". Den ståtliga tronsalen prydes ännu med väggmålningar av hohenstaufer och hohenzollrar från Karl den store och Fredrik Barbarossa fram till Wilhelm II. Men hans farfar, den förste Wilhelm, har ej fått äran att vara med i denna "segerallé". Måtte den stackars vedhuggaren i Holland sväva i lycklig okunnighet om att hans slott delvis inrymmer en del av det nya polska universitetet, där redan under det första läsåret 3,000 studenter systematiskt arbetade på att uttränga det tyska

elementet!

*

På det lilla slottstorget i *Warszawa* (Warschau) svävar högt upp i luften en stengubbe, som tycks balansera på toppen av en pelare med ett kors i den ena handen och ett svärd i den andra. Denne svärddansare föreställer Gustaf Vasas sonson Sigismund. Han hade själv beställt pelaren för något förmodligen fromt ändamål, men då planen gick om intet, lät hans son kung Wladyslaw år 1644 placera sin pappa på toppen därav, och inte ens ryssarna ha nänts ta ner honom därifrån.

Sigismund förtjänade nog som polack denna upphöjelse, ty han blev den egentlige grundaren av Warszawa, som för polackerna vart en moder, liksom Kraków var deras fader. En slottsbrand på Krakaus Wawel var den närmaste anledningen till residensets förflyttning längre norrut vid Weichsel. Förut hade Warszawa varit en rätt obetydlig masuriskstad, vars kända privilegier gå tillbaka till år 1376. Det nya slottet, som på 1800-talet blev residenset för den ryske generalguvernören, ser ganska ruskigt och skröpligt ut, helst i jämförelse med Krakaus, och skall måhända aldrig mer inhysa någon polsk konung. Med det sinne för byggnadskonst, som Sigismund ärvt av sin svenske far, lär han tagit Johan III:s Drottningholm till arkitektonisk förebild.

Men det blev icke det jagiellonska Krakóws glans över Warszawa, ty Sigismund intresserade sig mer för jesuiter och latinska odediktare än för tornérspel och trubadurvisor. Men med hans munkordnar följde ändå en viss bildning. Sigismund intresserade sig även för måleri och kyrkomusik. Hans kapellmästare Asprillo Pacelli hedrades med en gravvård i S:t Janskatedralen. Några boklådor anlades, och andan vid det polska Vasahovet blev tysk-italiensk, tills gallomanien tog överhand. Och den har räckt ända till våra dagar.

Men under den tunna kulturfernissan rådde ännu länge mycket barbari och elände. Farsoter och eldsvådor härjade Warszawa, och Karl X Gustafs påhälsning 1655 hade naturligtvis tråkiga följder för staden, liksom Karl XII:s år 1702. Det inre förfallet påskyndades under den sachsiska perioden i förra hälften av 1700-talet. Utländska målare, t. ex. Norblin, av vilken vi ha det mest karaktäristiska porträttet av Mazepa, och Canaletto prydde palatsens väggar med tavlor, poeterna strängade sina lyror till oden i den franska pseudoklassicitetens och den sentimentala idyllens stil, och Polens siste konung inredde sitt lustslott Lazienki till hemvist för förklädda herdar och herdinnor. Maskerader, teatrar och *tanzboden* upprätthöllo i det längsta glansen åt den polska huvudstaden. Men det polska samhällets kärna var rutten. Visserligen sökte några reformatorer, t. ex. Konarski och Bielinski, hejda upplösningsprocessen, men Warszawas öde var beseglat. År 1794 stormades förstaden Praga av Suvorov, som lät 15,000 oskyldiga människormördas av den ryska soldatesken. En kort ljusglimt inbröt på 1820-talet, sedan Alexander I givit landet ett slags konstitution, men den goda ansatsen tillintetgjordes totalt genom de olyckliga resningsförsöken 1830 och 1863. Warszawa blev en stor småstad, styrd av rysk polis och militär, och världskriget belyste även denna stad med sitt hemska brandsken. Än i dag vittnar den sprängda monumentala stenbron över Weichsel om fiendens sätt att säga adjö.

Då jag detta år återsåg Warszawa som den återuppståndna huvudstaden i ett fritt land, hade jag icke gjort mig överdrivet stora förväntningar med hänsyn till stadens lidanden under världskriget. Men där var bättre än jag någonsin hade vågat hoppas, tack vare i främsta rummet frånvaron av allt ryskt, som förut skämt den polska stadskaraktären med sina cyrilliska gatuskyltar och kosackpiskor. Borta är lyckligtvis det fula monumentet över den karske ståthållaren Paskiewicz, som på ryskt manér "återställde ordningen" i Warszawa, och borta är den fräcka obelisk, som ryssarna reste 1831 efter resningens undertryckande. Intet gatunamn erinrar längre om att det funnits i Warszawa en rysk satrap med namnet greve Berg. Men kvar står i profetisk höghet bronsbilden av nationalskalden Mickiewicz, och på ett litet torg vid den förnämsta gatan sitter den store polske astronomen Kopernikus från Thorn. För resten lider Warschau av stor brist på statyer — Krakau har jämförelsevis många fler — och det är ett synnerligen klent surrogat att på en framstående plats skåda ett vidunderligt monument "Miljonówka" — ett slags reklam i brons för någon nationell insamling, förknippad med ett penninglotteri.

Warszawa verkar med sina pompösa stenhus i barock och ett slags habsburgsk empirstil som ett Wien från mitten

av 1800-talet. Flera polska adelspalats äro ännu icke fullt återställda i sitt gamla skick eller restaurerade, men de tjänstgöra åtminstone icke längre som ryska regeringskanslin. Och kvar står ännu i ruskigt skick den förut så lysandeAlexander Nevskij-katedralen. Förgyllningen på kupolerna skrapade de omtänksamma tyskarna bort under ockupationen. De dyrbara målningarna på pelarna äro delvis förstörda, och det fristående tornet håller på att rivas ner. Men vad hade den ryske furst Alexander också i Warszawa att göra? Det hade varit bättre, om han stannat kvar vid Neva och försvarat Petersburg mot bolsjevikerna lika tappert som då han enligt klostersagan skulle ha fördrivit svenskarna. Men polacker genera sig dock ej för att även här förrätta sin stilla andakt. Och varför icke? För Vår herre betyder ett finger mer eller mindre ingenting vid korstecknet.

Det är livligt på Warszawas gator och i vardagslag fredligt, som om varken ryssar eller tyskar funnits till. Spårvagnarna äro nästan livsfarligt överfulla. Det skulle vara intressant att få statistiska uppgifter om antalet fripassagerare på polska spårvagnar. Den enda gång, då jag i våras anlitade detta fortskaffningsmedel, var det en sådan trängsel, att konduktören icke slapp fram till min plats. Då jag stigit av vid en hållplats, viftade jag lugnt åt honom med en sedel, och han vinkade gladeligt tillbaka. Automobiler, nästan uteslutande använda av militärer, äro mycket sällsynta djur, men vråla och tjuta som tusen. Droskor äro mycket sällan efterfrågade, och enär de ej ha ljus om nätterna, kunna även de vara livsfarliga. Gatusnyggheten lämnar väl åtskilligt övrigt att önska, när det regnar. Men man kan inte begära, att alla stadens gårdsdrängar kommenderas ut på gatan med kvastar, såsom fallet var i den gamla goda tiden under generalguvernör Gurkos eller polismästar Klejgels regemente, när dessa potentater täcktes åka på huvudgatan "Nowy swiat".

Men det vilar över Warszawa en tung, tråkig stämning, som man icke skulle vänta sig i en återuppstånden huvudstad. Det är allvar i luften, och varken Polens politiska situation för närvarande eller de bedrövliga valutaförhållandena inbjuda till bullrande festligheter. Där rådervisserligen på gatorna en viss ordning, och polisen gör alls icke väsen av sig, men av den sorglösa epikurismen och det gamla lättsinnet, som i Warszawa ytterligare frodades under rysstiden, skönjes nu inte mycket. En massa främlingar under och efter världskriget har ökat känslan av otrygghet, och ringer man på i en våning, öppnas dörren mycket försiktigt. Våningsförhållandena i Warszawa äro detta år rent av olidliga. På grund av bostadsbristen äro även hyreslägenheterna ransonerade enligt regeln: ett rum för vuxet huvud. Många familjer äro sålunda tvungna att avskilja ett eller ett par rum åt oombedda främmande hyresgäster, och detta ökar varken den familjära trevnaden eller den husliga säkerheten. Även på hotellen har det varit nästan stört omöjligt för resande att få tillfälligt tak över huvudet, om man inte möjligen kan muta portiären med en sedelbunt. Hyrorna lära visserligen icke vara så höga tack vare en hyresregleringslag, men även denna billighet är blott skenbar, därför att hugade hyresspekulanter, för blotta rättigheten att få övertaga en ledig våning, åt företrädaren kan få punga ut med en ansenlig summa.

Den bedrövliga polska valutafrågan är en mörk fläck, som ingen polsk finansminister så lätt skall kunna tvätta bort, fast det österrikiska Polen lämnade det gamla Habsburg ganska skickliga budgetarrangörer. Detta beror dels på de oordnade trafikförhållandena och bristen på exportmöjligheter, dels på det osäkra politiska läget i östern och frånvaron av stadga och kredit i Europa. I den gamla goda tiden, då Polen var "ofritt", fick jag i Warszawa en förträfflig middag för 40 kopek, nu kostar motsvarande måltid c:a 600 mark. Har en resande gott om svenska sedlar i Warschau, kan han nästan uppträda som polsk millionär, liksom i Wien för närvarande, ty för den lumpna krischan fick han i somras minst 180 polska mark, d. v. s. mer eller mindre solkiga papperslappar — de större med Kosciuszkos konterfej. Guld-, silver- och kopparslantar äro för närvarande totalt okändai Polen, och en avdelning av statsbanken lär ha fullt upp att göra med inlösande och makulering av dessa trasiga, smutsiga och smittosamma lappar, innan de bli totalt sönderfingrade. "Dricks" är naturligtvis officiellt avskaffat — detta kräver tidens demokratiska lösen! — och intet ont i det. Men under rysstiden redde jag mig ganska bra även med sportelsystemet gent emot kypare och portöppnare (efter klockan nio), ty då kunde jag honorera honom med en liten grabbnäve av de falska nickelmynt à 10 kopek, som då cirkulerade så friskt. Redan från första början var det polska valutaväsendet ohållbart, därför att den polska statsbanken emitterade massor av papperspengar, som hade endast provisoriskt värde, ty längre fram skulle det bestämmas av riksdagen, till vilken kurs dessa skuldsedlar

skulle inlösas av staten. Sålunda måste köpvärdet sjunka automatiskt. Emissionen av sedlar har stigit till 118 milliarder mark, men enligt finansministern Steczkowski finns i statskassan blott 14 milliarder mark i guld och 40 milliarder mark i silver, oavsett de 20 milliarder rubel i guld, som Ryssland enligt Rigafreden skall betala för järnvägsmaterial.

Det polska postväsendet trampar ännu i de gamla ryska och österrikiska hjulspåren. Det klagades över postgångens långsamhet och osäkerhet. Vill man ha ett brev säkert befordrat, skadar det inte att rekommendera, och om det skulle komma fort fram, måste en extra expressavgift erläggas. Men nog har jag själv *ett* bevis på att det senare icke hjälpte, förutsatt naturligtvis att brevets mottagare ej förnekade dess ankomst. Och det stora gamla posthuset med jordgloben över taket inger ej det största förtroende. Det räknar 44 postluckor för diverse postaliska funktioner: frimärksköp, rekommendering, reklam, efterkrav m. m., och ändå var det köbildning vid många luckor, förmodligen av brist på postfilialer i staden. Ur varje lucka tittar ett mer eller mindre vackert kvinnoansikte fram, som madonnan ur en helgonram, och det är ju en ljuvlig syn, som dock inte heller ingiverfullaste förtroende till påpassligheten hos denna feminina tjänstekår, som knappt har kunnat få den praktiska träningen.

Ja, det ligger något stillastående och bidande över Polens huvudstad. Livet kan icke pulsera friskt, förrän de politiska problemen i öster och väster blivit definitivt lösta och den finansiella nöden avhjälpt. På de klent upplysta gatorna skymta folk som skuggor, och den forna huvudstadseleganssen har betydligt förbleknat. Till och med den kyrkliga religiositeten tyckes mig nu mindre iögonfallande än förut, åtminstone i jämförelse med den bigotta livaktigheten i Krakau. Det är en torrhet över Warschau, som man icke känner i Krakau. Den s. k. Sachsiska trädgården är en oas i en stenöken, och Weichsel är så gott som osynlig för stadsboarna. Och så gott kan det vara, ty med sina sanka sandstränder och glesa skogsdungar erbjuder den blott en bedrövlig rustik anblick.

Utanför Heliga korsets katedral vid Warszawas huvudgata står en bild av den under korset dignande Frälsaren, som sträcker ut handen åt öster, som om han ville utpeka den passionsväg, som det polska folket i mer än ett sekel har nödgats vandra från Warszawas hemska citadell över förstaden Praga till Sibiriens "Döda hus". Är det underligt, om denna Golgatavandring har kvarlämnat djupa spår i den polska folkkaraktären på både gott och ont? Det olidliga förtrycket måste visserligen å ena sidan alstra en obändig nationell frihetslust, men kunde å andra sidan icke underlåta att hava menliga följder, särskilt i administrativt och sedligt-moraliskt avseende. Man betänke blott, att i landet inströmmade ryska militärer och ämbetsmän, som faktiskt bojkottades av det polska samhället, men just därför så mycket mer behöllo sina ovanor och hade i släptåg en massa tvetydiga element, både av manligt och kvinnligt kön, som gåvo näring åt polskt lättsinne. Under sådana förhållanden måste man blott förundra sig över att den ryska fernissan så snart harkunnat avskrapas i Warszawa till det yttre. Men naturligtvis äro ej alla ryska agnar utgallrade ur det polska vetet. Det ryska Polen är troligen fortfarande ett Augiasstall, som kräver sin ännu icke födde Herkules, ty det behövs ett energiskt, delvis nyskapande omdaningsarbete för att höja Polen med dess huvudstad ur den försumpning, vari det förskyllt och oförskyllt har råkat genom den moskovitiska syndafloden.

Administrationen kan naturligtvis icke med ens skötas så lätt och bra som önskligt vore, ty Warszawa har ej på mycket länge haft kommunal självstyrelse, och de ryska tjinovnikerna måste med ens ersättas av en polsk tjänstemannakår, som naturligtvis saknade all tradition och träning. Nog arbetas det i Polen, och särskilt bonden på landsbygden för nog en ganska mödosam, torftig tillvaro, men det återstår ju att se, huru planmässigt och effektivt allt kansliarbete utföres både i ministerierna och i det ärevördiga rådhuset vid Teatertorget. Entusiasmen är nog stor, och man kan blott önska, att energien håller jämna steg därmed. En jämförelse mellan Warszawa och Praha (Prag) utfaller ojämförligt till Prags fördel, och detta är också naturligt, ty den tjechoslovakiska republiken har uppstått under vida gynnsammare historiska och inre förhållanden, och där är folkets skaplynne mer demokratiskt och praktiskt samt folkupplysningen större.

Ett steg i god riktning är det nyinrättade departementet för socialt arbete, vars funktioner omfatta även

försäkringsväsen, hälsovård, emigration o. d. Dess nuvarande ledare är en ingenjör Peplowski i spetsen för en ämbetsmannakår av 764 personer. Expeditionschefen är d:r Gustaw Simon, en varm vän av svensk-polska förbindelser och en ung, praktisk karl med moderna vyer. I en liten skrift på franska har han nyligen givit en kort översikt av det sociala programmet. Redan i dec. 1919 infördes 8-timmars arbetsdagen med högst 46 timmar i veckan, och samma år beslöts arbetsinspektion,skiljedom, arbetarsyndikat och andra moderna reformer. En duktig kroppsarbetare i Polen kan förtjäna ända till 1,000 mark om dagen (det låter något, fast det i själva verket inte är mer än en svensk tia), och även i Polen gå de goda typograferna i spetsen med sina icke anspråkslösa lönekrav. Men just därför är situationen på den polska arbetsmarknaden allt annat än god, och strejker höra även här till ordningen för dagen. Nu senast utbröt i den väldiga industristaden Lódz en jättestrejk av 100,000 arbetare, som fordrade 100 % löneförhöjning.

Goda ansatser saknas dock icke. Värst är det kanske med den kinkiga jordfrågan, men även den skall väl tillfredsställande lösas, sedan den redan beslutade agrarlagen har trätt i kraft. Enligt dess bestämmelser får den privata jordegendomen ej överstiga 180 hektar. Det preussiska Polen är i detta avseende, som i alla andra, bäst rustat. Kinkigare blir det i Galizien, där missförhållandena i äganderätten skola utjämnas, och allra värst i det ryska Polen på grund av den gamla vanskötseln, ett arv från livegenskapen. Men man får icke begära för mycket på en gång av ett nyss hopsvetsat land, nyligen ödelagt av krig, lamslaget i sin industri och med ett hotat läge mellan det oberäkneliga Bolsjevikien och det ännu lyckligtvis icke förlorade Tyskland.

*

En vida ljusare bild erbjuder det andliga Polen. Den polska folkbildningen är helt visst ännu otillfredsställande, utom i provinsen Posen, där folkskoleväsendet står ganska högt, tack vare just det hatade "preusseriet". I Galizien är det mindre väl beställt med den saken, och i f. d. ryska Polen är det nog ännu bedrövligt, och skulden härför kan man knappt kasta på polackerna själva, så länge modersmålet var nästan förbjudet i folkskolorna.

Däremot har den högre bildningen alltid varit omhuldadi Polen, särskilt de humanistiska vetenskaperna, och just på grund av den politiska undergången blev studiet av Polens språk och historia en hederssak för polackerna. Krakaus universitet har mycket gamla anor. Dess vetenskapsakademi har att uppvisa betydande namn på historie- och litteraturforskningens område, och universitetet i Lemberg har utan tvivel fyllt en viktig mission i östern. Polen äger för närvarande fem universitet: utom de här omnämnda det ombildade universitetet i Warszawa samt ett i öster (Wilno) och ett i väster (Poznan). Under den ryska regimen kunde Warszawas högskola ej spela någon nationell roll — icke ens en vetenskaplig — men nu tycks en ny dag randas för densamma. Studenternas antal, som förut var högst 2,000, är nu redan uppe på 6,000. Detta plötsliga uppsving kräver naturligtvis ökat utrymme och bättre hjälpmedel, och denna brist kan ju icke med ens avhjälpas, helst som även i Polen det vetenskapliga livet blev mycket lidande genom dyrtiden. Vid detta universitet är fästad den framstående historikern Askenazy, som deltog som Polens ombud vid förhandlingarna i Genève, och dess rektor, den unge kraftfulle Jan Kochanowski, bär samma namn som Polens främste renässansskald. Till Warszawa har från Petrograd återbördats den utmärkte språkforskaren Baudouin de Courtenay, ättling av en från Frankrike invandrad släkt, som i flera led haft polsk medborgarrätt och inlagt stor förtjänst om huvudstadens förkovran. Huru bittert måste det icke ha varit för den 75-årige lärdomsveteranen att från det skövlade Petersburg söka tak över huvudet i det på bostäder och bränsle nästan lika arma Warszawa!

Om man vill studera Polens nya kultur, är Warszawa icke den enda eller lämpligaste orten, ty huvudstaden är för ung och saknar för mycket av historisk tradition, för att den skulle kunna gälla som exponent på polsk vetenskap och litteratur. Och medan det litterära livet började florera i Lwów (Lemberg) och Krakow, var Warszawa ännu blottresidensstaden i det ryska generalguvernementet vid Weichsel, där det offentliga fria ordet länge var förstummat. Svårt har Warszawa ock lidit genom ryska plundringar, och mycket av Polens bokskatter ligger fortfarande i det f. d. kejserliga biblioteket vid Petersburgs Nevskij prospekt, där de ännu bida sin förlossning ur det bolsjevikiska fängelset. Men Warszawa kan dock vara stolt över två polska bibliotek, med vilkas namn två av Polens förnämsta adelsätter äro förknippade: Zamojski och Krasinski.

Släkten Krasinski, som skaffat Polen dess störste tankelyriker, har på ett vackert sätt ristat sitt namn i Polens andliga historia. Redan ärkediakonen Stanislaw Krasinski i Krakau (d. 1598), skaffade en boksamling, och något senare grundade Jan Krasinski ett bibliotek i Warszawa. En stor bokvän var den berömde skalden Zygmunt Krasinskis far, general Wincenty, som ägde 1,800 verk och genom sitt giftermål med en furstinna Radziwill fick Czapskipalatset, där ett bibliotek inrättades. Det ordnades tidsenligt av den framstående bibliotekarien Ketrzynski och litteraturforskaren Kallenbach, och släktens nuvarande huvudman, greve Edward K., har anslagit köpeskillingen för ett försålt gods till byggande av ett bibliotek i Warszawa. Det innehåller redan 200,000 volymer och 7,000 manuskript, däribland handskrivna handlingar från den Napoleonska tiden, och när det hinner bliva fullt inrett, skall det bliva en prydnad för östra Europa.

Pressen i Polen har näppeligen kunnat få den sociala och politiska betydelse som i lyckligare lottade länder på grund av censuren och den outvecklade folkbildningen, och härtill kommer, att tidningskaféer i Warszawa äro okända. Kraków har med sina tidningar "Czas" och "Nowa Refoma" haft ett betydligt försteg framför Warszawa, likaså Lwów (Lemberg) med "Slowo Polskie" och "Kurjer Lwowski" samt även Posen, där den polska landsortspressen är mycket livaktig. Men i Warszawa utges redan ett dussintal dagligatidningar, fast de äro föga innehållsrika och ganska små till omfånget. Den äldsta är "Kurjer Warszawski", ett nyhetsblad utan strängt utpräglad färg. Åt vänster lutar "Kurjer poranni", en morgonavisa, åt höger "Gazeta Warszawska". "Robotnik" (Arbetaren) är naturligtvis socialdemokraternas bibel, och "Rzeczpospolita" (Republiken) är språkrör för det moderna folkpartiet, som fylkade sig kring Polens förste "riksföreståndare", pianovirtuosen Paderewski, som redan har återvänt till Amerika igen. Och till statschef lämpade sig Paderewski näppeligen, trots sin ententevänliga patriotism. Den europeiska "konserten" i våra dagar kräver andra taktpinnar.

Som teaterstad har Warszawa gamla anor, och polackernas dramatik står mycket högt. Näst den utmärkta Konstnärsteatern i Moskva torde den polska scenkonsten stå främst bland slaverna. Men på grund av censurella förhållanden har den nationella dramatiken hittills odlats bättre i Krakau och Lemberg än i Warschau. Fyra teatrar i Warszawa stå under stadens kontroll och ha till chef en framstående litteraturforskare Lorentowicz. Särskilt nämnvärd är den i den stora teaterbyggnaden inrymda Redutteatern, därför att scenen ligger i samma plan som den första bänkens golv, blott några steg därifrån — utan orkester, sufflörlucka eller ramp, så att man har de spelande omedelbart inpå sig. Det verkade i hög grad "intim" teater.

Om Warszawas betydelse för Polen under de tre sista seklerna fick man i år en föreställning genom en retrospektiv konstutställning, som var anordnad av föreningen för bevarande av Warszawas fornminnen i föreningens hus nära den berömda Fuggerska vinkällaren vid det stora torget i den gamla stadsdelen med dess "ghetto". Porträtt av Rembrandt och gobelänger från Branickis slott i Willanow nära Warszawa vittna om den gamla rika adelns konstintresse. Ett ypperligt snidat elfenbensskåp skänktes av påven Innocentius XI åt kung Jan Sobieski till tack för att han år 1683"räddade kristenheten" genom att undsätta det av turkarna belägrade Wien. Där såg jag ock ett oljeporträtt av Gustaf II Adolf, målat år 1632 av en holländsk konstnär Danckerts de Rys. I sin realistiska fetma erinrade ansiktsprofilen hemskt om våra sorgliga jubileumsfrimärken.

Även i Polen har det litterära livet lidit någon avmattning genom världskriget och dyrtiden. För en 10—20 år sedan gick Krakau i spetsen för "det unga Polen" under ledning av en snillrik konstnär och scenisk författare vid namn Wyspianski. På landsbygden, i provinsen Posen, bo för närvarande två författare, vilkas namn trängt långt utom Polens gränser. Den ene är *Reymont,* författaren av romanen "Bönderna", en av de ståtligaste och bredaste byskildringar, som väl skrivits i Europa under detta århundrade. Blotta valet av ämne är betecknande för den "demokratiska" fläkt, som nu blåser över det polska slättlandet, där förut adeln var allt, men bönderna intet. Det var först efter Kosciuszkos resning som de polska bönderna började röra på sig i historien, och det var först efter genombrottet på 1860-talet, efter den andra resningens undertryckande, som denna hittills föraktade samhällsklass blev uppmärksammad i litteraturen. Sienkiewicz gjorde början med sina satiriskt realistiska "Kolteckningar", men han slutade som nationell epiker i Heidenstams storvulna stil. Eliza Orzeszkowas byskildringar voro halvt sentimentala, halvt idealiserade bynoveller, och hennes samtida Marya Konopnicka försökte sig som nationell epiker med "Herr Balcer i Brasilien", en passionshistoria på vers om polska

emigranters lidanden i Brasilien, full av lyriska skönheter, men på grund av det exotiska ämnet saknande den intima samhörigheten med hemjorden. Steget togs fullt ut av den nu 53-årige Wladyslaw Reymont med "Bönderna", ett stort konstverk och en bred samhällsskildring av kulturhistoriskt värde med djup inblick i det polska folklynnet med dess starka svängningar mellan hejdlös sensuell livsnjutning och ödmjuk, slö resignation och med enreligiös underton, också karaktäristisk för dessa trätgiriga, okunniga och supiga bönder.

Den andre författaren i Posen är *Przybyszewski,* en subtil själsanalytiker, andligt besläktad med Ola Hansson och utgången ur den moderna tyska skolan i Berlin, där han hörde till August Strindbergs och Bengt Lidforss' intimare vänner. Den tiden skrev han ock sina dramer på tyska, och den långa vistelsen på främmande mark gjorde honom själv något främmande i sitt eget land. Men även på honom hade världskriget en uppryckning, som närmast yttrade sig i ett plötsligt uppvaknande av det nationella medvetandet.

Men i en villaförort till Warszawa bor en författare, vilkens namn, *Stefan Zeromski,* nog kommer att leva längre än både Reymonts och Przybyszewskis. Hans kringflackande liv återspeglar sig i hans ofta brutala, men om ursprunglig kraft vittnande romaner med äventyrliga stoff från olika länder, men därjämte har han i symboliska diktverk på prosa höjt sig till en nationell patos, som ger en mystisk återklang från Slowacki och den forna messianismen. Hans ende son i det första giftet dog under världskriget vid fronten av tyfus, men en åttaårig dotter i det senare äktenskapet erinrar i sitt sydländska väsen om födelseorten, Florens. Och i Warszawa dväljes allt fortfarande Sieroszewski, vilkens ungdomliga väsen och gemytliga personlighet icke låta ana, att denne 62-åring har försmäktat 25 år i Sibirien, där han fick stoffen till sina bästa berättelser.

Ja, det arbetas duktigt i Polen, och i andlig måtto skall Polen säkerligen aldrig gå under. "Låt oss bara få vara i fred en tid, ska vi visa Europa, vad vi duga till", har jag hört en framstående polack säga. Ja, om det vore så väl, att det efter det ohyggliga kriget bleve frid på jorden och människorna en god vilje! Men det ser tyvärr icke så ut, allra minst i östra Europa, där det är mer oro i luften än någonsin under krigsåren. Och polacken skulle ha kunnattillägga: ”Om blott andra stater finge vara i fred för Polen! . . .”

Härmed äro vi inne på slutkapitlet om Polens politiska renässans, och det är kanske det minst uppbyggliga i Polens nutida historia.

III.

Polen har aldrig haft klart utstakade geografiska gränser, och redan därigenom har dess läge ofta varit hotat. Det heter visserligen, att Polen en gång har sträckt sig ”från hav till hav”, d. v. s. från Östersjön till Svarta havet, men denna ofta upprepade sats håller icke streck, ty vid Östersjön ha polackerna aldrig haft fast fot, även om Danzig ursprungligen var polskt, och fram till Dnjestrs och Bugs mynningar vid Svarta havet nådde de icke, ty här hämmades deras expansion av turkarna och kosackrepubliken. Rakt österut förtonar Polen i de vitryska sumpmarkerna och de ukrainska stepperna bortom det omstridda distriktet Chelm (Cholm). Det har nu kommit i polsk ägo igen, och om man får tro den polska tidningen ”Tribuna” i Warszawa, försiggår där ett polskt katolskt ”korståg” mot både ortodoxa och uniater, vilket i sina barbariska kampmetoder leder tanken till medeltidens värsta religiösa urartningar.

Däremot äro de språkligt-etnografiska gränserna till Tyskland och Ryssland lättare att utpeka på kartan i sina grunddrag. Om man utgår i västlig riktning från Suwalki i Polens nordöstra hörn, omsluter den polska språkgränsen Allenstein, Thorn (Torun) och Bromberg, viker sedan i sydvästlig riktning förbi staden Poznan (Posen) till Schwerin, varifrån den drager sig åt sydost till Oppeln och Ratibor ned till Karpaterna. Följande denna mur, löper gränsen sedan norrut längs Weichsels biflod San förbi fästningen Peremysjel (Przemysl) öster om de f. d. guvernementen Lublin och Siedlce.Polens stora olycka var icke att det gick under som självständig stat, utan att det styckades på tre olika områden: Preussen, Österrike och Ryssland, ty polackerna fingo erfara de svåra följderna att splittras på så olika statskroppar och kulturer. Visserligen hölls den polska enhetstanken

kanske ännu kraftigare vid liv genom denna yttre splittring, ty det inre sambandet stärktes genom den gemensamma förlusten, genom det sporrade intresset för modersmålet och de samfällda minnena av det förflutna. Den katolska konfessionen slog en stark brygga, och i alla tre områdena fanns en viss sorglös sangvinism, som icke förtvivlade, eftersom det andliga Polen ännu icke var alldeles förlorat. Men genom de nya förhållandena måste polackerna i Preussen, Österrike och Ryssland under mer än halvtannat århundrade vandra på helt olika historiska, sociala och ekonomiska vägar, och de ganska stora därigenom uppkomna skiljaktigheterna måste träda starkt i dagen, då polackerna genom ett riksparlament nu skola omsmälta den gamla utlevade adelsrepubliken med kunglig etikett till en enhetlig modern republik.

Mest moget för en modern statsbildning är just den del av Polen, som "le roi de Prusse", Fredrik II, hade tagit, ty där stå både folkupplysningen och det ekonomiska välståndet högst tack vare just de hatade tyskarnas disciplinära organisationsförmåga och den sporrande konkurrensen med deras näringsflit. För polackerna i Galizien är omvälvningen också mindre stark, ty i Österrike ha de allt sedan 1866, då de fingo egen lantdag i Lemberg, gjort sig synnerligen hemmastadda, skolat sig ypperligt i Wienparlamentet, där den "polska klubben" spelade första fiolen i den mångstämmiga österrikiska orkestern, och till och med spelat herrar över de stackars rutenerna (ukrainarna) i den östra halvan av det galiziska "konungariket". De agrariska problemen i Galizien måste dock bliva ganska svårlösta, ty där äro jordegendomsförhållandena ännu mycket ojämna. Och dettaförklarar den starka polska emigrationen från Galizien. Men den polska frågans kärnpunkt har man dock att söka i den ojämförligt största tredjedelen, det forna Kongress-Polen, "Konungariket".

Redan för mer än ett århundrade sedan fick det tillkvicknande Polen sin första konstitution (1791), men denna författning, som för sin tid ansågs "modern" och i dopet fick franska faddrar (Rousseau m. fl.), hann knappast tillämpas i praktiken, förrän de båda sista delningarna krossade illusionernas bubbla, och ett litet uppsving i Kongress-Polen på 1820-talet avbröts våldsamt genom novemberresningens fiasko 1831. Men redan under världskriget lades en grund till ett självständigt Polen genom den dubbla kejsarproklamationen av den 5 november 1916 om polsk autonomi — dock blott för de polska områden, som centralmakterna tagit från Ryssland. Det behövdes dessa makters fullständiga besegrande för att radikalt lösa den tredubbla knuten.

I november 1918 proklamerades den polska oavhängigheten och odelbarheten, det skedde ungefär samtidigt med den tjechoslovakiska självständighetsförklaringen. Det konstituerande parlamentet öppnades i Warszawa i februari i 1919. Denna polska riksdag hölls nu icke på det ryktbara Wolafältet väster om staden, såsom fallet hade varit under den anarkistiska valperioden på 1600-talet, utan i en provisorisk byggnad vid Wiejska gatan. Den inleddes under mycket svåra förhållanden. Den utländska politiken var svävande vid alla gränser, landet förhärjat och de heterogena riksdagsmännen ännu föga kvalificerade för fruktbringande samarbete. Denna riksdag varade visserligen icke fyra år (ty så länge räckte den polska riksdag, som föregick 1791 års konstitution), men det dröjde i alla fall till den 18 mars 1921, innan den nya författningen för republiken Polen i 125 paragrafer antogs med 315 röster mot 80. Som riksdagens "marskalk" (talman) fungerade Adalbert Trompczynski.De segaste slitningarna i konstituantens ändlösa debatter gällde närmast tre viktiga punkter i den nya grundlagen. Skulle parlamentet bestå av en eller två kammare? Man beslöt, att det skulle ha också en första kammare, senaten, men till den krävves endast högre ålder, ingen särskild census, alldeles som i den tjechoslovakiska författningen. Skall presidentvalet förrättas genom riksdagens beslut eller genom ett folkreferendum? Det förra alternativet segrade. Måste den för en period av 7 år valde presidenten vara katolik? Den saken kunde tyckas självklar, och jag skulle bra gärna vilja se den jude, protestant eller uniatiske trosbekännare, som blev president i denna katolska republik! Men för syns skull beslöt man att formellt proklamera konfessionsfriheten. Juridiskt finns det sålunda intet hinder för en jude att väljas till president i ett land, där antisemitismen av förklarliga skäl har tagit sig mycket starka uttryck.

Att exakt redogöra för den polska partibildningen är för en utomstående ännu omöjligt, så länge allt flyter, och i början var det nog inte heller lätt för polackerna själva att reda ut den mycket trassliga härvan. I Warszawas riksparlament möttes f. d. tyska och österrikiska riksdagsmän av obildade bönder från f. d. Ryssland, och här skall den gamla szlachtan, d. v. s. de forna jordägarna, samarbeta med industriarbetare från Lódz och söner av

livegna bönder. Några grundlinjer i det partipolitiska livet skymta dock redan fram.

Högern representeras för närvarande av de s. k. nationaldemokraterna (70 man), som stå under ledning av den smidige Dmowski, förut medlem av den ryska duman, salig i åminnelse, och för resten känd som utpräglad tysk- och judehatare. Partiet bildades på radikal grund redan 1896 och har allt mer visat tendenser till ett kompromissande med Ryssland till förfång för Tyskland. Ett starkt tongivande parti är de s. k. piasterna, ett polskt folkparti (85 man),som till ledare har den i juni 1921 avgångne ministerpresidenten Wincent Witos, en bonde från Galizien, som gjort sina politiska lärospån i den galiziska lantdagen och Wiens riksråd. Det måtte vara en mindre vanlig begåvning hos denne bonde, som i sina storstövlar kunde kliva upp till den förnämsta taburetten i Warszawa. Liksom vår Liss Olof Larsson stoltserade han länge i sin allmogedräkt, och först på sista tiden har han lagt sig till med stärkkrage. Men halsduk lär han begagna endast vid utomordentliga tillfällen.

Det socialdemokratiska partiet ("P. P. S."), som grundades i Galizien 1892 av den outtröttlige agitatorn Daszynski, bemärkt talare i Wiens parlament och f. d. polsk minister, gör under hans ledning sitt inträde i den polska riksdagen med 35 man. Men dessutom finns det många arbetar- och hantverkargrupper, som icke äro rena socialdemokrater, t. ex. de moderata "nationalpopulisterna", som representeras av 70 man med Skulski i spetsen. Tyskarna från Lódz och Posen äro företrädda av 8 målsmän, vilkas röster nog skola förklinga i öknen, och judarna, som tillhöra dels folkpartiet, dels socialdemokraterna, dels kommunisterna, äro ett halvt tjog.

Någon bolsjevikfraktion existerar ännu icke inom riksdagens väggar, men utanför äro bolsjevikerna nog icke så få. Och vänta bara!...

För det nya Polen äro många politiska problem ännu olösta. Oberäkneligt är i främsta rummet Polens förhållande till Ryssland, och för de polska statsmännen själva är det nog ännu ett stort frågetecken. Men även om Bolsjevikien kan äga bestånd, tror jag dock icke på möjligheten av ett samförstånd mellan så olika länder, och vilken styrelseform Ryssland än må få, skall dess aggressiva politik, stödd av en slug diplomati, närmast rikta sig mot Polen. I sista stunden lyckades Polen, med fransk tillhjälp, sätta en damm mot den moskovitiska störtfloden, som hotade själva Weichsel,men fruktan för bolsjevikerna är ännu icke fullt avvärjd. Måtte Polen fortfarande kunna fylla denna uppgift!

Och dock har jag genom de senaste tilldragelserna och reseintrycken ytterligare stärkts i min gamla misstanke, att Polen i valet och kvalet hellre skulle söka orientering eller kompromiss med ett nytt Ryssland än med ett nytt Tyskland. Och orsaken härtill ligger nog däri, att Polen känner sin underlägsenhet, vari det ser en förödmjukelse, gent emot ett starkt, även stramt disciplinerat Tyskland, varemot det tror sig lättare kunna reda sig mot Ryssland tack vare sin både faktiska och förmenta kulturella överlägsenhet. Den ryska kosackpiskan smakar minsann inte bra, men den tyska linjalen behagar polackerna ännu mindre.

Bakom den hätskhet och det förakt, som de slaviska nationerna mer eller mindre nu visa mot den besegrade tyskheten, ligger icke blott en svårutrotlig fruktan för det gamla "preusseriet", utan ock en gammal avundsjuka. Och denna antipati är särskilt stark hos polackerna. De ha visserligen icke heller saknat skäl härtill allt ifrån Fredrik II:s tid. Bismarcks "ostmarkska" politik och "hakatisternas" våldsamma expropriationslystnad äro ännu i färskt minne. Under världskriget gjorde sig tyskarna minsann inte populära genom sitt befallande ordningssinne, och vid somliga tillfällen uppträdde de med omotiverad grymhet, t. ex. vid kravallerna i Kalisz, då de tyska trupperna gåvo eld på den värnlösa befolkningen.

Och dock borde polackerna icke glömma, att tyskarna ha gjort mer för Polen än någonsin förut fransmännen med sin gloriösa svada eller engelsmännen med sitt nyktra, lidelsefria betraktningssätt, som nu senast kom till uttryck i Lloyd Georges kallblodiga uppträdande under den schlesiska krisen. Tyskarna voro faktiskt Polens befriare under världskriget, och under ockupationen av Warszawa lade de den första grunden till en social organisation. Fråga en polsk bonde, var hans likar ha haft det bäst: i Preussen, Österrikeeller Ryssland? Svaret måste bliva: I Preussen! Men tacksamheten spelar varken in i politiken eller i det nationella känslolivet. Å andra sidan försvåras samförståndet mellan tyskar och polacker därav, att en djupt inrotad ringaktning mot polackerna ännu råder inom breda tyska samhällslager, en förutfattad misstro till deras förmåga att reda sig själva och att hålla ordning inom

eget hus. Samma fördomsfullhet råder nog ock ännu från tyskarnas sida mot slaverna i Böhmen—Mähren, men där är den ännu mer oberättigad.

Tyvärr tyckas de senaste tilldragelserna i Polen ge nytt vatten på den tyska kvarnen, och det skall ej kunna förnekas, att Polen har gjort sin entré i "Nationernas förbund" på ett sätt, som kostat dem icke så litet av de gamla "romantiska" sympatierna i Europa. Ty det låg något av "romantisk" tragik över det gamla Polen, och detta spåras ännu i den polska folkkaraktären. Det är en ridderlig nation, vars historia har att uppvisa vackra bragder, men ännu mer lidande, och i båda fallen har alstrats en viss fåfäng självöverskattning såväl i upphöjelsen som förnedringen. Och det befinnes, att just detta folk, som lidit så ofantligt under främmande förtryck, själv vill spela översittare mot andra, då dess befrielsetimme har slagit. I detta hänseende erbjuder Polen en viss likhet med det olyckliga Finland, som också antagit vissa stormaktslater och visar intolerans mot andra nationaliteter, t. ex. i den sorgliga frågan om Åland, vars svenska samhörighet icke ens den klyftigaste historiska advokatyr kan förneka. Ty det svenska Åland fanns långt innan man hört talas om det finska Finland och det har förblivit rent svenskt.

Polen var en god jordmån för revolutionära idéer på 1800-talet på grund av det tredubbla oket, och dessförinnan hade det varit en kamp av adeln mot konungamakten, någon gång även av bönderna mot adeln. I det polska folket ligger det något av äventyrarblod, som ofta yttrade sig i oegennyttig kamp för en idé, särskilt den kristna gent emot turkaroch tatarer, men också stundom tog sig uttryck i nävrättsligt okynne. En för det gamla Polen karaktäristisk samhällsosed var den s. k. *zajazd,* det vill säga tvångsutmätning med vapenmakt eller självpantning. Den bestod däri, att en person, som ansåg sig förorättad, föregick den rättsliga proceduren och på egen hand utkrävde sin förmenta rätt på exekutiv väg. I regeln tog sig denna zajazd ganska lustiga former, och vi ha den att tacka för en av världslitteraturens yppersta hjältedikter, Mickiewicz' "Herr Tadeusz", som just behandlar den sista historiska "utmätningen" i Litauen i början av 1800-talet. Det var för övrigt en inre polsk angelägenhet, betecknande för det självrådiga adelsväldet i den gamla goda tiden. Men det är betänkligt för den europeiska världsfreden, om denna zajazdprincip skulle tillämpas även i polackernas yttre politik. Vissa tecken tyda dock beklagligtvis därpå.

Först och främst ha vi frågan om Wilno. Denna stad, där den svenske Johan III firade sitt till sina verkningar ödesdigra bröllop med Katarina Jagiellonica, har ursprungligen varit huvudstaden i det hedniska furstendömet Litauen, och ännu finnas ruiner kvar av den gamla fursteborgen. Men dess furste Jagiello ingick genom sitt giftermål med den polska drottningen Jadwiga (Hedvig) i slutet av 1300-talet en personalunion med Polen, vilken fick sin statsrättsliga bekräftelse i Lublin 1569, och denna förening av två så skilda folk blev en av de vackraste och fridsammaste, som världshistorien känner från nyare tid. De båda nationerna respekterade varandra, många litauiska adelsätter poloniserades tvångslöst, och språken voro praktiskt likvärdiga, ehuru den ojämförligt rikare och starkare polskan måste få politiskt och litterärt företräde.

Och Wilno har av gammalt varit en polsk kulturhärd. Där grundades 1579 en akademi, och dess polska universitet, som blomstrade i början av 1800-talet, har efter världskriget stått upp på nytt. Från Wilno utgingo den andligevältalaren Skarga, den polske bibelöversättaren Wujek och den i Rom lagerkrönte latinske poeten Sarbiewski. Där verkade en framstående astronom Poczobut, de lärda bröderna Sniadecki och den mångkunnige historikern Lelewel. Där föddes historikern Juliusz Klaczko, där spelades först (1854) den från Minsk bördige polske kompositören Moniuszkos nationella opera "Halka", där studerade sådana skalder som Slowacki och Mickiewicz, vilkens hjältedikt "Herr Tadeusz" just är en lovsång om "Litwa, mitt fosterland", och i dessa nejder skrev Eliza Orzeszko sitt bästa verk om "Niemens stränder". Från Litauen voro slutligen Polens främste nationalhjältar, Kosciuszko och Pilsudski.

Är det då underligt, om Wilno är kärt för polska hjärtan? Detta så mycket hellre, som själva staden med närmaste omgivning, förutom de talrika judarna, har nästan uteslutande polsk, icke litauisk befolkning. Litauens faktiska huvudstad och etnografiska centrum är Kovno, och denna nybildade republik har sitt självständiga andliga existensberättigande genom en mycket intressant arkeologi och folkpoesi förutom det ålderdomliga, märkliga

språket. Sedan må det bli dessa två millioners ensak, om de vilja slita bandet med Polen och tro sig kunna hålla stången mot ryssar, letter, tyskar och rutener.

Polen synes mig sålunda hava goda anspråk på Wilno, men dess egenmäktiga ingripande på egen hand, innan "Högsta rådet" eller Nationernas förbund avgjort tvistefrågan, var ett onödigt och oklokt steg. Denna zajazd leddes av general Zeligowski, som, naturligtvis med den polska regeringens samtycke, helt enkelt ockuperade staden för att därav skapa ett "fait accompli", såsom det så vackert heter, det vill säga ett fullbordat faktum, som "makterna" hade att rätta sig efter. Och där residerar Zeligowski än i dag trots litauernas protester till Nationernas förbund.

Och polackerna ha redan gjort sig hemmastadda i Wilno på ett sätt, som tyder på att de aldrig med godo skola lämnaWilno, även om Nationernas förbund skulle ålägga dem detta. Enligt tjechiska tidningar i Prag, som sannerligen icke kunna beskyllas för polskhat, har det i Wilno bildats ett polskt nationalgarde för stadens försvar. Även studenterna ha upprättat en legion, som de måste tillhöra, om de vilja bliva inskrivna vid universitetet. General Zeligowski har under sig två generaler, Kucharzewski och Jaszkiewicz, som, enligt ett telegram till Prags förnämsta tidning, "Narodni listy", ha hemliga order att med vapenmakt motsätta sig Wilnos införlivande med Litauen.

Men Wilnofrågan är en obetydlig episod i jämförelse med frågan om Schlesien, som redan hotar att bliva ett Makedonien i Centraleuropa. Redan sommaren 1920 hade jag i Prag tillfälle att lära känna den tvedräkt, som detta stridsäpple vållat mellan Polen och Tjechoslovakiska republiken. Det gällde arvet efter Habsburg i det österrikiska Schlesien, särskilt distrikten Teschen, Opava och Spiz. När stormaktstigrarna inte längre klöstes om detta köttstycke, började vargarna slåss därom. Och Teschen är i själva verket ett mycket fett köttstycke, ty det anses som kontinentens rikaste koldistrikt med en årlig produktion av 7 milliarder ton. Tjecherna i dessa distrikt utgöra visserligen blott 27 % mot polackernas 40 %, men de förra påstodo sig ha 600 års historisk hävd och representera det konservativa, mer bofasta och kulturella elementet. Och tjecherna avgingo med segern. Detta väckte hos polackerna en förstämning, som ännu är långt ifrån övervunnen och även nu under den aktuella krisen med Tyskland har lett till sammanstötningar vid gränsen.

Men om polackerna drogo det kortare strået gent emot den tjechoslovakiska republikens överlägsna statskonst och argument, sökte de taga skadan igen gent emot det lamslagna Tyskland, och här komma vi till den polsk-preussiska tvisten om Oberschlesien, vilken är den kanske allra farligaste stötestenen för Nationernas förbund och redan harhotat att spränga ententen. Innan jag gör några reflexioner över denna polska zajazd, måste jag citera ett litet utdrag ur mina polska resebrev till "Svenska dagbladet" våren 1921:

"Starka efterdyningar av den häftiga omröstningskampen i Schlesien nådde naturligtvis Warszawa under min därvaro. *'Polen kan ej existera utan Schlesien!', 'Schlesien måste bliva vårt!'* och dylika slagord lästes på många husväggar och plank. De polska tidningarna voro fulla av ensidiga, helt visst starkt överdrivna jeremiader över tyska valknep, våldsdåd o. d., under det att jag i Tyskland fick alldeles motsatta uppgifter. När jag t. ex. på ett plakat såg citatet: *'Återgiv frihet, Gud, åt Polens söner!'* är denna slutvers ur den polska nationalhymnen en grov hädelse, ty denna bönesuck höjdes under Polens träldom. Här åter gäller det ett mycket omtvistat land, vars rika industri tyskarna i allt fall ha upptäckt, exploaterat och organiserat."

Och så tillade jag i samma brev med odiplomatisk uppriktighet: "Att polackerna här gripits av en viss chauvinistisk yrsel måste jag bekänna som min uppfattning, även med risk att förverka polska sympatier." Ja, jag har redan bevis på att jag har förverkat dem. Nästa gång jag kommer till Warszawa, slaktas ingen gödd kalv för mig i hotell Europa, och jag får vara beredd på att i polska tidningar behandlas på samma sätt som av de serbiska, sedan jag uttalat mina personliga omdömen om mellersta och södra Makedoniens nästan rent bulgariska karaktär.

Ehuru jag överhopats med broschyrer om Schlesien på många språk, upphäver jag mig sannerligen icke till någon oombedd och okvalificerad skiljedomare. I enlighet med det faktiska omröstningsresultatet tror jag, att polackerna kunna göra anspråk på vissa delar av Oberschlesien, men det är mycket i det polska tillvägagåendet,

som förefaller mig osympatiskt, framför allt i kampmetoden och i döljandet av krasst egoistiska syften under patriotismens täckmantel. Polen harfaktiskt kunnat existera många århundraden före den första delningen utan Schlesien, och om polackerna *numera* tala om "tysk ofrihet", är det rent nonsens. I värsta fall kunde ju de polska arbetarna återvända till sitt land. Den hädiska versen ur nationalhymnen bör riktigast lyda: "Giv tyska gruvor, Briand, åt Polens söner!"

Jag begär intet ädelmod från polackernas sida mot Tyskland, som dock gav uppslaget, om ock ofrivilligt, till Polens slutliga befrielse, men jag finner det oädelt av polackerna, som alltid ha berömt sig av sin ridderlighet, att just nu i denna skarpa form framkomma med sina krav på de schlesiska kolgruvorna, då Tyskland inte längre har rätt att försvara sitt eget land, men måste utnyttja alla sina hjälpkällor för att betala krigsskulden, och då Frankrike indirekt gynnar dessa insurgenter för att hålla Tyskland i schack från östra sidan. Att det i flera distrikt är övervägande polsk arbetarbefolkning, är utom tvivel, så att en omröstning, där sedlarna endast räknas, icke vägas, måste utfalla till polackernas förmån. På samma sätt kunna nykterhetsfanatikerna bevisa nödvändigheten av ett totalförbud genom att trumma ihop kvinnor och en massa andra, som stå alldeles främmande för de s. k. rusdryckerna. I Schlesien är det dock tyskt kapital och frukterna av tysk näringsflit, som dessa efter hand inflyttade polska arbetare vilja lägga beslag på. Och den polska regeringens hållning har icke varit klar. Antingen handlar den i hemligt samförstånd med de upproriska, eller ock är den icke i stånd att upprätthålla ordningen vid sina egna gränser. Men i det senare fallet måste *andra makter* göra det, och det kan sluta med att Polen gör sig till Frankrikes vasall.

Den polske d'Annunzio, som lett denna sorgligt ryktbara zajazd, är Wojciech Korfanty, en man, som på sitt håll kanske prisas som en folkhjälte, men i andras ögon är en folkfiende. I mitt brev till Svenska dagbladet betecknade jag honom som en ursprungligen socialdemokratisk arbetare,den där bekajats av nationalism och chauvinism, men detta håller nog icke riktigt streck. Korfanty är en mycket temperamentfull och uppslagsrik schlesier av polsk börd, som i tjugu års tid arbetat för sin fixa idé: att befria Schlesien från det tyska oket! Han grundade tidningar, ledde folkmöten och agiterade kraftigt mot sin landsman Napieralski, en kompromissande konservativ. I början av 1900-talet invaldes han först i den preussiska lantdagen, sedan i den tyska riksdagen med polsk nationaldemokratisk partibeteckning. Under världskriget hade han en pressbyrå i Berlin, och under omröstningskampanjen i övre Schlesien hade han befattning som polsk regeringskommissarie. Han lämnades visserligen skenbart i sticket av regeringen i Warszawa, men utnämnde sig själv till civil- och militärguvernör av övre Schlesien, alldeles som d'Annunzio i Fiume, och organiserade sina insurgentband, bland vilka det bevisligen fanns polska soldater. Och nu senast har han uppträtt i Paris för att föra det arma Schlesiens talan gent emot de blodsugande tyskarna. Men då han också ville framföra sina klagomål i London, vägrade Lloyd George honom pass till England.

Korfantys personlighet kan lämnas åsido, men Polens schlesiska politik, som efter världskriget kastat en ny gnista i krutdurken, lovar ej gott för världsfreden, ifall regeringen fortfarande gör sig solidarisk med detta äventyr. Ehuru omröstningen gav vid handen, att 60 % tyskar stå emot 40 % polacker, ville polska riksdagen icke avbida det internationella domslutet i Genève, utan förklarade genom ett nästan enhälligt parlamentsbeslut, att "återföreningen med Polen utgör en naturlig rättighet för oberschlesiska befolkningen, som bebor detta land sedan sekler tillbaka och som på omröstningsterritoriet, oaktat sitt långa slaveri, bevarat såväl polskt tungomål som medvetandet att höra samman med polska nationen. Det oberschlesiska folket uppfattar också underrättelsen om att dess land hotas av att åter kastas under det preussiska oket såsom en ny orättvisa och en stor olycka.Det grep till vapen för att inför hela den civiliserade världen visa, att det föredrager döden framför slaveriet, såsom polska folket alltid gjort vid alla sina resningar under 150 år."

Och tidskriften "Tygodnik illustrowany", som nyligen hade hans porträtt — en lidelsefull, något mager folktalare, icke längre den välfödde schlesiern, såsom en äldre bild visar — betecknade Korfanty som "folkets själ" och hans företag som "en seger för hela den civiliserade världen". Och detta har avseende på en man, som — enligt den schlesiska "Grenzzeitung" — hotade att, såsom protest mot Lloyd Georges försiktigt uttalade

betänkligheter om polackernas tilltag, förstöra alla hyttor och bergverk i Schlesien, ty "ingen makt i världen kan avhålla det polska folket från detta steg". Och de officiella tyska rapporternas fotografier av många slott, järnvägsbroar och skolor i Oberschlesien tala sitt hemska språk. Det vore beklagligt, om det polska folkets själ skulle tala genom Korfantys mun. Det är i så fall icke längre de sublima ord om det universella brödraskap och den folkförsoning, som predikades av Mickiewicz och Krasinski. Polen får icke nedsätta sina vackra historiska minnen genom att jämföra Korfantys framfart med resningen 1831 och 1864, och det är icke med sådan taktik eller sådana fraser, som ett verkligt nationernas förhund skall bildas. Polen har först och främst så ofantligt mycket att göra för att bygga upp sin unga stat på solid ekonomisk grund, även utan den schlesiska guldgruvan. Ensamt judefrågan ger det tillräckligt att skaffa. I öster äro många problem med oberäkneliga och farliga grannar ännu olösta, och vill Polen onödigtvis reta upp Tyskland mot sig, kan det endast skada Polen självt. Tyskland ligger dock emellan Frankrike och Polen, och de franska sympatierna för Polen kunna betänkligt svalna, om ett återupprättat Ryssland är i stånd och villigt att återbetala sina lån till de en gång så såta vännerna väster om Rhen. Polens civilisatoriska väg pekar västerut, icke mot den gåtfulla östern.

IV.

Den ukrainska frågan betraktas för närvarande av polackerna som avförd från dagordningen, därför att den tills vidare har blivit löst till deras förmån. Men den är sannerligen icke bragt ur världen för det. Med det forna Ryssland ha polacker och ukrainare många beröringspunkter, och eftersom de båda folkens skaplynne är så olika, kan det lätt leda till nya konflikter. Detta beror naturligtvis också på, huru det nya Ryssland blir omgestaltat, men i vilket fall som helst skall Moskovitien icke gärna se ett starkt Polen eller ett starkt Ukraina. Polen skall kanske finna sig i ett drägligt grannskap med det forna tsardömet, och uteslutet är icke, att Ukraina, det "lilla" Ryssland, skall räcka handen åt det "stora", om det blott får garantier för bevarandet av sitt modersmål och sina historiska traditioner. Men ett samgående mellan polacker och ukrainare anser jag för lång tid otänkbart. Polacken, med sina nedärvda szlachtatraditioner, föraktar i själ och hjärta den rustike ukrainaren och glömmer, att han "också är människa", om också icke adelsman, och att även hans kultur i själva verket har gamla anor, fast den våldsamt kvävdes redan i sin linda.

Detta gör den östgaliziska frågan alltjämt så brännande. Lemberg må förbliva en polsk kulturhärd i sydost, men lugn blir där säkerligen icke, förrän rutenerna i denna landsända få fullständig autonomi, och därför vore det önskvärt, om denna f. d. kronlandshalva bleve en autonom stat, som, då tiden är mogen, kan få anslutning till ukrainarna vid Dnjepr.

Var har Polen nu den store, starke och vidsynte statsman, som kan lotsa statsskeppet ut ur bränningarna, då det skall börja sin världsomsegling? Tyvärr saknar Polen en sådan, och det har ännu icke ens en president för sin nyskapade republik. Polen, liksom de andra slaviska statsbildningarnaöver huvud, kräver en stark regering, som kan hålla stången mot det demagogiska mångväldet i demokratiens och den exklusiva nationalismens tecken. Den polska diplomatien har i alla tider gjort sig känd för stor smidighet, men av verklig statskonst kan ej mycket spåras. Ett färskt exempel är den nyligen avgångne utrikesministern Sapieha, vilkens kanske enda förtjänst var, att han är en gentleman och bärare av ett historiskt namn. Men huru ömklig ter sig ej hans diplomatiska verksamhet gent emot hans kollegas i Prag, Beneš, som under outröttliga resor till den "stora" och den "lilla" ententen skurit den ena lagern efter den andra! Såsom mannen, den där skall göra't, utpekas *Jósef Pilsudski,* vilken ock torde få många röster vid det stundande presidentvalet. En verklig statsman är dock Pilsudski näppeligen. Han har gjort ett storverk genom att samla folket som en ny Kosciuszko och lägga en grund till det nya riket, men han torde ej ha de kvalifikationer, som krävas för det inre uppbyggandet. Han är dock folkhjälten, som i sin personlighet och i sitt äventyrliga liv representerar de bästa sidorna av den polska karaktären, och han gav mig, trots det flyktiga sammanträffandet, intrycket av en stark personlighet, om jag också icke föll i den exalterade förtjusning, som grep den alltid överspände och apokalyptiskt fjärrskådande Merezjkovskij, då denne ryske författare under sin vistelse i Warszawa hade fått äran av en audiens hos honom.

Hans levnadshistoria kan läsas som en roman. Vår bistra tid saknar ej heller sina "romantiska" heroer, och om världskriget har förstört oerhört mycket, har det ock alstrat stora personligheter, vilka, det förutan, alldeles skulle ha trängts i skuggan. För 30 år sedan var Pilsudski deporterad i östra Sibirien, för 20 år sedan satt han fängslad i Warszawas citadell och för 5 år sedan i ett tyskt fängelse. Nu residerar han som polsk riksföreståndare i det f. d. rysk-kejserliga Belvederepalatset bortom Lazienki-lustslottet, där för snart etthundra år sedan storfurst Konstantin Pavlovitj hade utövat sitt skräckregemente.

Pilsudskis yttre har icke något särskilt imponerande. I sin enkla krigaruniform skulle man kunnat taga honom för vilken vanlig officer som helst. Jag hade nästan väntat att hos honom finna en svag likhet med vår Branting på grund av porträttets buskiga mustascher, skarpa profil och upprättstående, korta hårkam. Men intet av allt detta! Den polske statschefens små skarpa ögon ha intet av den f. d. svenske statschefens djupt själfulla, nästan lyriskt vemodiga blick, och det något torra humoristiska skratt, varmed han stundom kryddade sina enkla ord under vårt samtal, är fjärran från Brantings hjärtevinnande leende. Trots en nyss övervunnen sjukdom är den smärte, starkt byggde Pilsudski full av spänstighet och energi. Men om vår socialisthövding hade försmäktat många år i Sibirien, irrat som ett hetsat villebråd i Litauens skogar och slitit fästning i Tyskland, skulle han kanske ock fått något av Pilsudskis strama krigarväsen.

Ättling av en gammal litauisk adelssläkt, i vars ådror även polskt och vitryskt blod flöt, föddes han i Zulow nära Wilno 1866, då Muravjevs skräckvälde kulminerade efter januariresningens undertryckande. Den nästan ruinerade familjen måste flytta in till Wilno, där Józef redan på skolbänken fick kroppslig känning av den ryska reaktionen, men just därigenom närdes den patriotiska frihetslust, som han fått i arv av sin intelligenta, djupt religiösa mor. Sina medicinska studier i Charkov måste han avbryta, då detta ryska universitet stängdes på grund av studentoroligheter. Återkommen till hembygden, blev han själen i ett polskt revolutionärt ungdomsförbund. År 1887 kommo ryska revolutionärer till Wilno för att förbereda ett attentat mot Alexander III, men Pilsudski var döv för dessa locktoner. "Polackernas revolutionära plikt är att kämpa mot det ryska förtrycket, men icke att verka för en ändring i den ryska regimen, varsföljder för Polen kunde bli tvivelaktiga. Som socialist är jag motståndare till terroristisk agitation."

Hans bror Bronislaw, etnograf av facket, invecklades emellertid i attentatsprocessen och dömdes till 15 års deportation. Även Józef blev misstänkt och dömdes till 5 års sibirisk förvisning. När han återkom 1892, bildade han i Warschau för Polens oberoende en politisk grupp, varur framgick P. P. S., det polska socialdemokratiska partiet, och grundade en tidning "Robotnik", vars redaktör, förnämste medarbetare och sättare han själv blev. Han utvecklade en livlig propaganda och spred sitt blad från fabriksstaden Lódz i väster till Litauens småstäder i öster, men tryckeriet upptäcktes, och Pilsudski inspärrades i Warszawacitadellets X. paviljong. När en rysk gendarmeriofficer uttryckte sin förundran över att en polsk adelsman kunde stå i spetsen för ett "samhällsupplösande" arbetarparti, svarade Pilsudski: "Saken skulle kanske synas er mindre orimlig, om ni betänkte, att mina förfäder redan voro fria medborgare, när edra ryska furstar redo på edra bojarers ryggar." Från fängelset flyttades han till sjukhuset genom en list, i det att en vän, som nu är professor i Warszawa, i en läkares förklädnad utfärdade sjukbetyg åt honom. Och så slog åter frihetens timme.

År 1905 for han till Japan för att organisera myteri i den ryska hären, men den japanska regeringen ville ej lämna honom vapen, och nu fick han klart för sig, att det polska folket måste lita på sina egna krafter. Efter den ryska revolutionens misslyckande organiserade han i stillhet ett nationalvärn, som på egen hand skärmytslade med ryssarna, men när många av hans kamrater ertappades och avrättades, flyttade han sin verksamhet till Krakau, där grunden lades till en polsk nationalarmé, 10,000 man stark. Han bidade sin tid, och den kom med det förlösande världskriget.

Pilsudskis plan var klar. Polackerna skulle med nöje hälsa tyskarna som räddande änglar, men sedan Ryssland blivitoskadliggjort, skulle sambandet med tyskarna lösas. Pilsudski tog överbefälet över de polska legionerna och överskred den 6 aug. 1914 den ryska gränsen, vilket hade till närmaste följd, att storfurst Nikolaj Nikolajevitj utfärdade sin svassande proklamation för att locka polackerna på sin sida. Men samtidigt organiserade Pilsudski

en polsk militärkår ("P. O. W."), som oberoende av centralmakterna skulle arbeta för Polens självständighet. När han 1916 nedlade kommandot över legionerna, som måste kämpa i de tyska lederna, sökte centralmakterna få honom på sin sida genom kejsarproklamationen den 3 november 1916. Men detta löfte om Polens partiella oavhängighet kom för sent. Pilsudski sökte förmå Österrike att ge sitt bifall till att en självständig polsk armé bildades, men Österrike vägrade och internerade honom i Krakau. När Pilsudski hellre ville upplösa legionerna än göra dem till redskap åt tyskarna, blevo de med flit skingrade till olika förläggningsorter. Då han formligt vägrade att avlägga trohetsed åt centralmakterna, häktades han för högförräderi och inspärrades i Magdeburgs fästning. Den tyska omvälvningen öppnade fängelsets portar för honom, och han återkom 1918 till sitt land enhälligt hälsad som dess befriare och förste styresman — samma år som Masaryk hemvände till Prag efter sin fyraåriga odyssé och enstämmigt korades till den tjechoslovakiska republikens förste president.

Men härtill inskränker sig ock likheten mellan dessa båda statsgrundare, som världskrigets stormböljor lyftat till samhällets högsta toppar. Masaryk är framför allt den djupsinnige tänkaren, av vilken världskriget skapat en stor statsman, vilkens andliga vigör förskönar och föryngrar sjuttioåringens av grubblerier och studier något tärda anletsdrag. Pilsudski är rätt och slätt soldaten och agitatorn, väderbiten och fårad av fysiska strapatser. Och det återstår att se, om han med samma fasta hand kan styra den polska farkosten, som då han hjälpte till att bygga och sjösätta skrovet.

*

Från Belvedere och Lazienki leder in till själva staden en lång allé, Warszawas vackraste promenadväg. Där satt på bänkraderna under min vandring en massa människor, som bidade våren, förebådad av ljumma fläktar och späd grönska. En sådan vår hade det ock varit år 1811, när Napoleon ryckte österut på sitt tåg till Moskva. Då fylldes ock polackernas hjärtan med ljusa förhoppningar, som återspeglade sig i Mickiewicz' nationella hjältedikt. Men på den korta våren följde en lång höst och en förfärlig vinter. Måtte det icke upprepas nu!

Det är med svidande hjärta, som jag målat det nya politiska Polen i delvis mörka färger. Jag har hittills gällt som ärlig vän av Polen, och jag ämnar förbliva det, ty jag har hög tanke om dess litteratur och vetenskapliga arbete och är fullt medveten om de urskuldande svårigheter, som den polska statens konsoliderande innebär. Men vilja polackerna behålla sina gamla sympatier i Europa, åtminstone hos de "neutrala", är det av stor vikt för dem, att de följa en både klok och högsinnad politik — icke blott mot Litauen och Ukraina, utan ock mot Tyskland, om de verkligen vilja vara civilisationens utpost i öster. Och om Polens oberschlesiska politik skulle spränga ententen, vore det kanske sorgligast för polackerna själva, ty huru bristfällig denna entente än må vara, är den dock för närvarande den enda säkra grundvalen för ett stabiliserat Europa och polackernas bästa skydd. Talet om "polsk imperialism" må vara obefogat, men för misstanken om chauvinism kan nationen icke fritagas, och de historiska slagorden om Jagiellonernas "fridsamma idé" och polackernas "milda blod" äro för närvarande tomma fraser.

Men varför skulle polackerna särskilt gå fria från den landhunger, som i all synnerhet gripit de slaviska folken efter den stora världskraschen? Det är ock i viss mån ursäktligt, om den relativt så lätt och fort återvunna friheten i början stiger åt huvudet på de tre bröderna, som nu funnit varandraunder samma tak, och väcker aptit efter *alla* territorier, över vilka den gamla adelsrepubliken en gång har härskat, men vilkas rent polska karaktär är omtvistad. Men icke minst gäller det att välja den rätta taktiken och de ärliga kampmetoderna. Med blotta pockandet eller med zajazdkupper kommer man icke långt.

Polackerna ha kanske sitt svåraste befrielseverk framför sig, och deras läge är alltid hotat, så länge ett uppretat och i sin ordning revanschlystet Tyskland över Polen kan räcka handen åt ett restaurerat Ryssland. Ett starkt, odelat Polen bör ligga i Europas intresse, men om det i sin självtillräcklighet stöter från sig alla sina grannstater, dömer det sig till en isolering, som kan ha ödesdigra följder.

Men även här måste något gott uppstå ur Romanovs och Habsburgs ruiner, om också den nuvarande östra horisonten är mycket molnhöljd. Världshistorien mäter icke med små tidsmått i månader eller år, och den stora brytningsperioden kräver sin tid för den stora omdaningsprocessen. Det polska folket har med heder överstått den

värsta prövning, som pålagts ett folk, och genom bittra erfarenheter bör det taga nyttig lärdom för framtiden. Det teatraliska utropet, som lagts i Kosciuszkos mun, då han togs till fånga av ryssarna, *Finis Poloniæ,* är en bevislig osanning. Det skall helt visst ej heller kunna upprepas, och någon svensk skald må aldrig få anledning att, såsom Snoilsky på 1860-talet, kväda om Polen:

”Där gror ej strå. Där är allt liv förött.”

DEN TJECHOSLOVAKISKA REPUBLIKEN.

I.

Denna statsbildning var den första inom den slaviska världen som en naturlig följd av världskrigets omvälvningar. Den uppsteg ur Habsburgs ruiner med samma naturnödvändighet, som när en mogen frukt faller från trädet. Problemet tycktes vid första påseendet mycket svårlösligt, och själv hade jag i förstone mina starka tvivelsmål, därför att de båda nationer, som i historisk tid bebott Böhmen och Mähren, tyskar och slaver, icke kunna skiljas genom en geografisk formel, utan äro på sina ställen så insprängda i varandra, att de icke kunna utan våld tudelas. Böhmen, delvis även Mähren, bildar av naturen ett bestämt avgränsat land, och båda nationerna kunna betraktas som autochtoner, d. v. s. besitta samma ursprungliga hemortsrätt. Ja, tyskarna ha härvidlag till och med försteget, eftersom de germanska markomanerna funnos på högplatån vid Elbes floddalar söder om Erz- och Riesengebirge, innan slaverna gjorde sig bofasta i det land, som fick sitt historiska namn av de keltiska bojerna.

Kanske går ingen av de slaviska statsbildningarna en lyckligare framtid till mötes än tjechernas, om man får döma efter prologen. Men intet slaviskt folk har heller varit så bra rustat för sitt självständiga värv som dessa tjecher, därför att de genom det geografiska läget stått den allmännaeuropeiska odlingen närmast och just genom den hårda tyska skolan lärt sig arbeta praktiskt och målmedvetet. Tjechen handlar som en german i god mening, hans tänkande har något gemensamt även med den tyska logiska grundligheten, och härtill kommer hans äktslaviska temperament, livligt och lättrörligt, initiativlystet och nationellt-demokratiskt, men utan den ryska lojheten eller trögheten, utan den religiöst svärmiska, nästan mystiska självöverskattningen hos polackerna eller den alltför bullersamma patriotism, som hos serberna någon gång kan slå över i chauvinism eller aggressivt utvidgningsbegär.

Och tjecherna ha i själva verket haft den suraste erfarenhet av det gamla Habsburg. Deras land blev visserligen icke sönderhackat av tre örnar, såsom fallet var med Polen, men det utsögs grundligt av en enda makt, Habsburg, och efter de protestantiska tjechernas nederlag i början av det trettioåriga kriget (slaget på Vita berget vid Prag 1620), förtyskades och fördummades tjecherna totalt genom den jesuitiska propagandan. Det österrikiska Polen hade ändå tillfredsställelsen att redan 1817 kallas *konungariket* Galizien och fick efter det tysk-österrikiska kriget 1866 en mycket vidsträckt självstyrelse med egen minister i Wien. Men Böhmen—Mähren blev helt enkelt ett österrikiskt "arvland", som till Wien måste lämna en god del av sina inkomster och naturliga tillgångar för Habsburgs egoistiska stormaktssyften i tysk anda, och trots de separatistiska upplösningstendenserna i Österrike föll det aldrig Frans Josef in att genom en så enkel handling som t. ex. en kungakröning i Prag söka bryta udden av tjechernas opposition. Ett konungarike Böhmen hade kantänka varit sårande för den övermodiga magyariska "æresfölelsen"!

Huru än det forna Österrike kommer att omgestaltas, tror jag, att den tjechiska staten skall bliva den tongivande däri. Det är tjechernas förtjänst, att redan före världskriget åtskilligt sopades bort av den byråkratiska slentrianoch det militäriska damm, som hade lagrat sig över det skröpliga Habsburg. Ämbetsmännen i den nya staten äro unga krafter, praktiska, energiska och målmedvetna. I fråga om redbarhet, handlingskraft och

samhällsordning hava alla andra slaviska folk utan undantag mer eller mindre att lära av detta tjechiska folk, som har överlevt både husit-fejdernas och det trettioåriga krigets stormar och som alltid gått i spetsen för folkliga rörelser, stundom mycket radikala och revolutionära, men alltid på bred, folklig grund. Det är fyllt av denna protestantiska anda, som besjälade "Guds stridsmän" under medeltidens religionskrig, och som förde Hus på bålet och drev Komenský (Comenius) i landsflykt till Sverige.

Under världskrigets vapenslammer försiggick den tjechiska nybildningen på ett stillsamt, nästan omärkligt sätt, och från intet håll, ej ens tyskt, förspordes någon öppen protest däremot. Något överraskande var det i själva verket icke, ty den politiska pånyttfödelsen var förberedd genom halvtannat århundrades samhällsarbete, som från början hade ställt sig på demokratisk, kulturell grund i upplysningens tecken. Den tjechiska renässansen går tillbaka till Josef II:s dagar, då den "upplysta despotismens" tyska bildningssträvanden i förening med det väckta intresset för jämförande språkforskning och folkpoesi indirekt främjade även den slaviska emancipationen. Det var den gamla goda tiden, då det tyska Wien också var en slavisk kulturhärd och då tysken Herder uppammade en sådan äktslavisk, men på samma gång universell vän av ett ideellt "nationernas förbund" som den slovakiske skalden och predikanten Kollár, vilkens äkta humanitet icke får bedömas efter hans barnsligt polemiska utfall mot tyskarna i den misslyckade Danteimitationen "Slávas dotter". Men Böhmen och Mähren voro vid slutet av det adertonde århundradet totalt förtyskade, åtminstone i städerna, och på politisk frigörelse var ännu icke att tänka. Visserligen hölls 1848 en s. k.slavisk kongress i Prag, men om den eljest skulle kunnat bära någon politiskt frukt, vilket *då* var mycket osannolikt, sörjde den österrikiska regeringen nitiskt för att den slaviska sammanslutningen blev ett fiasko. Palacký, en av det slaviska Böhmens banbrytande patrioter, måste offra politiken och odelat ägna sig åt sin historiska forskning, vilket blott var till lycka för Böhmen och för honom själv, men andra hamnade i österrikiska fängelser eller måste gå i landsflykt. Belägringstillstånd proklamerades i Prag 1849—53, och den enda betydande tjechiska tidningen "Národní noviny" indrogs. Först efter 1861 började den tjechiska nationen göra sig hörd i parlamentet och tum för tum arbeta sig fram mot sitt självständighetsmål genom de ständiga kompromisser och partipolitiska geschäftsmanipulationer, som i så många årtionden voro betecknande för den österrikiska statskonsten.

Liksom för polackerna kom världskriget som förlossaren för tjecherna, men här betingades segern närmast genom tyskarnas nederlag, varemot tyskarnas framgångar mot Ryssland möjliggjorde Polens återupprättande. Under det att de tjechiska legionerna såväl i Frankrike som i Ryssland kämpade mot det gamla Österrike, smiddes ännu skarpare vapen av de tjechiska exulanterna i Paris, London och Förenta staterna, framför allt av de båda, som nu i främsta rummet leda den tjechoslovakiska republiken, båda lärda män: filosofen och sociologen Masaryk och Beneš, docent i sociologi vid universitetet och språklärare vid Prags handelshögskola. Den snabbhet, varmed den nya staten uppbyggdes, visar bäst, att jordmånen var väl förberedd och planen omsorgsfullt uppgjord.

Den 28 oktober 1918 bildades en nationalkommitté av samtliga partier, som i förening med sokolister (idrottsmän) övervakade ordningen och övertog förvaltningen efter de avsatta österrikiska myndigheterna. En av dess första uppgifter blev att rensa det slovakiska territoriet frånmagyarerna, upphäva censuren samt omlägga post- och telegrafväsendet. Redan den 14 november 1918 konstituerades en nationalförsamling under presidium av d:r Kramař, det ungtjechiska partiets ledare och under världskriget liksom Masaryk dödsdömd som högförrädare. Enhälligt valdes till president Masaryk, och den första regeringen bestod av tre socialdemokrater, tre nationaldemokrater, fyra agrarer, tre socialister, två slovaker, en klerikal och en "vilde". Nationalförsamlingens första stora beslut fattades den 16 april 1919. Då antogs den nya jordegendomslagen, varigenom 17,000 kvadratmil jord, som tagits av tyskarna 1620, återbördades till den nya staten.

Den nya författningen antogs den 29 februari 1920 i den nya riksdagslokalen, det forna konstmuseet Rudolfinum vid Moldau nedanför Karlsbron. Det gamla lantdagshuset på andra sidan floden har sålunda spelat ut sin otacksamma roll. Denna grundlag, fördelad på 134 paragrafer, är, såsom man på förhand kunde vänta, hållen i demokratisk anda. Den lagstiftande makten ligger enbart hos folket, representerat av en senat och en deputerad kammare. Den förra består av 150 ledamöter, valda för en period av 8 år, och för rösträtt till senaten krävs en

ålder av minst 26 år, för valbarhet minst 45 år. Deputeradekammaren består av 300 medlemmar, valda för 6 år; för rösträtt kräves ett åldersminimum av 21 år, för valbarhet 30 år. Alla riksdagsval måste företagas på en söndag. Även kvinnor äro både röstberättigade och valbara till båda kamrarnaFör närvarande sitta 8 kvinnor i deputeradekammaren., som själva utse sina resp. presidenter. För beslutande av krig och grundlagsändringar erfordras tre femtedelar av samtliga röster, för åtal mot republikens president och regering två tredjedelar. I händelse riksdagen är försatt ur verksamhet, tillsättes ett permanent riksdagsutskott av 16 deputerade och 8 senatorer. Båda kamrarna ha samma motionsrätt utom i fråga om ärenden rörande budget och härväsen, vilka först skola

behandlas i deputeradekammaren. Grundlagen föreskriver full likställighet mellan könen, utan avseende på nationalitet, ras eller konfession, och minoriteternas rätt skall lagligt skyddas. Den verkställande makten representeras i främsta rummet av presidenten, som väljes för en period av sju år. Han har rätt att sammankalla och upplösa riksdagen, som skall sammanträda två ordinarie gånger om året.

Den 15 juni 1919 förrättades de första kommunala valen, som utföllo sålunda: socialdemokrater 24 %, agrarer 21 %, tjechoslovakiska socialister 20 %, klerikala folkpartiet 16 %, nationaldemokrater 10 %, "vildar" och diverse grupper 9 %.

Det tjechiska partiväsendet är ej så komplicerat och mindre suddigt än i andra slaviska nybildningar, ty de olika partierna — inalles 8 tjechiska — ha uppstått ur den samfällda oppositionen mot Habsburg ooh dess förut dominerande tyskhet. Men utom dessa 8 partier finnes det 6 tyska partier och 2 magyariska. Ej långt efter 1848 — "det galna året" — lades grunden till ett allmänt tjechiskt folkparti, som till ledare fick historikern Palacký och hans måg baron Rieger. Det hade ännu näppeligen ett bestämt program, utan sökte genom patriotiska upplysningsskrifter väcka den nationella känslan över huvud och egga folket till sammanhållning gent emot den övermäktiga tyskheten. Detta folkparti kunde dock ännu föga göra sig hört i det politiska livet, så länge den österrikiska parlamentarismen gick i den tyska Wienregeringens och byråkratiens ledband.

Den polska resningen 1863 vållade en meningsskiljaktighet, som förr eller senare måste leda till splittring, i den mån som det tjechiska medvetandet blev livligare. De äldre, mer moderata elementen, med Rieger i spetsen, ställde sig på ryssarnas sida, varemot de yngre, radikalare sympatiserade med polackerna. Brytningen blev definitiv 1868, då grundstommen av det gamla folkpartiet konstituerade sig som det gammaltjechiska partiet, vilket ännu stod kvar påösterrikisk författningsgrund och sökte sina inflytelserikaste anhängare bland den böhmiska feodaladeln, "Grossgrundbesitz". Det gammaltjechiska partiet bidrog kraftigt till upprättandet av Prags tjechiska universitet 1883 och till Stremayerbeslutet av år 1880 om det tjechiska språkets användning i domstolar och ämbetsverk vid sidan av tyskan. Dess förnämsta språkrör var en lång tid den på tyska skrivna tidningen "Politik". Partiet förlorade dock allt mer i betydelse, och när de s. k. punktuationerna av år 1890 om Böhmens språkliga tudelning (med slutet tyskt område) och minoritetsskydd föllo igenom, försvann den store patrioten Rieger från den politiska arenan.

Den obestridliga ledningen övertogs nu av det *ungtjechiska* partiet, som i sig uppsög landets bästa politiska och intelligenta krafter och ställde sig på rent nationell självständighetsgrund. Dess båda förnämsta organ blevo det av d:r Julius Grégr 1861 grundade "Národní listy", som allt fortfarande är det slaviska Böhmens största och mest spridda tidning, och "Lidové noviny", som i Brünn (Brno) redigerades av politikern, advokaten Adolf Strandský. Det ungtjechiska partiet, som definitivt konstituerade sig 1874, uppställde följande huvudkrav: erkännande av Böhmens statsrättsliga ställning, fri obligatorisk skolundervisning samt religions- och samvetsfrihet.

Det starkaste partiet i riksdagen är för närvarande det socialdemokratiska, som består av 74 tjechiska deputerade och 41 senatorer samt 31 tyska resp. 16. Det är också naturligt, att socialdemokratien skulle slå djupa rötter i Böhmen, ty det sociala draget i dess historia kan spåras allt ifrån den tjechiske tolstojanen Chelčický i medeltiden. På grund av de stränga censurförhållandena i det gamla Österrike kunde de tjechiska socialdemokraterna dock först relativt sent utbilda sig till ett politiskt parti och måste i förstone ansluta sig till de tyska meningsfränderna och Internationalen. Tjechiska socialdemokrater deltogo i de allmännakongresserna i

Gotha och Paris. Först 1897, då det österrikiska riksrådet (parlamentet) fick sin ur den allmänna rösträtten framgångna femte valkuria, kunde den tjechiska socialdemokratien bilda en egen fraktion under ledning av Němec m. fl. och med "Pravo lidu" som organ.

Men även här förnekade tjecherna icke sin nationella egenart, ty omedelbart efter den allmänna rösträttens införande i Österrike organiserades 1897 det tjechoslovakiska nationalsocialistiska partiet, som till ledare fick Klofač och till organ den spridda tidningen "České slovo". Det ställde sig på nationell grund, upptog ungtjechernas statsrättsliga krav och höll strängt på det tjechiska språkets företräde. Partiet rekryterades huvudsakligen ur småhantverkarnas led, överensstämde i sina sociala krav med den internationella socialdemokratien, var antimilitaristiskt och hade väl i början fått en smula antisemitisk anstrykning, ehuru den böhmiska judefrågan på långt när icke har samma "brännande" karaktär som i Polen. Särskilt på det uppväxande släktet har partiet verkat upplysande genom sina socialistiska ungdomsföreningar. Men dessutom finns ett s. k. arbetarnas framstegsparti, representerat av några relativt fåtaliga högersocialister, och på tyskarnas sida ett kristligt socialistparti, som närmast motsvarar det katolska tjechoslovakiska folkpartiet. Det omhuldas visserligen av vissa aristokrater (Schönborn, Lobkowic, Kinský), men spelar näppeligen någon roll i det politiska livet.

Däremot torde Böhmen sakna jordmån för anarkistiska experiment. Visserligen är den tjechoslovakiska republiken också lyckliggjord med "hemmabolsjeviker", särskilt efter fraterniseringen med ryssarna i de sibiriska fånglägren, men den upplyste och i allmänhet burgne tjechiske bonden och industriarbetaren slår dövörat till för kommunistiska locktoner. Presidenten Masaryk, själv framstående sociolog och utmärkt kännare av den ryska litteraturen, framhöll i sittförträffliga programtal bolsjevismens teoretiska ohållbarhet och dess praktiska meningslöshet för västslaverna.

De gamla adliga jorddrottarna, "Grossgrundbesitzer", ha avlösts av det tjechiska (och tyska) agrarpartiet, som dock icke heller är högkonservativt längre, utan har demokratiserats ooh särskilt lägger an på praktiska reformer. Det konstituerades redan 1903, men en förberedelse var gjord redan 1896 genom grundandet av en böhmisk jordbrukarförening. Man kan sålunda knappt tala om någon "reaktionär" österrikisk strömning i detta burgna bonde- och industriland, den skulle i så fall ha funnit sitt förkroppsligande i de tjechoslovakiska nationaldemokraterna, som närmast representera "högern". Och ännu märkas inga starkare slitningar mellan "liberaler" och socialdemokrater, ty båda stå på nationell grund och hysa lika varmt intresse för folkupplysningen. Redan innan den böhmiska staten själv kunde ta hand om folkbildningen och ännu måste på den parlamentariska kompromissens väg tigga understöd av regering och riksråd för sina kulturella önskemål, sökte man på både germanskt och slaviskt håll främja folkupplysningsarbetet. Såväl Deutscher Schulverein som Matice Školská ha inlagt stora förtjänster om nyttiga kunskapers spridande i samhällets bredare lager. Antalet analfabeter i hela republiken är högst 3 %, men i Böhmens och Mährens tysk-slaviska distrikt knappt 1 %.

*

Vill man särskilt utpeka en person, som i främsta rummet har verkat för denna demokratiska republik, vars framtid synes mig löftesrikare än de andra slaviska statsbildningarnas, kan det icke råda någon tvekan. Mannen heter *Masaryk.*

Tomaš Masaryk föddes den 7 mars 1850 i den lilla staden Hodonin (Göding) i sydöstra Mähren vid floden Morava (March) på gränsen till Ungern. Hans far, som var avslovakisk börd (modern härstammade från Tyskland), tjänade som kock på en herrgård. Sin första knapphändiga undervisning fick sonen i kyrkoskolan, sedan i en tysk folkskola. Enär han var för ung för att kunna komma in på lärarseminariet, stannade han en tid kvar i Hodonin, där han gav pianolektioner, och fick sedan plats i Wien hos en låssmed, hos vilken hans mor hade tjänat. Han härdade dock ej ut länge där, utan återvände till sin födelsebygd och lyckades komma in på gymnasiet i Brünn efter studier på egen hand, samtidigt med att han gav lektioner åt andra. Men då han vägrade att bikta sig för den katolske religionsläraren, måste han avbryta skolgången i sjätte klassen och begav sig till Wien, där han lyckades taga studentexamen 1872 och inskrevs vid universitetet.

Efter en avhandling om Schopenhauers pessimism promoverades han till filosofie doktor 1876 och studerade

sedan filosofi i Leipzig, där han knöt bekantskap med en ung amerikanska, dotter till en försäkringstjänsteman i Brooklyn, Garrigue, vilket namn han upptog som sitt eget. Efter ett besök i Amerika 1878 blev hon hans maka. I detta äktenskap föddes fyra barn, två söner, av vilka den äldre, Herbert, dog under världskriget som målare vid 35 års ålder, och Jan, legationsråd, samt döttrarna Alice och Olga, av vilka den äldre blev filosofie doktor och nu är president i tjechoslovakiska Röda korset.

Efter privatdocentur i Prag kallades Masaryk 1882 till e. o. professor i filosofi vid det tjechiska universitetet och begynte sina mycket uppmärksammade föreläsningar med en kritisk utredning av Humes skepsis. På grund av motstånd från klerikalt och konservativt håll dröjde det dock ännu 16 år, innan han blev ordinarie professor i ämnet. Frukterna av hans vetenskapliga verksamhet föreligga i studier om Hume, Pascal, den konkreta logikens lagar och marxismen. Den bekämpade han skarpt för dess ringaktning av de andliga värdena, förnekade frasen om absolut jämlikhet ochfördömde den kommunistiska utopien. Som filosof var han icke banbrytande eller originellt skapande, hans styrka låg i den formella klarheten och den logiska skärpan. I äktböhmisk anda sökte han en försoning mellan tro och vetande, bekämpade icke mindre den ekonomiska materialismen än den känslosamma mystiken och trodde fast på en personlig Gud och på själens odödlighet.

Masaryk är dock snarare sociolog än filosof. Hans grundliga studie om den ryska slavofilismen (Zur russischen Religions- und Geschichtsphilosophie, 1914) röjer hans klara blick för det historiska sammanhanget och för folkpsykologi. Mest populär som författare blev han kanske genom den på tyska skrivna boken om självmordet (1881) som den moderna civilisationens sociala massföreteelse. I denna skrift sökte han visa, att självmordens ökning i vår tid kommer sig av den moderna civilisationens irreligiositet, dess halvhet och karaktärslöshet, den förståndsmässiga ensidigheten i folkuppfostran samt den överhandtagande nervositeten. För sina idéer skaffade han sig språkrör i de av honom redigerade tidskrifterna "Athenæum" (1883—90) och "Naše doba" (efter 1893) med tungt vägande inlägg i tidens sociala och litterära frågor. Banbrytare för en mer nykter historisk uppfattning blev han 1887, då han i "Archiv für slavische Philologie" med glänsande bevisföring ådagalade, att de på sin tid så prisade Králodvorský (Königinhof) och Zelenohorský (Grünberg) handskrifterna om det slaviska Böhmens lysande forntid och ursprungliga kultur voro förfalskade och fabricerade i början av 1800-talet. Denna litteraturhistoriska bragd blev ock en nationellt historisk genom att skingra en del romantiska dimmor och leda den historiska forskningen in på mer objektiva banor enligt moderna arbetsmetoder. En svuren fiende till all svulst och frasen, har Masaryk som stilist stundom gått till en motsatt ytterlighet av något "torr" rationalistisk ordknapphet och som litteraturkritiker kanske icke alltid varit fullt lycklig iden estetiska värdesättningen, t. ex. i bedömandet av en så komplicerad poetisk salamandernatur som det universella skaldesnillet Vrchlický.

Men med sin universella läggning förblev Masaryk en god patriot, och hans studier inriktades tidigt på Böhmens samhällshistoria genom folkpsykologiska studier om kyrkoreformatorn Hus, den panslavistiske poeten Kollár, den spirituelle publicisten Havliček m. fl. För Masaryk lyste samma humanitetsideal, som hade föresvävat den store pedagogen Komenský (Comenius) och Böhmiska brödernas frikyrkliga församling. Själv utgången ur Kants skola, är Masaryk så långt ifrån någon "tyskhatare", att han fastmer alltid betonat, att tjechernas historia icke får betraktas som en utrotningskamp mot tyskheten, utan endast som en frigörelse från dess politiska övertag. I en skrift till de tjechiska studenterna framhöll han vikten av att de unga icke blott måste lära sig tyska, utan ock ett annat "kulturspråk" för att icke stelna i nationell isolering.

Det var sålunda icke underligt, att Masaryk tämligen snart kom att spela även en politisk roll. Han invaldes 1891 i det österrikiska riksrådet med ungtjechisk partibeteckning, men nedlade mandatet redan 1893 och utträdde samtidigt ur detta parti. Kring sig samlade han en liten grupp radikala meningsfränder och grundade en tidning "Čas", samlingshärden för de s. k. realisterna, vilka, såsom namnet antyder, togo hänsyn till den nutida verkligheten i demokratisk anda, men stodo mer främmande för ungtjechernas ensidiga krav på en speciell "böhmisk statsrätt" i historisk-akademisk mening. De yrkade på oinskränkt pressfrihet och allmän rösträtt utan skillnad på kön, konfession eller ras. Dessa "realister" bildade 1897 det tjechiska folkpartiet, som 1907 ombildades under namnet tjechiska framstegspartiet. Såsom dess representanter invaldes Masaryk och professor Drtina i riksparlamentet 1907 och 1911. Här väckte hans inlägg stort uppseende genom oförskräckta avslöjanden

avmissförhållanden. Redan 1899 skar Masaryk sin första lager som samhällsanklagare i den beryktade antisemitiska Polna-rättegången, då en jude vid namn Hilsner falskeligen beskylldes för ritualmord. Men ännu större vart hans seger 1909, då han i den ryktbara processen Friedjung—Vasitj avslöjade den österrikiska diplomatiens ränker i Belgrad.

Masaryks inflytande beror närmast på hans omutliga rättrådighet och nobla personlighet, kulturellt förfinad genom en universell bildning och på samma gång hjärtevinnande genom sitt enkla, folkliga sätt. Sitt humanitära intresse har han särskilt visat genom att främja en sund folkbildning och nykterhet (själv är han absolutist) samt genom att taga hänsyn till minoriteterna. Som bevis på hans oegennytta må blott anföras ett fall. Under sin universitetstid hade han en god vän i en judisk fabrikant Flesch, som av svårmod begick självmord och testamenterade hela sin förmögenhet till Masaryk. Men dessa 60,000 gulden ville Masaryk icke begagna för egen del, utan anslog dem åt medellösa studenter.

Icke minst verkade han på det religiösa området som en äkta son av Hus och de Böhmiska bröderna. När påven år 1870 proklamerade sin beryktade ofelbarhetsdogm, bröt professor Masaryk officiellt med påvedömet och utträdde ur den katolska statskyrkan 1880. Han gick i spetsen för den protestantiska rörelsen "Los von Rom!" och anklagades 1910 av ärkebiskop Schönborn för kätteri. Men den tiden är lyckligtvis förbi, då kättare brännas på bål som Hus "till Guds förökade ära". Med hans kyrkliga opposition lades ett protestantiskt frö, som redan har börjat bära frukt, i det att flera hundra katolska präster i Böhmen trotsat påvekyrkans onaturliga celibat och ingått äktenskap i stället för att hålla sig med frillor, såsom seden eljest varit i den katolska världen. I den tjechoslovakiska republiken stå, enligt den officiella statistiken 12 millioner katoliker mot knappt 1 million protestanter (därav många slovaker), men i själ och hjärta är tjechen allt fortfarande protestant, utan katolsktbigotteri, och upprättandet av en självständig tjechisk statskyrka, oberoende av Rom, är troligen blott en snar tidsfråga.

Det är denne ovanlige man, som har skapat den nya republiken och från kojan stigit upp till det ståtliga slott i Prag, där förut tyska kejsare och tjechiska konungar residerat. Världskriget slungade den lärde samhällstänkaren ur det anspråkslösa arbetsrummet, och en flerårig landsflykt begynte, som slutade med den lysande framgången.

Redan före krigsförklaringen mot Serbien hade Masaryk vid ett samtal med ståthållaren i Prag, greve Thun, påpekat vådorna av ett sådant steg med oberäkneliga följder. Han stack ej heller under stolen med tjechernas olust att slåss för tyskarnas skull mot sydslaver, eventuellt ock mot fransmän och ryssar. Dessa förklaringar lära ha gjort starkt intryck både på Thun och på ministerpresidenten greve Stürgk, men det var för sent. Krigspartiet i Wien tog överhand, och Masaryk fick rätt i fråga om både tjechernas krigsolust och krigsförklaringens "oberäkneliga följder". Masaryk lämnade sitt land i december 1914, ledsagad av sin yngre dotter Olga, och dömdes till döden som högförrädare, medan hans äldre dotter Alice blev häktad och ställd under polisbevakning, och sonen Jan stacks in i ledet. Men den fyraåriga landsflykten blev en oavbruten agitationsresa från tjechiska fångläger i Ryssland och genom Sibirien till Förenta staterna. *Austria est delenda,* Österrike måste förstöras!

Om detta politiska nomadliv förekomma några notiser i en i bokhandeln otillgänglig tryckskrift, varav ett exemplar finns i Stockholms kungliga bibliotek. Det är ett slags politiskt förbrytaralbum, som polispresidiet i Prag 1917 konfidentiellt utgav rörande "hochverräterische Umtriebe von österreichischen Tschechen im Auslande". I detta syndaregister figurerar ock Masaryk bland mindre notabla missgärningsmän. Man får därav veta, att han, son till en"Herrschaftsdiener", först begav sig till Italien och sedan till Schweiz, där han höll "högförrädiska" tal vid två fester med anledning av 400-årsjubileet för Jan Hus. I Paris organiserade han den tjechiska agitationen i utlandet i förening med den nuvarande utrikesministern, d:r Eduard Beneš, som hade sökt sin tillflykt i Frankrike. I oktober 1915 installerades Masaryk som professor vid det nybildade slaviska institutet i King's College i London, i närvaro av lord Robert Cecil, och redan den 14 november 1915 utfärdades manifestet om den tjechiska oavhängigheten. När han i slutet av 1918 återkom till Prag, hälsades han enhälligt som fosterlandets fader och dess självskrivne förste president.

När jag sista gången såg Masaryk — det var midsommaren 1920 — verkade den sjuttioårige statsmannen icke

äldre än den allvarsamme, något tystlåtne professorn, som jag tio år förut hade lärt känna i Prag. På sista tiden har han blivit hemsökt av en sjukdom, närmast vållad genom överansträngning, som såg ganska hotande ut, men genom några veckors vistelse på Capri har han fullständigt återvunnit sin hälsa och ungdomliga spänstighet. Och då han i sin redingote och slokhatt rör sig bland folket, ledsagad endast av en civilklädd sekreterare, har man svårt att i honom tänka sig chefen för den stat, som under husitkrigen lät tala om sig för sitt obändiga stridshumör, och där fönsterutkastning var ett relativt harmlöst sätt att bli kvitt obehagliga motståndare.

Det kan utan överdrift påstås, att ingen regeringschef i hela världen för närvarande åtnjuter en sådan nästan till dyrkan gränsande kärlek och respekt av sitt folk som Masaryk. Och denna kärlek tar sig stundom naiva, nästan komiska uttryck. Att man efter honom uppkallat ett lungsotssanatorium och ett studenthem, är förklarligt, och det vare den tjechiska akademiens ensak, att den har utbytt sin forne höge beskyddares namn Frans Josef mot Masaryks. En flodkaj vid Prags Moldau må också gärnaomdöpas efter honom. Men nästan som löjligt fjäsk synes det mig, att man har ersatt det gamla hederliga namnet *statsbangården* med "Masaryks bangård". Redan den tjechiska benämningen Masarykovo nádraží klingar opraktiskt tungt, och lyckligtvis har Masaryk för sitt land varit mer än en vanlig trafikchef eller "stins".

Ett storartat uttryck tog sig denna popularitet i den nationalsubskription, som nyligen till Masaryks 70-åriga födelsedag inbragte 50 millioner Kronen, och det vackra sätt, varpå Masaryk använde denna nationalgåva, visar bäst hans humanitära sinnelag. Allt anslog han till folkundervisning, hälsovård o. d. Och Böhmens tyskar blevo ingalunda lottlösa. Studenterna vid Prags tyska universitet fingo två millioner Kronen, de tyska teknologerna i Brünn en million, de tyska teatrarna i Mähren en halv million o. s. v. Slutligen skänkte han extra en million Kronen åt de nödställda ryska vetenskapsmännen.

Masaryks uppgift har helt visst varit oerhört svår. Som politisk ledare av en ung stat skulle han helt visst lätteligen kunna komma i konflikt med sina humanitära och universella teorier, ty en praktisk politikers handlingar sammanfalla sannerligen icke alltid med den abstrakte filosofens tankar. Men Masaryk tyckes med heder bestå det svåra provet, och han var icke sina ungdomsideal otrogen, då han, fredsvännen och kandidaten till det norska nobelpriset, yttrade åt en deputation tjechiska legionärer: "Världssituationen tvingar oss att hålla en god, en förträfflig armé. Vi måste på alla områden hålla jämna steg med våra grannar och bestå alla möjliga prövningar, som ödet kan pålägga oss. Vi måste också existera militäriskt — icke militaristiskt — så att vår här kan motsvara alla krigskonstens fordringar." — Samma världshistoriska logik har vållat, att Böhmens spirituellaste poet, J. S. Machar, en slavisk Voltaire och Heine i förening, som förut drivit oförsynt gäck med den österrikiska militarismen, så länge han själv måstegå i dess tvångströja, nu ståtar i en tjechisk uniform som generalinspektör för den tjechiska armén.

"Den sociala frågan" — skrev Masaryk en gång — "tillhör ingen klass, utan alla. Det är en fråga om moralitet eller omoral, om brutalt våld eller humanitet. Vad tjänar det till att säga vackra saker om fosterlandets ära, när den fattige tjechen i sin koja ser sina barn moraliskt och fysiskt förtvina? Förbättra hans ställning, och han skall få en annan nationell syn på tingen."

Masaryk är icke mannen, som på samhällets topp har bländats av den yttre glansen eller dagtingar med sitt samvete, och hans blick är nog vidsynt att se bort över nationalitetsfejder och partikäbbel. Ty för honom gäller det etiska mer än det politiska. "Vem har förlossat mänskligheten?" frågar han i en av sina skrifter. "Varken politikern, nationalekonomen, socialisten eller demagogen. Kristus höll sig främmande för allt politiserande i sin politiskt och socialt upprörda tid. Huru lätt hade det icke varit för honom att vinna anhängare genom politisk eller social agitation! Men han krävde karaktärens fulländning och känslans fördjupande, ty han ville, att människorna skulle vara goda. Endast genom godhet vinnes frid åt deras själar... Mänsklighetens öden avgöras genom idéer och känslor, och bildningen måste tjäna sedliga ideal, åt vilka politiken sedan må giva praktiska uttryck."

Skulle en stat verkligen kunna styras enligt sådana maximer, borde den gå en lycklig framtid till mötes.

II.

Den tjechoslovakiska republikens självskrivna huvudstad Praha (Prag) har många förutsättningar för att bliva ett andligt centrum för den slaviska världen, åtminstone så länge "matusjka" Moskva är ur leken, och att slå brygganmellan syd- och östslaver, och det är alls icke omöjligt, att Praha en gång skall övertaga arvet efter det till förtvinande dömda Wien. Läge, historia, arkitektur — allt tyder på att Praha befinner sig i ett mycket löftesrikt utvecklingsskede, då det åter blivit huvudstaden i ett fritt land.

Går man på de livliga affärsgatorna eller förirrar sig i de tysta gränderna, som numera dock ha föga kvar av den gamla stadsdelens medeltida karaktär, kunde man tro sig vara i den österrikiska huvudstadens kärna, och kommer man in i ett gammalt förnämt palats på Prags Lillsida, mötes man av en fläkt från den gamla aristokratiska och historiska kultur, som kännetecknade det saliga Habsburg, men alls icke var identisk med den berlinska parvenyns tyskhet. Om man från Hradčanys slott betraktar det storslagna panoramat av den "hundratornade" staden, genomskuren av Vltavas (Moldaus) breda vattenslinga, över vilken Karlsbron lyfter sina trots all klumpighet imponerande stenstoder av böhmiska helgon, eller om man från stenöknen flyr till den gamla judekyrkogårdens oändligt vemodiga oas, njuter svalka i Premonstratenserklostrets stilla kyrkogård eller lyssnar till vesperklockornas "ave" i Loretto-kapellets gård — då förstår man, att detta Praha har kallats zlatá, den "gyllene" staden.

Men det dröjer ej många sekunder, förrän främlingen från norden blir övertygad om att Prag icke längre är en tysk stad, utan den tjechiska metropolen Praha. Det tyska språket är naturligtvis icke bannlyst, men det höres ej ofta i det offentliga livet, och alla gatunamn, skyltar m. m. ha numera nästan uteslutande slaviska beteckningar. Man kan näppeligen tala om ett "tyskhat" i Prag — det skulle snarare kunna sägas om Warschau. Det är fastmer en antiösterrikisk stämning, som icke daterar sig från gårdagen. Isoleringen från Tyskland är naturligtvis omöjlig i längden, men under den jäsande övergångstiden gör man sitt allra bästa att utrensa allt, som smakar av den gamla tysk-österrikiskasurdegen. Jag har i Prag träffat en eller annan bildad tjech, som för mig sökt klargöra en tjechisk mening genom ett franskt, ryskt eller kroatiskt låneord, men hellre skulle ha bestigit bålet som Hus än låtit ett tyskt ord undslippa sina läppar, fast detta naturligtvis låg närmast till hands för båda parterna. Å andra sidan har jag dock även funnit exempel på att arbetare, som jag tillsport om t. ex. en gata, frågat, om jag inte förstod tyska, då han märkte luckorna i mitt tjechiska språkvetande. Men denna nationella språkrensningsmani innebär endast, att tjecherna numera vilja betrakta sig som herrar i eget hus, och de ha verkligen haft bittra erfarenheter av tyskhetens övertag. När förhållandena blivit lugnare och tyskarna fattat sin verkliga ställning i f. d. Österrike, skall det tyska kulturspråket för visso åter komma till heders. Presidenten Masaryk föregår med gott exempel genom att regelbundet besöka den tyska nationalteatern och den tyska operan, där Sigrid Arnoldsson en gång skurit sina lagrar. Och den tyska operan har allt ifrån Mozarts och Webers dagar haft en god härd i Prag.

Men för närvarande påminnes man vid varje steg i Praha om att tyskheten i Österrike är en något tynande planta söder om Riesengebirge, liksom i de sydtyrolska och stejerska alpländerna. Denna slaviska tendens framträder redan i valet av den nya statens namn: *Tjeckoslovakiska republiken.* Oavsett att namnet är något långt och därför opraktiskt, synes det mig något oegentligt, därför att republiken räknar inemot en tredjedel tyska medborgare, i allt fall mer än det slaviska annexet i norra Ungern. Enligt vårt språkbruk är i sammansatta ord det senare ordet det väsentliga, och formen *slovakotjechisk* synes mig vara att föredraga. Det dröjer nog, innan våra skolbarn kunna lära sig namnet Tjechoslovakien och utpeka det på kartan. Naturligtvis skulle den latinska formen *Bohemia,* som har gamla goda anor, ha varit lämpligare, och det landet känna våra skolungar från Gustaf II Adolfs historia. Men Böhmen(inberäknat Mähren och österrikiska Schlesien) smakar ännu av det gamla tyska riket och habsburgsk familjedomän. Med den långrandiga dubbelbeteckningen ville man naturligtvis också vinna de till någon liten del ännu motspänstiga slovakerna, fast denna kulturellt och ekonomiskt efterblivna minoritet av herdar och bönder söder om Karpaterna i alla händelser icke torde spela någon väsentlig roll i den nya statsbildningen. Ty det är Böhmens och Mährens tjecher — så hette ursprungligen den slaviska stam, som på

500-talet tog landet i besittning — som först och sist sätta sin prägel på den nya staten.

Antipatien mot Habsburg tar sig många uttryck, som delvis förefalla ganska barnsliga, stundom historiskt pietetslösa. Visserligen blev man förut i Österrike ända till leda genom en massa statyer, monument, minnestavlor o. d. oupphörligt erinrad om att det regerats av en kejsare, som hette Franciscus Josephus, men att, såsom nu är fallet i Böhmen och Mähren, utplåna vartenda spår av hans historiska tillvaro synes mig något meningslöst. En gata i Prag, som förut uppkallats efter honom, har omdöpts till det moderna namnet "Revolutionsgatan", och den präktiga Ferdinandgatan heter nu "Nationalgatan". Att man från järnmonumentet vid Moldau tog bort bronshuvudet av "Franz der Kaiser", var verkligen ingen förlust, ty av denne siste tyske kejsare och förste österrikiske, minns man i Böhmen knappt mer än att han måste ge sin blåblodiga dotter Marie Louise till äkta åt den korsikanske parvenyn Bonaparte. Men var det alldeles nödvändigt att ta bort Ferdinandmonumentet vid den vackra riddarborgen Pürglitz (Křivoklat) eller den stackars kronprins Rudolfs byst från Prags vackraste promenadplats? Och som historiskt helgerån betraktar jag tilltaget att från den originella skölden taga ned bronsbilden av fältmarskalk Radetzky, som bars i höjden av olika nationaliteters soldater "viribus unitis". Det smakar något av de gamla taboritiska bildstormarnas rensningsmani och röjer fögahistorisk pietet. Även om Nero var en skurk, behöva väl nutidens italienare därför icke förstöra de avbildningar av hans huvud, sam vittna om dåtidens konstnärliga smak och kultur, och fast vi inte längre tro på en Zevs, hylla vi gärna Fidias' mästerverk.

På samma sätt med bangårdarnas namn. Naturligtvis kunde man inte längre tolerera det otäcka namnet Frans Josefstationen, lika litet som hans namn längre duger som skylt för den vetenskapsakademi, åt vilken Masaryk lånat sitt namn, ehuru Masaryk såsom vetenskaplig forskare har många övermän i den tjechiska litteraturen. Men nog kunde man i det sunda förnuftets och den goda smakens namn ha hittat på en lämpligare efterträdare åt Frans Josef som järnvägshelgon än det vulgära namnet — Wilson. All aktning för den nordamerikanske presidenten, vilkens saga nu är ömkligt all, men med den böhmiska järnvägstrafiken hade han platt intet att skaffa. En hyllning i denna form var verkligen onödig. Tjecherna skulle slutligen ha vunnit sitt fälttåg även utan Wilson, och det är ännu icke bevisat, att hans berömda "14 punkter" ha blivit till välsignelse för Europa, om de också hade tillämpats till punkt och pricka, vilket sannerligen icke blivit fallet (jfr tyskarna i Oesterreich, bulgarerna i södra Makedonien och ålänningarna i Finland!). Att "statsbangården" omdöpts efter Masaryk, synes mig vara ett skämtsamt påhitt, som den filosofiske presidenten nog ler åt i sitt stilla sinne, och att benämna en tredje bangård den "Denisiska" är också ett lustigt infall för att hedra den för den stora allmänheten tämligen okände franske historikern Ernest Denis, som verkligen har förtjänat den tjechiska vetenskapens hyllning för sina duktiga arbeten om Böhmens medeltid. Däremot har den tjechiska bildstormen skonat de klumpiga, men monumentala katolska stengubbarna på Karlsbron, fast de också äro sorgliga vittnesbörd om den habsburgska jesuitismens ogräs på dentjechiska åkern! Men så ha de också oförargliga latinska inskrifter, icke den rysliga tyska texten!

Men man får av alla dessa bagateller icke draga någon falsk slutsats om den tjechiska nationens hätskhet eller tyskhat. Tvärt om ser jag ett nationaldrag i det tjechiska folkets vänlighet och hyfsning, stundom nästan kälkborgerlig i god mening, och detta får man till god del tillskriva folkets höga bildningsståndpunkt och religiösa tolerans. I det gamla Prags trångaste gränder har jag under mina många besök strövat nattetid ensam mycket tryggare än i Stockholm på morgonkulan, och vore vårt svenska folk så nyktert som det böhmiska, behövde vi varken förbudsfanatism eller Brattska restriktioner...

Mitt sista, kanske vackraste minne av Böhmen medtog jag sommaren 1920 från en utflykt till de natursköna flodkatarakter i Moldau (Vltava), som bära sitt namn efter den helige Jan (Hus). Hjulångaren förde ett halvt tusental passagerare förbi den sagoomspunna borgruinen Vyšehrad längs de stela bergväggar, där en minnestavla förevigar namnet på en fransk geolog Barrande, samt förbi Otakar Přemysls och Václav II:s minnesrika stad Zbraslav, i vars närhet skalden Hálek diktade sina sentimentala "Kvällssånger". I de lantliga värdshusen och på de väldiga pråmarna, som sedan drevo oss genom strömvirvlarna, rådde bland öl- och vinflaskor, kokta korvar och smörgåspåsar den gemytligaste stämning, och hade jag ej hört de tjechiska väsljuden med de långdragna betoningarna, kunde jag lika väl ha trott, att det var en utflykt på Donau vid Wien, på Save i Krain hos

slovenerna eller hos Andreas Hofers hederliga landsmän "im heil'gen Land Tirol".

Och detta visar, att trots den starka nationella splittringen i det forna Österrike finnes ännu kvar den gamla folkliga österrikiska andan, som ända till världskriget förenade de olika pärlorna i Frans Josefs glittrande halsband. Och denna goda, sant mänskliga anda skall säkerligenöverleva det delvis konstlade nationalitetshat, som för närvarande söndrar de olika folken. När jag såg Moldaus skummande vågor, som skynda att förena sig med Elbes för att gemensamt med dem försvinna i Nordsjön, måste jag fråga mig: När floder förena olika länder, varför måste de då söndra de människor, som bygga och bo vid deras stränder?

III.

Tyskarnas förhållande till slaverna i den tjechoslovakiska republiken är visserligen en ömtålig punkt, men denna schism är dock ingalunda ohelbar, och jag tror för min del, att det framtida tillståndet i Böhmen—Mähren skall bliva vida drägligare än förhållandet var under de senaste årtiondenas hätska språkstrider. Mycket beror naturligtvis därpå, om Masaryks försonliga anda fortfarande kommer att sväva över Elbes källflöden och om tjecherna respektera det tyska mindretalets grundlagsenliga rätt. Men ännu större vikt ligger det däruppå, att tyskarna fullt fatta den omändrade situationen i det forna Österrike och icke pocka på några slags företrädesrättigheter, som de i själva verket länge sedan förverkat. På den böhmiska landsbygden torde den tjechiske och den tyske bonden draga ganska jämnt, ty omtanken om den för alla människor gemensamma jorden är dock starkare än den rent språkliga fåfängan. Men olyckan är, att det på ömse håll fortfarande finns folkfridstörare, som i agitatoriskt syfte störa sämjan, vare sig att de äro bekajade av en fix idé, som t. ex. schlesiern Korfanty, och därav få sitt levebröd eller att de äro berusade av en teatralisk fåfänga som t. ex. d'Annunzio. Just Böhmens tyskar ha förut i sådana riksdagsmän som den nyss avlidne Schönerer och Wolf haft avskräckande exempel på denna arroganta chauvinism, som tidtals omöjliggjort allt fruktbärande samarbete.

Tyskarna äro f. n. i den tjechoslovakiska republikenrepresenterade med 72 platser i deputeradekammaren och med 37 i senaten, vilket motsvarar proportionen mellan de båda nationaliteterna. Och denna tredjedel representerar ett mycket kraftigt kapital- och industrielement, som Böhmen—Mähren i sin helhet icke har råd att undvara. Och detta tyska element kan naturligtvis icke utrotas. När "wenderna" i Mark Brandenburg och Sachsen icke helt kunnat kvävas av tyskheten (i Lausitz finns det ännu 150,000 "sorber" kvar), huru skulle då flera millioner tyskar kunna bortspolas av den slaviska störtfloden? Och man får icke förtänka tjecherna, att de betrakta Böhmen som ett odelbart rike och att de icke kunna medgiva, att tyskarna förena sig med sina rasfränder norr om bergen, även om detta läte sig göra i fysisk-geografisk mening, därför att de äro ängsliga för att en port därigenom kunde öppnas för en ny germansk invandring, som åter kunde göra tjechernas självständighet hotad.

Det var under den gamla tjechiska glansperioden i medeltiden, under Ottokar II och Karl IV, som den tyska invandringen sköt fart, och då blevo både tjecher och tyskar delaktiga av det kulturella välståndet. När den tjechiska nationen, i början av det trettioåriga kriget, förlorade sin självständighet och bragtes till elände, var det just den frisinnade och protestantiska tyska adeln, som fasthöll vid de gamla kulturella banden och därigenom indirekt gav näring åt det svaga nationalmedvetande, som ännu grodde i den avlägsna landsbygden. Den tysk-tjechiska konflikten är en företeelse av jämförelsevis ungt datum. Den uppstod under den österrikiska reaktionsperioden före 1848, då tjecherna, totalt hämmade i sin rörelsefrihet och delvis förvillade genom en revolutionär, men politiskt ofruktsam fantasi, började se sin arvfiende i tysken. Och ju mer despotismen frodades, dess större blev stagnationen, tills världskriget omsider krossade fördämningen och gav den tjechiska tanken fritt utlopp.Några starkare missljud hava ännu icke försports från den tjechoslovakiska republiken, och dess riksdagssal har, hittills åtminstone, varit förskonad från de skandalscener, som på sin tid bragte det österrikiska parlamentet i vanrykte. Men naturligtvis ha redan nu onödiga uppträden icke saknats, och så vitt jag kunnat se, har skulden oftare varit på den tyska sidan. Det måste t. ex. väcka stor förstämning i den tjechoslovakiska republiken, att tyskarna negativt demonstrerade sitt misshag genom att icke deltaga i den

nationella minnesfesten med anledning av mordscenen den 21 juni 1621, då de yppersta av Böhmens söner, både tyskar och tjecher, avrättades på Altstädter Ring efter barbarisk tortyr, därför att de blivit sitt land och sin konfession trogna gent emot både Habsburg och Rom. Båda folkstammarna i Böhmen ledo då lika mycket av förtrycket, och även Böhmens tyskar kände då, att det gällde något mer än politiska prerogativ, oavsett vilket tungomål man talade.

Den tjechoslovakiske riksdagspresidenten Tomašek uttalade vid detta tillfälle tänkvärda ord om tyskarnas kulturella och moraliska förpliktelser mot det gemensamma fosterlandet. Och den nygrundade, av regeringen understödda tidningen "Prager-Presse", som på tyska språket för försoningens talan (ett för övrigt utmärkt redigerat dagblad, som förtjänar att uppmärksammas i utlandet såsom hälsosam motvikt mot t. ex. "Bohemia"), skrev i sin ledare följande:

"Våra tyskar måste ta sitt förnuft till fånga och göra klart för sig, att den småaktiga kamp, som de allt fortfarande betrakta som sitt livskall och i själva verket blott är en löjlig liten kvarleva av de forna habsburgsk-romerska förhållandena, där de spelade en dominerande roll, numer är ett brott mot deras egen utveckling. Då skola de gemensamt med de män av tjechiskt blod, som vilja räcka dem handen till försoning, arbeta på tryggandet av framtidenoch välgången för den stat, som ock innebär dessa tyskars lyckliga framtid."

Ännu ett fall av färskt datum! I Aussig och Postelberg förekommo nyligen gatuoroligheter, varvid en tysk dödades och ett par sårades av en f. d. tjechisk legionär. Ministerpresidenten Černý uttalade i riksdagen sitt djupa beklagande av detta brott, som på det strängaste skulle beivras, men framhöll å andra sidan tyskarnas ständiga agitation till opposition mot statsauktoriteten och mot de "mindrevärdiga" tjecherna. Den tyske socialdemokraten Haller intygade därpå, att det tjechiska folket i sitt övervägande flertal är fredsälskande och gott, och att "en tunn pappersvägg" i själva verket skiljer de båda folken. Vid detta sammanträde lyste de tysk-radikala med sin fullständiga frånvaro. Icke heller främjas folkförsoningen, om, såsom faktiskt skett, en högre officer från ett skandinaviskt land, utan kännedom om det tjechiska språket, offentligt i tal och skrift ensidigt och oombett tar tyskarnas parti i Böhmen.

*

Med den tjechoslovakiska republiken är, såsom redan namnet antyder, det slovakiska folket i norra Ungern förenat. Detta landområde är nästan dubbelt så stort som Böhmen, men dess folkmängd uppgår knappt till hälften av den böhmiska. Slovakerna äro det förhärskande elementet naturligtvis (inemot 2 millioner, men härtill komma magyarer, tyskar, judar och rutener, ett och ett halvt hundratusental vardera). Huvudstaden i denna landshalva är Pressburg vid Donau ej långt från Wien, nu omdöpt till det ursprungliga Bratislava. Denna forna ungerska kröningsstad, Poszony, har numera en övervägande slavisk karaktär, ty mot 41 % slovaker stå blott 29 % tyskar och 23 % magyarer. Måhända skall Bratislava en gång överflygla Wien i fråga om deneuropeiska orienthandeln, och det är faktiskt redan station för en liten tjechoslovakisk flottilj. Shakespeare hade sålunda inte alldeles orätt, då han i "Vintersagan" fantiserade om böhmiska kuster!

Ett av den ungerska statskonstens sista knep att söka inbilla världen, att magyarerna hade övertaget i Ungern och nästan voro nödvändiga för de "mindrevärdiga" nationerna, som lydde under den helige Stefans spira, var påståendet, att slovakernas anslutning till tjecherna, med vilka de språkligt äro mycket nära befryndade, skulle ha skett utan det slovakiska folkets uttryckliga medgivande. Därmed förhåller det sig dock så, att idén väcktes av slovakiska emigranter i Amerika, där deras antal anslås till nära millionen, och understöddes icke blott av Masaryk, som själv är av slovakisk börd, och av Beneš, utan ock av slovakiska politici själva, Markovitj, Jessensky m. fl., och i de tjechiska legionerna deltogo ofantligt många slovaker.

Efter ministerpresidenten Andrassys tal i den ungerska riksdagen den 30 oktober 1918, då han varmt åtog sig slovakernas sak gent emot den tjechiska "hegemonien", sammanträdde det slovakiska nationalrådet i den lilla staden Turčianský Svätý Martin, slovakernas andliga centrum, och detta nationalråd, vilket redan hade erkänts av den ungerska regeringen som det slovakiska folkets representation, uttalade den 30 oktober 1918 enhälligt sin anslutning till den tjechiska republiken. Omedelbart därpå höllos lokala rådsförsamlingar på hela slovakiska

territoriet, vilka uttalade sig i samma riktning. Efter denna opinionsyttring, som fick karaktär av ett plebiscit, tövade den tjechiska regeringen icke att företaga en militärisk ockupation för att rensa landet från magyariska element. Och eftersom det efter landets avfolkning genom världskriget var ont om ämbetsmän, och den slovakiska "intelligensen" alltid har varit undanträngd av magyarerna, var det en naturlig sak, att Slovakien i början översvämmades av tjechiska ämbetsmän och lärare.De slovakiska partiförhållandena äro ännu ganska svävande, och även hos detta lilla folk räknar man ej mindre än ett dussin partier. Det största partiet är det socialdemokratiska, vars vänstra flygel kan betraktas som rent kommunistisk. Det är fördelat på de tre nationaliteterna (slovakisk, magyarisk och tysk). National-, agrar- och folkpartiet äro lika starkt företrädda i Prags parlament. Dessutom finns det ett småbondeparti, kristligt-sociala och en judisk-slovakisk fraktion. På ett riksdagssammanträde i Prag i maj 1921 förklarade samtliga slovakiska partier, även kommunisterna, att de frånkände regeringen i Budapest rätten att tala i det slovakiska folkets namn.

För regeringen i Prag måste det slovakiska problemet erbjuda stora svårigheter på grund av det magyariska vanstyret. Trots den språkliga frändskapen är det nog en väsentlig skillnad mellan tjechen och slovaken. Den förre är mer kultiverad och modernt praktisk, den senare mer svärmisk med en dragning åt mystik och kulturellt mindre utvecklad. Och naturligtvis har den magyariska regimen kvarlämnat ganska djupa spår i det slovakiska samhällslivet. Folkundervisningen har varit mycket dålig i nationell mening. Administrationen i det slovakiska Ungern var mycket egenartad, och, framför allt, de agrariska förhållandena voro bedrövliga. Den jordägande klassen var den förhärskande och innehade 34 % av odlingsbar jord samt halvannan million hektar skog och betesmark, så att den fattiga befolkningen måste emigrera eller livnära sig genom gårdfarihandel med sin husslöjd. Även i Sverige ha vi sett en och annan slovakisk luffare med sina piprensare, korgar, pipor, flöjter och andra slöjdalster till salu. Enligt den nya tjechiska jordlagen skall besittandet av jord begränsas till högst 250 acres.

Om någon egentlig separatism hos slovakerna kan det icke vara tal. Den nationella emancipationen ledes av den 60-årige hedersmannen pater Hlinka. Hans krav på viss självstyrelse har hittills hållit sig inom fullt lojala gränseroch företrädesvis avsett det rent ekonomiskt-språkliga. Om vissa tendenser till en utpräglad autonomi förekommit, härröra de närmast från magyaroner, d. v. s. slovaker, som trätt i magyarisk tjänst eller låtit besticka sig.

Tót nem ember, "slaven är ej människa", lyder en magyarisk sentens, som särskilt tillämpats gent emot slovakerna. De i sitt slag ypperliga statsmän, som det gamla konungariket Ungern frambragt efter 1867 års "Ausgleich" med Österrike, ha konsekvent handlat enligt denna sats. Koloman Tisza yttrade i parlamentet om de separatistiska rörelserna i Ungern: "Den magyariska staten är nog stark att krossa dem, som försåtligt närma sig dess kropp", och hans son Stefan, "mannen med järnhanden", försäkrade 1910: "Jag skall aldrig kompromissa med nationaliteterna."

Världskriget visade intigheten av dessa stolta ord. Genom världskriget har det slovakiska herdefolket framdragits ur sina karpatiska gömslen, och om det ej släpper den starka hand, som den äldre, tjechiske brodern nu har sträckt ut, bör även det kunna resa sig till nytt liv ur Habsburgs ruiner.

Till den tjechoslovakiska republiken hör slutligen ett litet land öster om Slovakien, *Podkarpatska Rus,* d. v. s. den söder om nordöstra Karpaterna belägna delen av det forna Rus eller Ukraina. Här uppgår befolkningen till ungefär 700,000 själar, av vilka hälften är rutenisk (ukrainsk). Dessutom bo här magyarer, tyskar, judar och rumäner. Denna landsändas anslutning till tjechoslovakiska republiken bragtes på tal redan under världskriget genom slaviska emigranter i Förenta staterna på initiativ av d:r Žatkowitz, som blev landets förste guvernör. I november 1918 höllo dessa ugro-rutener möten för att utröna folkstämningen, och det befanns då, att 67 % av befolkningen yrkade på anslutning till Tjechoslovakien, 28 % röstade för Ukraina, men endast 1 % för Ungern. På en folkförsamling i den förnämsta staden Užhorod beslöts enhälligt, att Podkarpatska Rus skulle uppgå i den tjechoslovakiska statsbildningen.Här förestår tjecherna ett svårt omdaningsarbete, ty ingen del av det forna Ungern torde ha varit mer vanvårdad än detta karpatiska Rus. Analfabeternas antal uppgår till 85 %, och de

ruteniska folkskolor, som ännu funnos på 1870-talet, voro vid världskrigets utbrott totalt utträngda av magyariska. Det sedliga tillståndet lär vara bedrövligt, och alkoholismen har härjat i det arma landet. Jordegendomsförhållandena äro ock sorgliga. En ungersk magnat Schönborn-Buchheim ägde lika mycket jord som 200,000 ruteniska bönder. Emigrationen till Amerika sköt därför stark fart, och ensamt från karpatiska Rus flyttade 100,000 rutener västerut under de två sista årtiondena.

Den tjechoslovakiska republiken har börjat rensa detta Augiasstall genom att grunda 700 folkskolor för ruteniska, magyariska, slovakiska, tyska och rumäniska barn. Barnhem och sjukhus ha inrättats, och en grund till ordentlig förvaltning är redan lagd. Kan den tjechoslovakiska republiken höja Podkarpatska Rus till sin egen nivå, skall den ha utfört en kulturbragd, som skall minnas i Europas historia. Vad varken ukrainarna själva *kunde* utföra eller de egennyttiga magyarerna *ville* göra — det har nu energiskt påbörjats av den tjechiska nationen.

Tjecherna förbliva äkta slaver med slavernas livliga temperament, men deras historia är dock på det intimaste hopflätad med tyskarnas, och deras uppfostran har gått i den västerländska skolan. Masaryk har i en av sina skrifter påvisat, att det fanns en tid, då det tjechiska folkets liv hade ett positivt innehåll och bar frukt. Och den tiden skall komma igen, när tjecherna efter återvunnen politisk oavhängighet klart inse sin kulturella samhörighet *även* med den germanska världen. Då skall grunden kanske läggas till ett nytt statsförbund, varaktigare än den habsburgska monarkien.

DEN SYDSLAVISKA STATSBILDNINGEN.

I.

När jag 1916 besökte det av centralmakterna ockuperade Belgrad, sade mig en högt uppsatt ämbetsman av kroatisk — icke magyarisk — börd i den naturligaste ton: "Ungern måste vid fredsslutet behålla Belgrad jämte hela södra strandremsan vid Save." Världskriget fällde ett helt annat utslag. Nu är Belgrad åter huvudstaden icke blott i ett fritt Serbien, utan ock i den nya sydslaviska stat, som har tagit sina första stapplande steg på den konstitutionellt-parlamentariska banan. Härmed tyckes den gamla jugoslaviska idén vara förverkligad. Tyvärr äro de inre förutsättningarna för denna politiska sammansmältning ännu ganska svaga, och den sydslaviska enhetstanken, i och för sig en vacker idé, som förr eller senare bör bliva realiserad, kom något för tidigt till denna syndiga värld, alldeles som "Nationernas förbund". Den framsprang icke spontant ur de olika folkens inre behov, utan var en något konstlad skapelse såsom en följd av världskrigets våldsamma logik. Den 33-årige kung Alexander, vilken som regent i flera år redan företrätt sin avlidne far Petar, står inför en oerhört svår uppgift.

Detta nya rike på Balkanhalvön, vilket har en folkmängd av ungefär 12—13 millioner, d. v. s. lika mycket som den tjechoslovakiska republiken, omfattar Serbien, Syrmien (Srem), Banatet, Batjka, Slavonien, Kroatien, Istrien, Dalmatien, Montenegro, Bosnien, Herzegovina, Makedonien,Krain, en del av Kärnthen och södra Stejermark. Det enda, som förenar dessa länder, är det serbisk-kroatiska språket, som talas överallt utom i det slovenska Krain, Kärnthen och Stejermark, men även denna språkliga enhetlighet är icke synbar för ögat. Kroaterna jämte befolkningen i Slavonien, Istrien och Dalmatien, som till största delen äro romersk-katoliker, begagna det latinska alfabetet, varemot serberna samt flertalet i Makedonien och Bosnien-Herzegovina, som äro ortodoxa, använda det cyrilliska beteckningssättet. Där äro i själva verket två olika kulturer, som skola hopsmälta, och det är två olika trosbekännelser, vartill kommer det mohammedanska elementet i Bosnien-Herzegovina och Makedonien.

Och dessa folkgrupper ha vandrat olika historiska vägar. Slovenerna uppsögos mycket tidigt i det tyska riket genom Bayern. Kroaterna ingingo 1102 en personalunion med Ungern och blevo efter slaget vid Mohács (1526) en tämligen fristående lem i den habsburgska federalismen. Serberna, som förlorade sin självständighet 1389,

blevo naturligtvis påverkade av det turkiska inflytandet och av det grekiska patriarkatet i Tsargrad (Konstantinopel). Serberna norr om Donau (i Syrmien och Banatet) ha, liksom kroaterna, influerats av den magyariska övermakten på gott och ont, och Dalmatiens städer och öar voro i långliga tider behärskade av den venetianska kulturen. Endast det obetydliga, rent serbiska Montenegro har i flera århundraden gått sin egen lilla väg och kanske bäst bevarat de sydslaviska traditionerna, tills dess roll var totalt utspelad. Alltså är Sydslavien ganska olikartat sammansatt. En stats enhetlighet bestämmes icke uteslutande av språket, ty historiska och geografiska skiljaktigheter kunna lägga stora hinder i vägen därför. I själva verket är det en märkbar skillnad mellan de ortodoxa sydslaverna och de katolska — det finner man bäst i Bosnien. Serber och slovener ha i själva verket föga gemensamt, och en verklig avgrundskiljer den primitive serbiske montenegrinen i Bocche di Cattaro från den högt kultiverade ragusanaren i det närliggande Dubrovnik.

Så länge kroaterna voro "förtryckta" av Ungern, slovenerna av Österrike och så länge det lilla serbiska kungariket genom Montenegro och Albanien var utstängt från Adriatiska havet, var en sammanslutning icke svår, och den sydslaviska enhetstanken blossade med ens häftigt upp, då de serbiska och kroatiska landsflyktingarna under världskriget möttes i Paris och London och kände sympativågen från de sydslaviska emigranterna i Förenta staterna, hos vilka samlingsidén redan hade gått i blodet. Men sedan det yttre tvånget lättats, blev sammanhållningen även här svårare. Den kroatiska "intelligensen", liksom ock bonden, står enligt mitt förmenande fullt lika nära magyarerna som serberna i åskådningssätt och vanor, och hade icke det magyariska övertaget över Kroatien varit så olidligt och kitsligt, tror jag, att de båda folken skulle kunnat trivas ganska bra sida vid sida. Icke bliva sydslaverna gladare, därför att det österrikisk-ungerska oket, som dock i själva verket icke kändes som en tung börda vid Adrias östra kust, avlöses av den italienska "imperialismens" landhunger, och särskilt slovenerna bliva nog ångerfulla, om den österrikiska inkräktningen efterföljes av en italiensk. Och är det alldeles självklart, att Belgrad i framtiden skall bliva en lika framstående slavisk vetenskapshärd, som Wien med sina kulturella och ekonomiska resurser faktiskt hittills har varit? Ett sådant samslaviskt bindemedel som den i Kroatien födde slavisten Jagić' "Archiv für slavische Philologie" på tyska har varit i flera årtionden, skola serberna icke lätt kunna åstadkomma.

Det är särskilt ett sydslaviskt territorium, vars införlivande med den nya statskroppen kanske minst av alla skall vålla harmoni och trevnad. Det är Bosnien-Herzegovina, bebott av ett duktigt, men styvsint och självrådigtfolk, som är splittrat på tre konfessioner och delat i ett "serbiskt" flertal och en "kroatisk" minoritet plus islams slaviska bekännare. Där har nog rått mycket tvång, som måste väcka ond blod, men vilket land har utvecklat sig bättre i socialt och ekonomiskt avseende — det "fria" kungariket Serbien eller de av Österrike-Ungern förvaltade ockupationsländerna? Ett sådant sydslaviskt museum som Sarajevos har Belgrad icke haft och skulle ej heller kunnat hava. Om dubbelmonarkiens arbete i Bosnien skall historien avgiva det vittnesbördet, att med "tvånget" följde dock ordning och att det hatade Habsburg, saligt i åminnelse, där har utfört en verklig kulturbragd genom sina väganläggningar m. m., som serberna ensamma icke skulle kunnat vara i stånd till på grund av sina begränsade andliga och ekonomiska hjälpkällor. När stämningen en gång blir lugnare, skola sydslaverna kanske erkänna, att både turkar, magyarer och tyskar kunna vara lika bra att ha till grannar som italienare och rumäner. Ja, kanske skola serberna en gång i tysthet medgiva, att "schwaben" även under den tyska ockupationen hade uträttat något gott genom att införa en strängt ordnad administration och rationell jordskötsel samt till och med grunda folkskolor — alldeles som tyskarna i Polen!

Ledningen av den sydslaviska rörelsen har tagits av Serbien, "la Piemont de la Yougoslavie", och denna företrädesrätt tillkommer också serberna på grund av de historiska traditionerna. Man har kallat serberna "de slaviska Balkanfolken gentlemän", och ända till världskriget hava mina personliga förbindelser med dem varit av enbart angenämt slag. De ha ock förtjänat upprättelse, ty de ledo fruktansvärt under krigsåren, och deras tappra uthållighet har varit lika beundransvärd som deras orubbliga tro på den slutliga segern. Men med all medkänsla för det prövade folket, vilket har många goda förutsättningar, kan jag ej fritaga det från samma lyte, som även bekajat nutidenspolacker: en självöverskattning och lättretlighet, som en utlänning visserligen med jämnmod kan fördraga, men som ej är ägnad att stärka den politiska grannsämjan. Serbernas chauvinism har onekligen på de

sista åren stegrats något, och det martyrskap, som de serbiska exulanterna under världskriget genomlevde i Frankrike och England, har icke enbart länt till godo. Man har hyllat dem som hjältar — och det ha de nog varit — och slösat med fraser om det serbiska namnet, som om det vore liktydigt med hela den slaviska Balkanhalvön, och som om kroater, slovener och bulgarer icke lidit samma martyrskap, fast dessa nationer icke hade samma förespråkare i Paris och London. Denna rökelse har gjort en del serber något virriga och skumögda. Den politiska suprematien har trängt både sociala och ekonomiska frågor åt sidan, och dynastien Karagjorgjevitj, ättlingarna av den "svarte" Georg, som 1804 lyfte hajduk-standaret mot turkarna och därigenom gav signalen till det sydslaviska befrielseverket, hyllas nu som en av serbernas yppersta, fast dess meritlista i själva verket är lika obetydlig som dess stamträd. Serbien har genom världskriget utvidgat sig betydligt i Makedonien på Bulgariens bekostnad, och ämnar det nu spela första fiolen i Balkanhalvöns janitsjar-musik, kräves det icke blott diplomatisk smidighet och takt gent emot bulgarer och greker, utan framför allt en stor hänsynsfullhet gent emot kroaterna och slovenerna, för att den nya sydslaviska staten skall bliva något annat än ett nytt "Storserbien" med frön till nya förvecklingar.

Ty det ingrodda misstroende, som i många århundraden har varit rådande mellan de katolska kroaterna och de ortodoxa serberna, är ännu långt ifrån undanröjt, utan har fastmer i våra dagar fått ny näring genom en mängd episoder, som visa, att hos åtskilliga serber dock tanken lurar bakom den sydslaviska idén att göra både kroater och slovener till "mindrevärdiga" nationaliteter, därest de icke godvilligt uppgå i det förstorade Serbien. Den förnämstakroatiska tidningen "Obzor" har på sista tiden haft flera ledare, som öppet antyda serbernas egoistiska chauvinism och rent ut förklara, att Kroatien icke vill veta av den serbiska "centralismen", utan håller på sin autonomi, vilket ock tydligt har framgått av riksdagsvalen. Och vissa serbiska tidningar, vilkas språk i allmänhet icke just utmärker sig för någon diplomatisk elegans, ha icke ens generat sig för att beteckna kroaterna som en katoliserad urartning av det rena "slaventum" och insinuerat, att de under världskriget gjorde "förrädiska" drängtjänster åt Habsburg. Av enskilda underrättelser, som jag under de sista åren fått från Kroatien, framgår också, att förhållandet mellan de båda brödrafolken är något spänt. Så t. ex. antydes det, att omröstningen i Kärnthen utföll till tyskarnas förmån, emedan serberna motverkade den slovenska agitationen, för att det katolska elementet icke skulle bliva för starkt på det ortodoxa Serbiens bekostnad.

Och man kan icke förtänka kroaterna, att de med en viss misstro betrakta serbernas sydslaviska politik, ty de ha ingalunda lust att offra sitt kroatiska namn för "svarte Georgs" skull. Även kroaterna ha haft ett självständigt konungarike, till och med äldre än det serbiska, och i den allmänna kulturutvecklingen äro de redan genom det geografiska läget hunna ett stycke längre än serberna. Den kroatiska huvudstaden Zagreb (Agram) har i det yttre onekligen försteget framför Beograd (Belgrad) genom många praktbyggnader och bättre vårdade gator, om det också icke har ett kungaslott. Och den serbiska vetenskapsakademien har näppeligen ännu hunnit uträtta så mycket som den sydslaviska akademien i Zagreb, och tyvärr ha serberna icke haft en sådan mecenat som biskop Strossmayer i Djakovo, en äkta vän av den sydslaviska idén på jämlikhetens grund. Serber och kroater, ursprungligen *ett* folk, ha varit åtskilda i tusen år, och den konfessionella skillnaden har naturligtvis ökat avståndet. Serbernas väg har pekattill det ortodoxa Moskva, kroaternas till Rom. De förra äro mer sangviniska och dådlystna, de senare mera mediterande och en smula loja eller handlingströga. Bådas nationalkänsla är lika ömtålig, men nog synes mig den serbiska chauvinismen större allt sedan det mångbesjungna nederlaget på Kosovoslätten. Och då den snillrike "fader Vuk" överraskade världen med sina samlingar *serbiska* folkvisor, tycktes man i Europa glömma, att kroaterna ha precis lika stor förtjänst däri. Det är två element, som icke äro lätta att hopsmälta trots det gemensamma språket.

Denna latenta dualism kom starkt till synes vid skapandet av den nya sydslaviska författningen. Den kom till världen under svåra födslovåndor, och tyvärr är det inte alldeles tvärsäkert, att fostret skall leva länge i denna gestalt. Och det är inte heller säkert, att barnet skall komma att hedra både fader och moder, även om det blir långlivat.

Redan i slutet av 1920 skrev den serbiska tidningen "Epocha": "Staten är i fara. Fiender hota både inifrån och

utifrån. Där råder korruption, krass vinningslystnad och brist på auktoritet." Måtte tidningen icke få anledning att upprepa denna Kassandraspådom!

*

Den 28 juni kallas i den serbiska kalendern *Vidov dan,* och denna dag har vid tre stora tillfällen varit högst ödesdiger för serberna. Den 28 juni 1389 utkämpades på Kosovoslätten det slag, som störtade serberna i halvtusenårig träldom. Den 28 juni 1914 avlossades i Sarajevo det pistolskott, som besvarades av alla stormakternas kanoner. Den 28 juni 1921 antogs den nya författningen för det sydslaviska riket under avskjutande av 101 skott från den gamla turkiska fästningsvallen på Kalmegdan, parkanläggningen på den udde, som bildas genom Saves inflöde i Donau. Det var till och med tal om att förlägga författningsfesten till detavlägsna Kosovofältet i norra Makedonien — ett högst opraktiskt förslag, som är betecknande för den serbiska nationalismen, men lyckligtvis avstyrdes.

Under sin hundraåriga tillvaro som stat har det nya Serbien rikligt välsignats med författningar — ett helt dussin! Redan Karagjorgjevitj stiftade ett slags konstitution 1807, 1808 och 1811, det vill säga vissa reglementen för den späda serbiska självstyrelsen, och dessa blevo i modererad form bekräftade genom de turkiska förordningarna (hat-i-sjerif) av åren 1830 och 1833. En verklig grundlag utarbetades 1835 av Davidovitj på befallning av den patriarkaliske despoten furst Milosj Obrenovitj, som själv varken kunde skriva eller läsa riktigt, men förstod sig bra på att regera sina bångstyriga bönder och svinaherdar. Furst Milosj grundade ett konservativt "lantmannaparti" som hälsosam motvikt mot det oligarkiska jordägarståndet, och detta statsreglemente bekräftades av turkarna 1838. Men först genom furst Michael Karagjorgjevitj bildades en verklig nationalförsamling, *skupsjtina,* som yttermera bekräftades av furst Milan Obrenovitj 1869. Efter sin kungakröning införde Milan 1888 det moderna tvåkammarsystemet, och detta system bekräftades av kung Alexander — den siste Obrenovitj — 1901.

Förtjänsten av den nya sydslaviska konstitutionen tillkommer en serbisk statsman, som man icke kan frånkänna en ovanlig politisk smidighet och en beundransvärd vigör — *Nikola Pasjitj.* Som ledare av det tongivande radikala partiet har han i trettio år stått i spetsen för landets styrelse, naturligtvis med många avbrott, och ett par gånger har han varit dömd till döden, något som i Balkanländerna nog räknas som ett negativt plus på den politiska meritlistan. Under den tyska ockupationen av Belgrad hörde jag just från kroatiska läppar många fula ord om honom, men nu råder han som chef i det ofantligt utvidgade rike, där kungen visserligen "regerar" enligt den modernauppfattningen, men alls icke får styra. Den lille gubben med det långa vita skägget har nyligen kryat till sig efter en sjukdom, och det är i sanning beundransvärt, att denne sjuttiofemåring efter allt kompromissande och jämkande har kunnat lotsa in det sydslaviska statsskeppet till den konstitutionella ankargrund, som åtminstone tills vidare får tjänstgöra som nödhamn. Vid hans sida stod riksdagspresidenten d:r Ribar, vilken också tycks vara förfaren i serbisk navigationskonst.

I december 1920 förrättades valen till den sydslaviska konstituanten, och de gåvo följande resultat: 94 demokrater, 83 radikala, 58 kommunister, 50 kroatiska bönder, 39 serbiska bönder, 24 musulmaner, 23 slovenska klerikaler, 10 socialdemokrater, 7 agrarer från Kroatien och ett dussin "vildar" utan partistämpel. Det behöves i sanning en skicklig kock för att av dessa olika ingredienser tillaga en ätbar soppa i den allmänna rösträttens voteringskittel!

Den första paragrafen i den nya grundlagen gällde naturligtvis frågan: monarki eller republik? Det beslöts, att det skall vara en ärftlig monarki med ätten Karagjorgjevitj som landets lagliga dynasti. Men i utskottet godkändes detta med endast 23 röster mot 19 och av hela den röstande konstituanten med blott tre fjärdedels majoritet, och den skulle ha varit otillräcklig, om icke en god del av opponenterna redan hade lämnat församlingen. Mot monarkien röstade kommunister, musulmaner, katolska klerikaler och det kroatiska bondepartiet. Vid sidan av centralregeringen i Belgrad skola fungera fyra ståthållare: en i Zagreb för Kroatien—Slavonien, en i Ljubljana (Laibach) för slovenerna, en i Zadar (Zara) för Dalmatien och en i Sarajevo för Bosnien-Herzegovina. Vidare beslöts, att det skall vara endast en kammare. På varje 40,000-tal själar väljes en riksdagsman för en period av

fyra år. Den inre förvaltningen uppdelas på kretsar med 800,000 invånare vardera och styrda av en župan, motsvarande vår landshövding.En mycket kinkig fråga var, vad den nya staten skulle heta. Det kunde tyckas ligga nära till hands, att den skulle döpas till Jugoslavia eller Jugoslavensko (Sydslavia), om ock beteckningen är något oegentlig, eftersom bulgarerna, som trots sitt ursprungliga finska namn också äro slaver, hållas utanför detta statsförbund. Men detta sydslaviska namn hade råkat en smula i misskredit hos serberna, därför att kroaterna i mitten av det förra århundradet hade annekterat denna titel för sig och kallat sin vetenskapsakademi i Zagreb för "sydslavisk" såsom ersättning för den förra synnerligen misslyckade termen "illyrisk". För titeln "Sydslavia" röstade det katolska prästpartiet, det kroatiska statspartiet samt socialdemokrater och klerikaler, men det hjälpte inte. Pasjitj var envis i denna punkt och genomdrev, att det officiella namnet skall lyda: *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca,* det är uttytt, serbernas, kroaternas och slovenernas konungarike. Det är ju en synnerligen omständlig och opraktisk beteckning. I själva verket skrives konungarikets namn numera allmänt *SHS,* och den oinvigde anar icke, att bakom dessa tre initialer döljer sig ett nytt rike i Europa. Snarare kunde man frestas tro, att det vore ett mystiskt ordenssamfund, kanske rent av ett skrivfel för *SHT. Sine honore tituli* vore kanske ock den bästa tydningen av detta kabbala.

Det allra viktigaste tvisteämnet var dock, huruvida *SHS* skulle vara centralistiskt eller federalistiska och här nödgades Pasjitj göra icke obetydliga eftergifter åt federalisterna för att undanröja misstanken om serbisk supremati. Mohammedanerna i Bosnien-Herzegovina voro visserligen med om monarkien, men yrkade på, att den skulle fördelas på 8 autonoma provinser: Serbien, Gamla Serbien (norra Makedonien), Kroatien—Slavonien—Istrien, Montenegro—Bocche di Cattaro, Dalmatien, Syrmien—Banatet och Slovenien. Mohammedanerna blidkades med löfte om anslag för sina religiösa fonder och med skattelindring, och i denslutliga voteringen antogs hela konstitutionen av dem med 13 röster mot 11. Den musulmanske handelsministern Spaho, som ledde oppositionen, nedlade sitt ämbete och efterträddes av den regeringsvänlige Karamahmedovitj. Den klerikala sydslaviska klubben i Krain—Kärnthen—Stejermark, som ledes av den envise d:r Korošec i Ljubljana (Laibach), erkände visserligen monarkiens nödvändighet, men svärmade för en koalition med vidsträckt autonomi (i påvligt hägn), såg till och med snett på det serbiska sokol-väsendet (den nationella idrotten) och ville ha det nya riket uppdelat på sex territorier: Serbien, Kroatien—Slavonien, Bosnien-Herzegovina, Dalmatien, Montenegro, Banatet—Slovenien.

Värst var det naturligtvis att bryta udden av oppositionen från kroaternas sida, dem man i Belgrad sökte göra försonligt stämda genom löfte om provinsiell autonomi. Kroaterna höllo i det längsta på sin gamla "statsrätt" och svärmade före världskriget för "det tredubbla konungariket" Kroatien—Slavonien—Dalmatien. Denna statsbildning skulle kunnat bliva grundstommen till ett Jugoslavia i Habsburg såsom motvikt mot Ungern, men denna trialistiska plan blev, som så mycket annat, begraven under världskrigets ruiner. Ännu för ett par årtionden sedan sågo serber och kroater lika snett på varandra som svenskar och norrmän före 1905. Serberna voro stolta över sin politiska självständighet, under det att kroaterna ansågo sig kulturellt överlägsna. Genom den studerande ungdomen i kustländerna åvägabragtes visserligen ett närmande i början av detta århundrade, och världskriget påskyndade denna försoning. Men den var delvis endast skenbar och konstlad. Jag har ännu i friskt minne de mycket hätska ord, som kroaten d:r Hörman, en framstående arkeolog och Bosniens faktiske kultusminister under den forna regimen, yttrade till mig i Belgrad 1916 om serbernas finansiella och kulturella vanstyre. Och när för halvtannat år sedan en dramatisering av kroaternasförnämsta hjältedikt "Smail-agas död" uppfördes på nationalteatern i Zagreb, blev författaren Milan Ogrizović, kroaternas bäste scenförfattare, nästan utvisslad av den "serbiska" publiken, därför att han hade tjänat i det gamla Österrike-Ungern och under världskriget förestått den officiella, tyskvänliga pressbyrån i Belgrad. Visserligen blev regenten Alexander sommaren 1920 på sin rundresa genom Kroatien, Slavonien och Slovenien både hövligt och hjärtligt mottagen överallt, och bland serberna lär han vara ganska populär, men på Balkanhalvön är folkets kärlek sällan furstarnas belöning och hänger ofta på en ganska skör tråd.

Det kroatiska parti, som ärligt och oförbehållsamt omfattat den jugoslaviska idén, är det demokratiska (Davidović), som yrkar på enhetlig centralisation för utjämnande av nationella skiljaktigheter och vill samarbeta

med serben Abramovitj' radikala bondeparti. De kroatiska radikalerna erkänna också enhetlighetens nödvändighet enligt överenskommelsen på Korfu, men betona den provinsiella autonomiens princip. Däremot fasthåller den nationella klubben strängt vid den gamla Ante Starčević' krav på "ren" kroatism och är ängslig för allt slags serbisk hegemoni. En tvetydig ställning intager den sydslaviska klubben, som företrädesvis rekryteras av slovenska klerikaler och ledes av Korošec. Den anser visserligen en federation omöjlig på grund av de religiösa skiljaktigheterna och erkänner den sydslaviska centralisationen, men fordrar full autonomi för Kroatien, Slavonien och Slovenien, d. v. s. de katolska områdena. Kanske går han i själ och hjärta det katolska påvedömets ärenden.

Efter ett mycket forcerat arbete för att få konstitutionen under tak precis till den ödesdigra *Vidov dan* antogs den nya författningen med 223 röster mot 35. Den består av 139 paragrafer och är naturligtvis modernt demokratisk, fast den i många slavers ögon förefaller alltför konservativ.Rösträtten är allmän från 21:a levnadsåret, och valbarheten begynner med det 30:de. Däremot har man icke vågat utsträcka rösträtten till kvinnor, därför att de ännu i socialt avseende varit för mycket bundna av de orientaliska fördomarna. För musulmanerna i Bosnien vore det naturligtvis en styggelse, om deras hustrur (där råder dock faktiskt blott engifte) skulle konkurrera med sina äkta män om ett riksdagsmandat, och ända till sista tiden ha kvinnorna i Montenegro och Makedonien varit så gott som utestängda från det offentliga livet. Adelsståndet är formellt avskaffat, och det existerade i själva verket blott till namnet såsom en kvarleva från den habsburgska tiden. Det politiska dödsstraffet avskaffas, samvets- och religionsfrihet proklameras i de tre konfessionernas rike, de språkliga minoriteterna skola kantänka lagligt skyddas (t. ex. det bulgariska skolväsendet i Makedonien!!), och förslaget om oinskränkt pressfrihet antogs med glans. Men det hindrar icke, att den serbiska censuren fungerar kraftigt, åtminstone över utländska tryckalster. I Belgrad äro flera kroatiska tidningar faktiskt förbjudna, och åtskilliga utländska blad släppas ej över gränsen till tryckfrihetens förlovade land, bland dem tidtals Neues Wiener Tageblatt, Vossische Zeitung och Prager Tageblatt. Själv har jag på senare tid erfarenhet därav genom att jag återfått från det serbiska postverket en rekommenderad harmlös tryckskrift, och då chefen för "Le Temps" nyligen utgav en intressant bok om sina färska serbiska reseintryck, blev den tvärt förbjuden i Serbien!

En majoritet av 223 mot 35 kan ju tyckas överväldigande, men är i själva verket blott skenbar, enär flera grupper strejkade från konstituanten eller avhöllo sig från den slutliga omröstningen. Hela konstituanten räknade 419 medlemmar. Det fanns sålunda majoritet, men eftersom 161 nedlade sina röster, måste resultatet betraktas som en Pyrrhusseger. Till oppositionen hörde det kroatiska nationalpartiet, Korošec' grupp, kommunisterna,socialdemokraterna (för att protestera mot regeringen) och Radić' kroatiska bondeparti. Likaså röstade mot författningen en av den sydslaviska idéns förkämpar under världskriget, d:r Ante Trumbić från Dalmatien, f. d. utrikesminister och under krigsåren föreståndare för den sydslaviska kommittén i Paris och utgivare av "Bulletins Yougoslaves". Han hade till och med undertecknat fördraget på Korfu om den serbokroatiska sammanslagningen. Man kan näppeligen förklara hans plötsliga ovilja mot sitt eget foster med annat än personlig äregirighet. Den osmakliga namnbeteckningen *SHS,* som han icke kunde godkänna, kan dock knappt tillräckligt motivera hans avfall. När han i konstituanten bekände sin opposition, lär han ha blivit spottad i ansiktet.

Men det värsta hindret för det sydslaviska enhetsverket är dock icke det något halsstarriga kroatiska statsrättspartiet, som har sitt stöd i de gammalakademiska, konservativa kretsarna, utan Radić' kroatiska bondeparti, som till ett antal av 50 man gick in i konstituanten för att sedan lämna den åt sitt öde och som säkerligen har djupa försänkningar på den kroatiska landsbygden.

För en 30 år sedan lärde jag känna denne kroatiske folktribun, som då studerade i Prag. Stefan Radić gjorde då ett beskedligt, men något virrigt intryck. Sedan återsåg jag honom i Zagreb som bokhandlare och kroatisk lantmannapartist. Nu är han chef för Kroatiens största bondeparti, som därjämte är det starkaste ytterlighetspartiet med stor dragning åt kommunism. I december 1920 anordnade han i Zagreb ett väldigt massmöte, som beslöt att proklamera den kroatiska republiken och bryta med konstituanten. Han vägrade att gå eden som riksdagsman,

förverkade därigenom sin parlamentariska okränkbarhet och har nu åter blivit häktad och anklagad för högförräderi. Samma öde har drabbat hans 49 anhängare, sedan de formligt uteslutits ur parlamentet.

Och det kan icke nekas, att den personligen oförvitligeStjepan Radić är en tämligen samhällsvådlig och tvetydig person. Han har intet av d'Annunzios patriotiska skrän eller av Korfantys aggressiva chauvinism. Snarare är han besläktad med en Trotskij eller Hinke Bergegren. Han har bevisligen stått i förbindelse både med ryska bolsjeviker och italienska fascister. Hans mycket starka partis kärna äro kroatiska bönder, som närmast hålla på de ekonomiska synpunkterna och se snett både på stadsbyråkraterna och skattefogdarna. Socialdemokrat är han dock icke, och han håller icke på centralismen i regeringen, utan svärmar för någon suddig kommunstyrelse efter nyryskt mönster. Framför allt är han fiende till Serbien och dess storpolitiska aspirationer. Men populär har han blivit i breda kroatiska lager, och hans 50-årsjubileum firades nyligen på det kroatiska bondlandet som en nationalfest. En kroatisk kommunisttidning försäkrade till och med, att "på hans födelsedag föddes till världen den störste man, som den kroatiska jorden alstrat..."

Den sydslaviska jordmånen tyckes över huvud icke vara omottaglig för anarkistiska experiment, och gång på gång skvallra de serbiska tidningarna ur skolan om attentat eller sammansvärjningar. Än häktas en bolsjevik, än är det sammanstötningar mellan studenter och kommunister, än är det konflikter mellan katolska klerikaler och frisinnade folkskolefrämjare. Ja, i Zagreb har man till och med nyligen kommit på spåren en komplott, som gick ut på närmande till den stackars hemlöse Karl av Habsburg, kejsaren utan krona, som alltjämt spökar i österrikiska och ungerska blad och vållar "den lilla ententen" ett stort huvudbry, tydande på att man ännu misstänker habsburgska restaureringsförsök. I Zagreb upptäcktes nyligen en s. k. omladina, en hemlig förening av ungdomliga kommunister, som haft för avsikt att mörda samtliga ministrar i *SHS.* Och att detta icke var osannolikt, bevisar det attentat, som omedelbart efter konstitutionens antagande förövadespå regenten Alexander. Förhöret har hittills bragt i dagen, att denna sammansvärjning var ganska utbredd i Jugoslavien med förgreningar även i konstituanten. Mordet på den jugoslaviske inrikesminstern Drasjkovitj pekar ock i samma sorgliga riktning.

Det var sålunda icke under de bästa auspicier, som regenten Alexander företog sin förmenta giljarfärd till Frankrike, och hans företrädare på den serbiska tronen ha icke haft en lycklig ändalykt. Furst Michael Karagjorgjevitj blev mördad på ljusa dagen, kung Milan måste abdikera efter ett sedeslöst liv, hans son Alexander sönderslaktades på ett barbariskt vis av serbiska officerare. Gamle Petar är redan ur den vilda leken, och på honom lönade det sig icke att spilla något krut. Men skulle kulan nästa gång träffa kung Alexander, kan detta mord få samma "oberäkneliga" följder som pistolskottet på *Vidov dan* i Sarajevo 1914. Och det är en dålig tröst, att Alexander har en äldre bror, prins Georg, vilken på grund av sina vanvettiga tilltag måste sälja sin förstfödslorätt för en grynvälling i bolsjevikisk tjänst. Men nu har han återkommit till Belgrad.

Och det nya *SHS* begynner sin tillvaro med budgetkrav av 8 milliarder francs, som måste nedprutas till 4½ milliarder. Undervisnings- och byggnadsministerierna få naturligtvis nöja sig med samma anslag som förut. Men krigsministern i *SHS* äskar 2½ milliard francs, fast parlamentet inte kan eller vill anslå mer än den lumpna summan av halvannan milliard.

II.

Det sydslaviska problemet försvårades en smula genom den montenegrinska separatismen. På ett möte i Podgorica 1918 proklamerade visserligen en montenegrinsk skupsjtina (riksdag) det rent serbiska Montenegros förening med det jugoslaviska riket, och de montenegriner, som deltogo ikonstituanten, torde ha tillfört *SHS* ett litet tillskott av republikanska svärmare och harmlösa kommunister. Men ännu levde gamle kung Nikola och protesterade kraftigt till det allra sista, även sedan han genom fördraget i Rapallo blivit förklarad tronen förlustig på livstid och avspisats med ett årligt underhåll av 300,000 francs. Men så dog gubben äntligen, och därmed

försvann *en* tuva, som skulle kunnat stjälpa det sydslaviska lasset.

Gubben var verkligen gammal, och hans urverk var slitet. Han hade 80 år på nacken, därav många dubbla tjänste- och sorgeår. Han dog i landsflykt — sådant har hänt konungar förut — och Almanach de Gotha har en regerande dynasti mindre — inte heller så ovanligt nu för tiden. Det låg något komiskt i den patriarkaliska godmodighet och självsäkerhet, varmed han under linden utanför sitt anspråkslösa tvåvåningspalats i den av "bergkransar" inklämda huvudstaden Cetinje tronade för att mottaga sina i regeln lojala undersåtars böneskrifter eller för att slita tvist mellan två till tänderna beväpnade hövdingar, som svurit varandra blodshämnd för t. ex. en stulen fårbog eller en skäppa snattade tomater. Han gjorde sig ock en smula löjlig, då han i sin fosterländska diktning sökte imitera sin näst siste företrädare, den verklige skalden på den montenegrinska furstestolen, och det låg något tragikomiskt i hans eviga protesterande mot det lilla "Svarta bergets" införlivande med *SHS.* Men han var verkligen numera totalt överflödig som suverän av Guds nåde. Och det var inte underligt, att politiska humorister gjorde "tsarens ende vän" till skottavla för sina sarkastiska pilar. Det pittoreska hovlivet i Cetinje var redan det en god ram för en fars.

Men det låg också något verkligt tragiskt över Nikolas levnadsöde. Han var den förste och siste konungen av Svarta berget (Crna Gora, Monte negro), och med honom bäddades i graven en utlevad sydslavisk kulturvärld med sina antiturkiska traditioner, primitiva samhällsbruk ochkristligt naiva ideal. Det var helt visst ett stort ögonblick i den prövade krigarens liv, då han med ett pistolskott fick ge signalen till det Balkankrig, av vilket både han själv och hela "det oroliga hörnet" hoppades så mycket, men som blev en grym besvikelse, icke minst för honom själv. Besvikelsen vart icke mindre under världskriget, då hans "ointagliga" lilla land översvämmades av "schwaber" genom Mackensens militära promenad, och då han i sin landsflykt icke ens fick en asyl hos sin kunglige måg i Italien, utan nödgades inmundiga sitt sura bröd och vin av ententens nåd i Lyon.

Gamle Nikola hade nog en räv bakom örat, och han gick inte fri från misstanken för småsnålhet och affärsmässig egoism. Härutinnan var han nog olik sina undersåtar, för vilka sparsamhetens dygd har varit okänd, därför att de i regel icke ha haft något att spara. Det är inte roligt att regera över ett snabbfotat folk, som kan springa över de gråaste fjäll, så fort som de få se skymten av en debetsedel, och som inte vill veta av några restriktioner av vad slag som helst. Visserligen smittades även Nikola I av tidens demokratiska ondska och ville efter den ryske Nikolaj II:s höga föredöme lyckliggöra sitt land med ett s. k. parlament, vars debatter om de olika huvudtitlarna i budgeten icke gärna kunde bliva livliga. Men knappheten i den första huvudtiteln (majestätet och dess hovstat) avhjälptes genom en skicklig äktenskapspolitik. Hans fyra söner, av vilka den nominelle tronföljaren, arvfursten Danilo, blev gift med prinsessan Jutta av Mecklenburg (hennes levnadsroman lär i visst avseende likna Strindbergs "Fröken Julie"), åsamkade visserligen sin fader mer utgifter än ålderdomströst. Men dess större pekuniär fadersglädje hade han av sina många döttrar. Den äldsta blev förmäld med Petar Karagjorgjevitj, men dog långt innan hennes make fick sätta Serbiens törnekrona på sitt huvud. Den andra och den tredje dottern placerades i ryska storfurstars tsariska vård, den skönaHelena (n:r 4) blev drottning av Italien, ooh den femte knöt Hymens band med Frans Josef av Battenberg, en frände till kejsaren av samma namn. Sålunda blev Montenegro den felande länken mellan Romanov och Habsburg, och den patriarkaliske despoten i Cetinje lät icke den vänstra handen veta, vad den högra gjorde: morgongåvorna från det ryska hovet gjorde minsann ej sportlerna från Wien överflödiga.

Oavsett Frans Josef av Österrike-Ungern hade Nikola den längsta regeringstiden bakom sig bland Europas potentater, om man undantar en viss furst Johann, som lär ha regerat i Lichtenstein, och hans regering blev den allra mödosammaste. Född 1841 i den stenrika, men fattiga byn Njegusj, Montenegros Habsburg eller Hohenzollern, måste han i hela sitt liv företaga en vandring över mer blod- än daggstänkta berg. När han 1860 besteg den s. k. tronen efter sin knivskurne farbror, furst Danilo, hämtades han från ett lyceum i Paris till sitt Getapulien, där hungersnöd, kolera och krig rasade. Men han redde sig bra — åtminstone med det sistnämnda. Genom freden i Rijeka 1862 "reglerade" han gränsen till Turkiet fördelaktigt; efter resningen i Herzegovina 1875 lyckades han utvidga sin stenareal, fast "makterna" vid Berlinkongressen stäckte hans imperialistiska planer, och

ur Balkankrigen utgick han icke lottlös.

Men viktigare än dessa små militäriska framgångar, som slutligen endast voro ägnade att stegra den krigiska självöverskattningen, var det kulturella framåtskridandet. Landet fick eget mynt enligt serbisk valuta och en mer tidsenlig lagbok i stället för den gamla nävrätten. Vid Nikolas tronbestigning var Montenegro ungefär vad Albanien ännu är: ett geografiskt begrepp för diverse stammar av självrådiga analfabeter, som sammanhöllos genom blodsband och splittrades genom blodshämnd. Vid slutet av hans regering fanns det i Montenegro både post och telegraf, automobilförbindelse till kuststaden Cattaro, d. v. s. den stora världen,och en liten järnväg till en egen hamnstad. Hälsovården förbättrades, fast apotekarna aldrig haft stor praktik hos dessa moderna spartaner, och folkskolorna ökades, ty läslust saknas icke hos serberna.

Och Nikola var själv en mycket bildad man. Sina lyckligaste stunder hade denne både karske och godmodige bergakung med det ansade kindskägget (hans kungliga prerogativ, ty hans undersåtar ståtade blott med sina väldiga knävelbårar), då han fick smida rim som andligt vapen för sitt folks frigörelse. I hans diktning skönjer man icke blott den ansvarsfulle landsfadern och den storserbiske patrioten, utan ock den ömme familjeförsörjaren och den erotiske romantikern, om ock en erotik i korrektaste form, alls icke besläktad med kung Milans. Hans storvulna, versifierade äktserbiska drama "Balkanska tsaritsa", byggt på de icke okända motiven fosterlandskärlek, förräderi och lidelse, har i översättning till och med gått över tyska tiljor.

År 1889 skickade en liten gosse i Newyork en skriftlig hälsning till "the bravest prince of the bravest land from a little boy, who loves him". Härpå svarade Nikola med en versifierad hälsning, som tycktes giva varsel om den innerliga sympati, som 30 år senare skulle förena Wilson med sydslaverna:

"Eder stora makt och kunskap Svarta bergets ungdom känner. Må i kärleken till frihet vi alltjämt förbliva vänner!"

Icke anade Nikola då, att denna Wilsons omtanke om den sydslaviska friheten skulle ha så tråkiga följder för honom själv. Hans steniga land är numera en oskiljaktig del av det där *SHS* eller åtminstone av ett förstorat Serbien. Det tillkommer nu serberna att fullfölja Nikolas kulturella uppslag, och måhända ha de ock något att lära sig av den poetiske gubbens statsklokhet och enkla väsen.Det hade sannerligen varit ett konungarike för mycket, om det serbiska Montenegro i all framtid skulle ha bestått vid sidan av det egentliga Serbien. Det lilla berglandet blev befolkat av serbiska flyktingar österifrån, ty här kunde serberna bättre bevara sina nationella traditioner, folkkväden o. d., därför att de turkiska inkräktarna föga brydde sig om det fattiga bergfolkets magra betesmarker. Den sydslaviska poesiens främsta klassiska hjältedikt "Bergkransen" skapades just i Montenegro av en äldre frände till Nikola. Ur politisk och ekonomisk synpunkt var det en naturlig sak, att serberna genom Montenegro skulle få tillträde till havet, och sedan skiljemuren i Novi Pasar bortfallit genom Balkankrigen var tvillingländernas hopsmältande en självklar sak.

Men det något bryska sätt, varpå serberna sökte *tvinga* montenegrinerna att uppgå i Serbien som en lem av det nya *SHS,* var intet gott tecken. Saken blev föremål för debatt i det engelska underhuset och för protester från slaviska kommittéer i Paris. Denna opposition mot det serbiska övertaget kan i morgon upprepas av mohammedanerna i Bosnien och i övermorgon av kroaterna eller slovenerna. Serberna ha i sin översvallande patriotism icke precis gjort sig kända för måttfullhet eller blygsamhet.

Men montenegrinernas i kung Nikola förkroppsligade olust att offra sitt namn till förmån för serberna i ett Jugoslavia eller ett *SHS* är ganska betecknande för den nationella fåfänga, som efter världskriget spritt sig som en epidemi både i norr och i söder. Utan fullständig anslutning till Serbien skulle Montenegro vara dömt till andlig isolering och materiellt förtvinande, oavsett att det som självständig stat alltid skulle bliva ett tvisteämne för Italien och Serbien, eventuellt också ett pånyttfött Albanien. Kung Nikolas protest mot dynastien Karagjorgjevitj var mycket begriplig ur personlig synpunkt, ty hans släkt har mycket äldre anor än den svarte Georgs. Men sedan bådeden "vite" tsaren och kejsaren i Wien äro oåterkalleligt borta, skulle en montenegrinsk kung ha löpt fara att svälta ihjäl på sin lilla teatertron. Och inga mågar — allra minst ryska storfurstar eller kung Petar — skulle

kunnat eller velat understödja gamle svärfar, vilkens aktningsvärda diktsamlingar ej lämnat mycket tillskott till första huvudtiteln...

I god hågkomst bevarar jag montenegrinernas enkelhet, hjärtlighet och redbarhet, och deras dödsföraktande härdighet är höjd över tvivel. Men enbart med sådana dygder bygges ej ett modernt samhälle upp. Och det får icke förnekas, att montenegrinerna *måste* vara kulturellt efterblivna på sina otillgängliga fjäll. Genom de ekonomiska missförhållandena ha de blivit opraktiska och overksamt loja, men genom poetiskt smicker och fantastisk överskattning av stridsdugligheten har deras faktiska betydelse överdrivits. Den enda insats, som de på senare tiden gjort på Balkanhalvön, har knappt bestått i något mer än att förse Balkanhoven och konsulaten med resliga, pittoreskt klädda *kavazer* (vaktmästare och "schweizare").

Det är synd om Montenegro, ty för ett par århundraden sedan var Svarta berget verkligen ett näste för de kristna sydslavernas vilsna fåglar, och i dess lilla huvudstad anlades ett slaviskt tryckeri långt innan sådant fanns i Belgrad, Krakau eller Moskva. Men den tiden är länge sedan förbi. Tragiken är dock icke alldeles oförskylld, om montenegrinen endast och allenast för sitt namns bevarande skulle avvisa den äldre och starkare serbiske broderns hand, liksom förhållandet skulle vara i den tjechoslovakiska republiken, om en del slovaker i sin småsinta nationella förblindelse hellre ville bära risken att åter utsätta sig för Ungerns hårda förmynderskap än uppgå i den tjechiska nationen. Det var denna kortsynta nationella fåfänga, som Wilson icke tog med i beräkningen, då han inbillade sig med några raka streck av sin amerikanska linjal kunna draga upp konturerna av Europas förenade stater.

III.

Bulgarien berördes visserligen icke direkt av Hahsburgs sammanstörtande, men dess mer måste den sydslaviska statsbildningen inverka på detta land. Förhållandet mellan Serbien och Bulgarien var redan under Balkankrigens första akt mycket spänt, och den gamla missämjan mellan dessa båda sydslaviska nationer blossade upp till en hemsk låga under världskriget. Till det yttre är freden nu återställd — tills vidare, men det ingrodda agget röjer sig alltjämt i en massa konflikter, t. ex. rörande järnvägstrafiken och utväxling av krigsfångar, trakasserier vid gränsen o. d. Och det kan näppeligen förnekas, att Serbien jämte dess grekiska påhäng gent emot det besegrade Bulgarien intog samma något pockande och övermodiga ställning som Frankrike till Tyskland efter världskrigets utbytande mot en "världsfred". Den innersta grunden till denna starka schism mellan Bulgarien och Serbien är en ömsesidig misstro till den andra partens hemliga avsikter att få en dominerande ställning på Balkanhalvön. När t. ex. den bulgariske ministerpresidenten sommaren 1920 besökte Prag för att knyta handelsförbindelser med den tjechoslovakiska republiken, blev den alltid mycket känsliga serbiska pressen irriterad av detta "närmande".

Det egentliga stridsämnet är den olycksaliga *makedoniska* frågan. Detta Makedonien, som redan långt före Alexander den stores tid varit en genomgångsport för folkvandringar från öster till väster och en tummelplats för grekiska, romerska, illyriska, turkiska och slaviska nomader, äventyrare och stråtrövare, erbjuder för närvarande en etnografisk mosaik, som kan bringa både diplomater och filologer till förtvivlan. Den norra delen, det s. k. gamla Serbien, har rent serbisk befolkning, dock mycket starkt uppblandad med albaneser (arnauter), som skjutit fram allt längre i nordöst. Mensöder om bergskedjorna Sjar Planina och Tsjerna Gora är den slaviska befolkningen uppblandad med ett dussin nationaliteter, om man medräknar sådana folkfragment som negrer, tjerkesser och armenier. I söder och vid kusten är det grekiska elementet mycket starkt. Turkarna, vilkas folkmängd visar en stadigt sjunkande tendens på grund av mindre nativitet och avfolkning genom krig, utvandring och pest, torde ännu uppgå till högst en halv million. Men utom de kristna sydslaverna finns det rumäner (kutsovalacker) och 150,000 mohammedanska bulgarer (pomaker vid Rodopebergen och torbesjer på Sjar Planina), varemot turkarna även ha en liten kristnad församling, de s. k. vardarioterna, i sydost.

Vid Vardars övre lopp ligga de forna serbiska residensstäderna Prizren, Prisjtina m. fl. på den stora högslätt, som bildar det beryktade Kosovo pole (trastfältet), och ingen makt — utom möjligen den albanesiska — gör serben

hemortsrätten här stridig. I Skopje (Yskyb) stöta de slaviska nationaliteterna samman. Här äro språkgränserna svåra att draga, och nationaliteten bestämmes stundom av den tillfällige maktinnehavaren. Mången makedonier i den gamla turkiska tiden bekände sig som slav rätt och slätt, utan att närmare grubbla över om han var serb eller bulgar, men genom de olika skolorna och kyrkorna (serberna tillhöra det grekiska patriarkatet, varemot bulgarerna ha sitt eget exarkat) tvingas barnen omedvetet att bekänna nationell färg, och denna omvandlingsprocess kan försiggå tämligen fort. Men vid Prilep synes man mig vara inne i den rent bulgariska intressesfären, och att serberna genom det andra Balkankriget med sig införlivade till och med Ochrid, en av den bulgariska kulturens äldsta härdar, förefaller mig som en oförrätt — en ärlig uppfattning, som serberna aldrig tyckas förlåta mig.

Hela den snedvridna europeiska orientfrågan har vållat, att det makedoniska spörsmålet har blivit ett konstlatagitationsvapen. Om Serbiens fullt befogade förhoppningar på Bosnien-Herzegovina icke hade så grymt gäckats genom Österrike-Ungerns ockupation 1878, eller om serberna efter det första Balkankrigets framgångar hade fått fast fot vid havet, med Skutari (Skadar) som basis, skulle den serbiska agitationen i Makedonien näppeligen ha blivit så intensiv och hätsk. Därför att de hämmades i norr och väster, dit deras naturliga expansion pekade, måste de hålla sig skadeslösa i södern.

Makedoniens "frihet" var det närmaste syftet med Balkanligans bildande och fördes väl ock på tungan under världskriget av ententen, som ogenerat gjorde det neutrala grekiska Makedonien till bas för operationerna mot Bulgarien och Turkiet. Men huru ter sig nu den makedoniska friheten? Jorden är ödelagd, byar ha nedbränts eller plundrats, än av den ena nationaliteten, än av den andra, och hundratusen mohammedaner ha utvandrat till Asien med spillrorna av sin flyttbara förmögenhet. Där förut de turkiska ämbetsmännen och storgodsägarna utsögo den bulgariska befolkningen, där fyllas nu deras platser av den penningsnikne grekiske krämaren och av den av segern berusade serben.

Har man med egna ögon sett, med vilken energi och hänförelse, även med vilka ekonomiska uppoffringar de bulgariska folkskollärarna i årtionden ha verkat för den makedoniska befolkningens andliga höjande, kan man förstå den förbittring, som måste gripa dem, då de nödgades lämna sitt ofullbordade värv i händerna på greker och serber, som planmässigt söka utplåna allt bulgariskt. Makedoniens delning på Serbien och Grekland innebär, att en million bofasta bulgarer antingen måste avstå från sin nationalitet och sina gamla rättigheter eller förvandlas till fågelfria äventyrare, som slutligen måste söka sin tillflykt inom Bulgariens gränser. Det var just denna mindre välkomna invandring av makedoniska insurgenter, som skapade den starkakrigsstämningen i Bulgarien och ledde till det olyckliga Balkankriget.

Och ännu i denna stund synes icke den minsta ljusning för Makedonien. Genom världskriget tryggade serberna den ställning, som de tillskansat sig där genom det andra Balkankriget, och de tyckas icke underlåta att utnyttja tillfället. I Sofia utges för närvarande på tredje året en liten tidskrift "La Macédoine", som skildrar tillståndet i de mörkaste färger. Men även en serbisk tidning i Skopje, som bär den vackra titeln "Socialismens morgonrodnad", sticker ej under stolen med den serbiska framfarten. Folket tynges av svåra pålagor, bulgariska präster försättas ur tjänstgöring och flera tusen bulgariska lärare ha avskedats. Däremot har man kantänka lagt grunden till ett slags serbiskt universitet i Skopje tack vare några landsflyktiga professorer från Ryssland.

I Bulgarien finnas för närvarande mer än 200,000 makedoniska landsflyktingar. De ha nyligen haft en stor kongress i Sofia, där de krävde nationalitetsskydd enligt traktaten i Neilly-sur-Seine 1919. Den 22 december 1920 inlämnade de sin böneskrift till Nationernas förbund i Genève med begäran om Makedoniens autonomi. Kanske går det med den som med Ålandsfrågan. Har man bara vassa tänder, kan man knäcka vilken hård nöt som helst! Till och med "wenderna" (sorberna) i Lausitz, nära befryndade med tjecherna, började röra på sig efter världskriget och krävde även för sig tillämpning av Wilsons vackra princip. Deras blygsamma petition fick välvilligt understöd även av några svenska slavister (prof. Lundell, Anton Karlgren m. fl.). Jag misstänker dock, att klockarfar i Genève, som skall allting bestyra, har stoppat våra namn i papperskorgen.

Bulgarerna stå för närvarande ganska isolerade i den slaviska världen och ha att lita endast till sig själva. Deras

närmaste grannar — serber, greker och rumäner — förut avundsamma och misstrogna — äro numera övermodigaoch ringaktande, och på den misslyckade alliansen med turkarna under världskriget var icke att bygga. Bulgarien tyckes skenbart vara den mest lamslagna staten på Balkanhalvön, och dock var det den faktor, utan vilken Balkanligan icke skulle kunnat så fort avgå med seger över den turkiska övermakten. Men Bulgarien överskattade sin militära ställning och var ej självt utan skuld till att den såta vänskapen med serber och greker förvandlades till bitter fiendskap. Den obestridligt duktige tsar Ferdinands personliga äregirighet och härsklystnad bidrog helt visst också till Bulgariens isolering och nederlag, som fick sin tragiska avslutning i världskriget.

Och dock är bulgaren icke krigisk av naturen, trots sin "råhet", d. v. s. sitt ännu av den europeiska kulturen föga smittade väsen — därtill är han för sparsam och fästad vid sin jordtorva. För några chauvinistiska ideal kastar han sig ogärna i politiska äventyr, och även med den forne turkiske arvfienden kan han numera draga ganska jämnt, sedan frihetsyrseln på 1870-talet gick över. Bulgaren har nästan intet av de andra slavernas mer eller mindre mystiskt färgade religiositet, men denna kyrkliga likgiltighet gör honom blott så mycket tolerantare gent emot andra trosbekännare. Fredstanken har i själva verket djupa rötter hos bulgarerna. De bulgariska frihetskämparna Rakovskij, Ljuben Karavelov och nationalskalden Christo Botev svärmade livligt för en konfederation av alla Balkanfolk. Redan 1908 grundades av Grigori Natjevitj en comité d'alliance för närmande till Turkiet och grannländerna, 1910 hölls i Sofia den stora slavistkongressen, som gjorde ett misslyckat försök att grunda den s. k. neoslavismen, och 1918 stiftades den bulgariska fredsföreningen Pax per foederationem, som till ordförande har universitetsprofessorn Stefan Kirov i Sofia och står i förbindelse med "Union des associations pour la société des nations". Den nuvarande utrikesministern Dimitrov har ock nyligen gjort försök till närmande till Jugoslavien, och dessaförsök tyda redan på möjligheten av ett verkligt samförstånd mellan bulgarer och serber.

Det är utan tvivel en stor skillnad mellan det serbiska och det bulgariska folklynnet. Serben är temperamentfull, fantasirik, "estetiskt" begåvad och har många rent personligt sympatiska egenskaper, som jag saknar hos den mer kärve, inbundne bulgaren. I det partipolitiska livet kan bulgaren visserligen bliva lika lidelsefull som den hetblodige serben, men han är i allmänhet mer behärskad och ordknapp och han besitter kanske mer praktisk energi än serben. Men språk, gamla sedvänjor och folkpoesi peka dock tydligt på den slaviska samhörigheten, och om serberna i sina överilade vredesutbrott ha betecknat bulgarerna som "hunner", är detta lika obefogat som att t. ex. kalla preussarna för slaver eller storryssarna för tatarer. Vilken folkstam i Europa är över huvud absolut ren och oblandad? Visserligen inympades för mer än tusen år sedan de finska bulgarernas blod på Balkans slaviska befolkning, men det har under tidernas lopp allt mer och mer förtunnats, om ock bulgarens mer breda ansiktsdrag tyda på den ugriska härkomsten. Kanske är ock bulgarernas sega envishet ett finskt arv?

Balkanligans bildande var en idé, som visserligen grovt förfuskades och redan vid det första provet visade sin ohållbarhet, men den är dock, liksom Nationernas förbund, en god princip, som förtjänar att upptagas på rättvisare grund, helst utan grekisk eller åtminstone rumänisk inblandning. Det var den oväntade framgången under det första Balkankriget, som steg de "kristna" segrarena så åt huvudet, att de började kivas om det stora bytet. Från skulden härtill kunna icke heller bulgarerna frikännas, allra minst deras ganska självrådige, kraftfulle monark. Historien skall om tsar Ferdinand vittna, att hans ovanligt långa regering varit till stort gagn för Bulgarien i både politiskt och ekonomiskt avseende, men han var en egoistisk, hänsynslös härskarnatur,som slutligen förväxlade folkets intressen med sina dynastiska. Hans diplomatiska skarpsynthet svek honom vid världskrigets utbrott. Själv fick han rättvist sota därför genom förlusten av sin krona, men straffet drabbade mest hans arma folk, som nu utpekades som "förrädare av den slaviska saken" och bojkottades av det sydosteuropeiska statsförbundet.

Bulgarien delade Tysklands tragiska öde vid fredsslutet, men dess ställning är ojämförligt mycket bättre och relativt starkare än Germanias, och i egenskap av ett rikt agrarland med en ovanligt sund, arbetsam befolkning har det vida lättare att repa sig än det industriella Tyskland. Och Bulgarien har haft lyckan att genom och efter världskriget få en stor statsman i sin nuvarande ministerpresident *Stambolijskij,* vid sidan av polacken Pilsudski och tjechen Masaryk den tredje i det slaviska triumvirat av statschefer, som världskriget framtrollat. Men

skillnaden mellan dessa tre män är ofantligt stor. Masaryk är i främsta rummet den fint kultiverade samhällstänkaren och universelle humanisten på äktböhmisk grund. Pilsudski är den rättframme krigaren och organisatören av en väpnad folkresning som Kosciuszko. Stambolijskij är den praktiske statsmannen, framsprungen ur den bulgariska bondejorden och i sitt väsen förenande bulgarens bästa egenskaper, men på samma gång en man med europeisk bildning. Skulle jag vilja jämföra vår Branting med en utländsk stats- och folkledare, skulle mitt val ovillkorligen stanna vid Alexander Stambolijskij.

Han föddes i södra Bulgarien 1879. Fadern var en vanlig bonde, och sonen måste tidigt valla kreaturen. En styvmor, som han fick efter sin mors tidiga död, bättrade icke hans ställning. Emellertid fästade han sig tidigt vid en rik bondflicka, och denna äktenskapliga förbindelse satte honom i stånd att studera vid universitetet i Halle. År 1902 grundade han en kooperativ jordbrukarförening, som blivit epokgörande för Bulgarien, och gjorde sin debut i parlamentet1908. När Ferdinand 1915 kastade sin värja i den tyska vågskålen, vågade Stambolijskij som chef för ett stort bondeparti i sobranjen utslunga orden: "Om majestätet ställer sig på centralmakternas sida, är det konungens huvud, som skall bliva priset för detta felsteg. Funnes det rättvisa i detta land, borde han redan ha blivit hängd."

Stambolijskij fick böta med livstidsfängelse, men försattes på fri fot efter regeringsskiftet 1918, då ministären Radoslavov avlöstes av Malinov. Då denne icke ändrade den tyskvänliga kursen, började hären svikta, och den 13 september 1918 blev det myteri vid fronten. Den 23 september erbjöd Ferdinand Stambolijskij att utbyta fångcellen mot ministertaburetten, men denne vägrade, då kungen icke ville godkänna hans villkor: separatfred och fullständig politisk amnesti. De upproriska ryckte mot huvudstaden och befriade Stambolijskij den 26 september ur fängelset. Ferdinand fick i sista stunden hjälp genom Mackensens trupper och räddade sitt liv, men icke sin krona. De sista ord, som växlades mellan den f. d. monarken och hans undersåte, lära ha lytt: "Jag förlåter er, herr Stambolijskij." — "Men det kan icke jag gent emot er, Sire." Och denne man, som i trettio år verkat för sina republikanska ideal, vart i själva verket den bulgariska konstitutionens starkaste värn. När den unge kung Boris antydde sina tvivelsmål om kronans fortfarande bestånd, svarade ministerpresidenten: "Om ers majestät skulle tänka på att nedlägga kronan och lämna landet, skall jag med våld kvarhålla er."

Stambolijskij åtnjuter en popularitet, som icke har kommit många bulgariska statsmän till del efter den gamle Slavejkovs dagar, och då han nyligen tillfrisknade från en svår sjukdom, firades detta som en nationell glädjefest. Rörande vacker var ock den offentliga skrivelse, vari han tackade alla sina medborgare för deltagandet och hyllningarna. Mycket beaktningsvärd har ock hans skicklighet varit att avvärja från Bulgarien den bolsjevikiska farsoten, somredan har smittat lantbefolkningen. Han yttrade om den bolsjevikiska faran följande tänkvärda ord:

"Vi ha i Bulgarien ett kommunistiskt parti. Genom det geografiska läget, genom likhet i språk, ras och seder stå vi ryssarna mycket nära. Sovjets propaganda kan lätt få insteg hos oss. Vår här har blivit reducerad nästan till noll, och vi kunna ej tillräckligt övervaka Svarta havets kuster, där ryska agenter och rubler smugglas in. En av bolsjevikernas ledare, Rakovskij, är bulgar. Nederlaget har drivit den uppretade medelklassen och oppositionspartierna att kasta sig i reaktionens och bolsjevismens armar. Slutligen har vårt land blivit en tillflyktsort för tusentals hemlösa från Makedonien, Trakien, Dobrudsja, Ukraina och Krim och givit den bolsjevikiska agitationen näring. Men vi äro huvudsakligen en nation av åkerbrukare. Väl organiserade sedan tjugu år tillbaka, utgöra våra bönder en stark motvikt och en skyddsvall, mot vilken all revolution krossas. För att bekämpa bolsjevismen har jag så mycket som möjligt gynnat den sociala lagstiftningen och på alla områden infört så många reformer, att jag tror mig kunna påstå, att jag har besegrat bolsjevikerna på deras egen mark och oskadliggjort deras idéer med de rätta vapnen."

*

Balkanfrågan skall icke finna en förnuftig lösning, förrän Serbien och Bulgarien inse nödvändigheten av att hålla ihop inbördes. På Balkanhalvön ha rumänerna intet att skaffa, ty kutsovalackerna i Makedonien hava ingen nationell betydelse, och det var genom en ren rövarkupp som rumänerna under Balkankriget satte sig i besittning av det bulgariska Dobrudsja vid Donaumynningen. Ingen förmenar Grekland dess utvidgning på öarna och i

Mindre Asien, men arvingar till Konstantin den stores stad äro de sannerligen icke. AvOdyssevs ha de ärvt förslagenheten och reslusten till sjöss, men av Akilles finns hos dem knappt mer än den offenbachska morskheten och — hälen. Grekernas fälttåg mot Turkiet 1896, varav jag luktade krutröken på nära håll, var intet annat än ett operettkrig med en massa "garibaldister" och tvetydiga främlingslegionärer som "löst folk" på scenen. Serberna tyckte själva, att hellenerna under Balkankriget voro dåliga soldater, men duktiga hurraropare *efteråt,* och efter världskriget ha de sannerligen ännu icke skördat krigiska lagrar, då de i Mindre Asien sökt imitera Korfantys olyckliga fait-accomplipolitik. I städerna vid Egeiska havet, särskilt i Saloniki (Solun), höra de hemma av gammalt som krämare och ångbåtskommissionärer, men om de vilja äga hela kustremsan utan ett "Hinterland", är detta en politisk abnormitet, som endast hindrar sydslavernas livsbehov att få tillträde till havet.

Vad rumänerna beträffar, ha de hittills spelat en tvetydig roll både i Balkan- och världskriget, och de ha ännu icke givit bevis på sin kulturella mogenhet genom någon insats i världslitteraturen. Hällre föredrar jag ändå Tiszas gamla Ungern med alla dess överträdelse- och underlåtenhetssynder framför ett "Storrumänien". Magyarerna ha dock, liksom sydslaverna, gjort sin historiska och kulturella insats i Europa, men vad ha rumänerna hittills presterat för oss utom den tyskfödda Carmen Sylvas näpna dikter och sagor? Efter allt vad jag från många håll hört om det landet, som jag blott flyktigt genomrest, är det en tunn fransk fernissa på ett samhälle av "övre tiotusen", men en kärna av ett agrariskt proletariat, som smakar av den gamla livegenskapen. Det ligger något bedrövligt, men också komiskt däri, att dessa rumäner, en av latiner, zigenare, slaver och valacker hoprafsad folkstam vid Donau, vid sidan av japaner, argentinare och "hellener" skola sitta som domare över den "barbariska militärstaten" Tyskland. Och Rumäniens kung borde väl också ställas i skamvrån av ententen,eftersom han egentligen bär det otäcka namnet Hohenzollern.

Jag dömer ingalunda det sydöstra Europas små, ungdomliga nationer hårt, ty de kunna rimligtvis inte på ett par årtionden ta igen, vad de förskyllt och oförskyllt försummat i århundraden. Vi i Skandinavien behövde också flera sekler, innan vi fingo ögonen öppna för nödvändigheten av ett kulturellt samgående. Balkanfolken i nutiden ha gått i en dålig skola, de s. k. "kulturstaternas" expansiva och offensiva militarism. Och felet härför återfaller i någon mån ock på Österrike-Ungerns tyskar, vilkas sydslaviska politik ofta har varit lika diplomatiskt förkastlig som moraliskt dålig. Men jugoslaver, rumäner och greker borde icke glömma, att det icke var de, som vunno världskriget — segrarena hette Wilson, Foch och Rothschild-Moses, och att de själva icke heller hade alldeles rent samvete i fråga om världskraschens upprinnelse.

Serbokroaternas och bulgarernas litteratur känner jag så pass väl, att jag ingalunda betvivlar deras utvecklingsmöjligheter, och även deras politiska renässans är en hederssak för Europa, som icke är alldeles utan skuld till långsamheten i deras utveckling, som tidtals rent av varit våldsamt hämmad. Men när dessa nationer nu blivit frigjorda, få de, liksom polackerna, icke förgäta, att det finns ett högre ideal att sträva efter än att blott genom "gränsregleringar" tillfredsställa den nationella fåfängan — det är det civilisatoriska samarbetet. Denna idealism besjälade en gång sydslaverna, då de i århundraden kämpade för sin kristna tro och frihet mot islam och dess turkiska förtryck. Men den tiden är förbi. Det kan slutligen vara Europa likgiltigt, om Makedonien blir serbiskt eller bulgariskt, liksom jordklotet ej rubbas ur sin planetariska bana, därför att Elsass-Lothringen åter blir franskt. Huvudsaken är ordning och lugn.

Men det är en av världskrigets förbannelser, att det haruppammat en frihetsfientlig, osocial och grovt ”imperialistisk” nationalism, som hotar att sänka kulturnivån i hela Europa. När väst- och sydslaver nu inträda i det europeiska statssystemet och de civiliserade nationernas tillärnade förbund ur Romanovs och Habsburgs ruiner, hava de därmed ock påtagit sig moraliska förpliktelser och ett ansvar, varför det nya Europa skall kräva räkenskap.

SLUTORD.

Att skriva världskrigets historia är ännu knappt möjligt, ty därför kräves dels en mängd viktiga dokument, som

ännu äro oåtkomliga, dels en genom tidsavståndet lidelsefri, objektiv syn på tingen. Men en sådan opartisk blick kan man ännu icke begära vare sig från franskt, tyskt eller slaviskt håll. Vissa fakta, såsom bataljer, strategiska manövrer, diplomatiska aktstycken o. d., kunna visserligen redan fastställas, men världskrigets högst komplicerade inre förlopp och kausalsammanhang, de samverkande orsakerna till dess utbrott och de folkpsykologiska faktorerna behöva ännu en grundlig tid för att få historisk hallstämpel. Och ännu svårare är det att klart överskåda världskrigets politiska, ekonomiska, sociala och moraliska verkningar, som ännu äro långt ifrån avslutade.

Så mycket tycks dock redan vara tydligt, att världskrigets oerhörda offer icke ha skaffat den åtrådda världsfreden. Både i öster och i väster skymmes ännu synranden av moln. Ett verkligen lugnt och stabilt jämviktsförhållande i Europa skall, tror jag, icke inträda, förrän Tyskland har repat sig och återtagit den centrala ställning i vår världsdel, som tillkommer det ur båda politisk och socialekonomisk synpunkt. Skall Tyskland i längden tryckas ned av ententen, måste det vålla en allmän försvagning, som ger näring åt den anarkistiska bolsjevismen, varav vi redan ha fått tillräckligt både från den slaviska östern och det sydöstra Europa. Det nya Tyskland, som vi vänta på, skall säkerligen icke blivaWilhelm II:s. Den militäriska andan må finnas kvar, men med den skall ock följa den systematiserande ordning, som ännu saknas i Moskva, Warszawa och Belgrad.

Ty särskilt oordnat är tillståndet i den slaviska östern och i Europas "oroliga hörn". Menar man med statlig ordning en viss stabilitet i regeringsmaskineriet, då det fungerar normalt, om ock enligt den gamla slentrianen och trots påtagliga bristfälligheter, lär det näppeligen kunna förnekas, att med den efterlängtade "friheten" lugnet och ordningen därför icke ha kommit, ty med ordningen i de flesta slaviska länder är det för närvarande sämre beställt än det var före världskriget. Det bedrövliga tillståndet i Ryssland talar med förfärande tydlighet för sig själv. Jag undrar, om den ekonomiska och sociala ställningen i Polen nu är bättre än den var under den politiska ofriheten. Kroater och slovener rosa sannerligen icke marknaden, fast de sluppit undan Habsburg, och Ukraina svävar ännu i tomma luften. De små "randstaternas" framtid är så mycket mer oviss, som man icke törs profetera om denna framtids långvarighet. Alla värdera vi friheten, men alla inse ännu icke, att friheten icke får vara sitt eget mål, utan blott ett medel att ernå ett nationellt gott, som på samma gång avser hela mänsklighetens välfärd.

Dessa "kulturpolitiska" utkast om de nya slaviska statsbildningarna kunna och vilja naturligtvis icke gälla som historiska studier i egentlig mening, knappast ens som en fragmentarisk nutidskrönika. Därtill äro de alltför subjektivt, personligt hållna, om de också äro grundade på ett faktiskt material, som jag efter bästa förmåga har sökt sovra. Mina omdömen kunna förefalla pessimistiska. Ja, den nuvarande situationen inbjuder sannerligen icke till skönmålningar. Men i själva verket är jag ingen pessimist. Jag tror, att de födslovåndor, varunder en ny samhällsvärld möjligen kan arbeta sig fram ur världskrigets kaos, måste vara oerhört smärtsamma.Och för de slaviska nationerna måste de bliva särskilt häftiga och ihållande. Därför att dessa folk till större delen äro unga och oerfarna i politisk och historisk mening och därför att de bakom sig ha bittra erfarenheter, måste omvälvningen hos dem bliva våldsammare än i västerlandet. Att riva ner gamla ruckel är inte svårt. Värre blir det att på de avröjda tomterna bygga upp människovärdigare samhällsbyggnader. Och härför ha några av de slaviska folken ännu icke de nödiga förutsättningar, som endast erfarenheten kan skänka.

Just den oförbehållsamma stränghet, varmed jag har sökt följa slavernas statsbildningsarbete, borde vara bevis på den sympati, jag innerst känner för dessa folk, åt vilkas litteratur jag ägnat det bästa och mesta av mitt publicistiska liv. På min ärlighet tvivlar ingen slavisk läsare, just därför att den är sträng. Har jag haft verkliga vänner i "Slavia", skola dessa icke svika efter dessa bekännelser av en gammal "slavofil". Minskas deras krets, skall den åtminstone bliva så mycket solidare. Och om vissa slaver i väster eller öster eller söder skrika mot mig, skall detta skänka mig tillfredsställelsen, att de ha blivit träffade i den sårbara punkten. Några skola tycka, att jag på äldre dar blivit för mycket "germanofil", och de hava rätt i sin misstanke. Andra skola förebrå mig, att jag har "svikit min ungdoms slaviska ideal". Dem kan jag lugna med försäkringen, att jag ämnar förbliva slavofil ändå.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

ALFRED JENSEN:

Habsburg. Några minnen och studier från Österrike-Ungern. Rikt illustr. 1899. 5 kr.; inb. 7 kr.

Tsardömet vid skiljovägen. Nutidsskildringar från Ryssland. Illustr. 1905. 3:50.

Kors och halvmåne. Reseskisser från den europeiska orienten. Illustr. 1911. 3:75.

Slaverna och världskriget. Reseminnen och intryck från Karpaterna till Balkan åren 1915—1916. Illustr. 5 kr.

Från Balkan. Sydslaviska kulturskisser. 1917. 2:25.

ALEXANDER PUSJKIN:

EUGEN ONEGIN. Roman på vers. Ny omarbetad och tillökt upplaga. Övers. av *Alfred Jensen.* 5 kr.; inb. 7:50.